

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

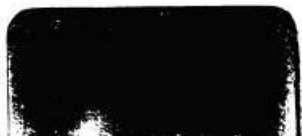
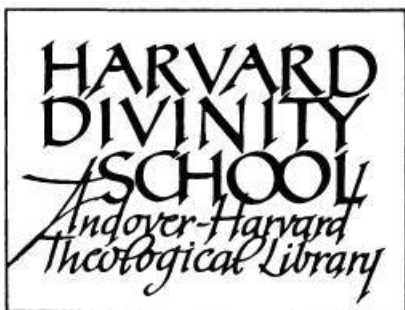
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

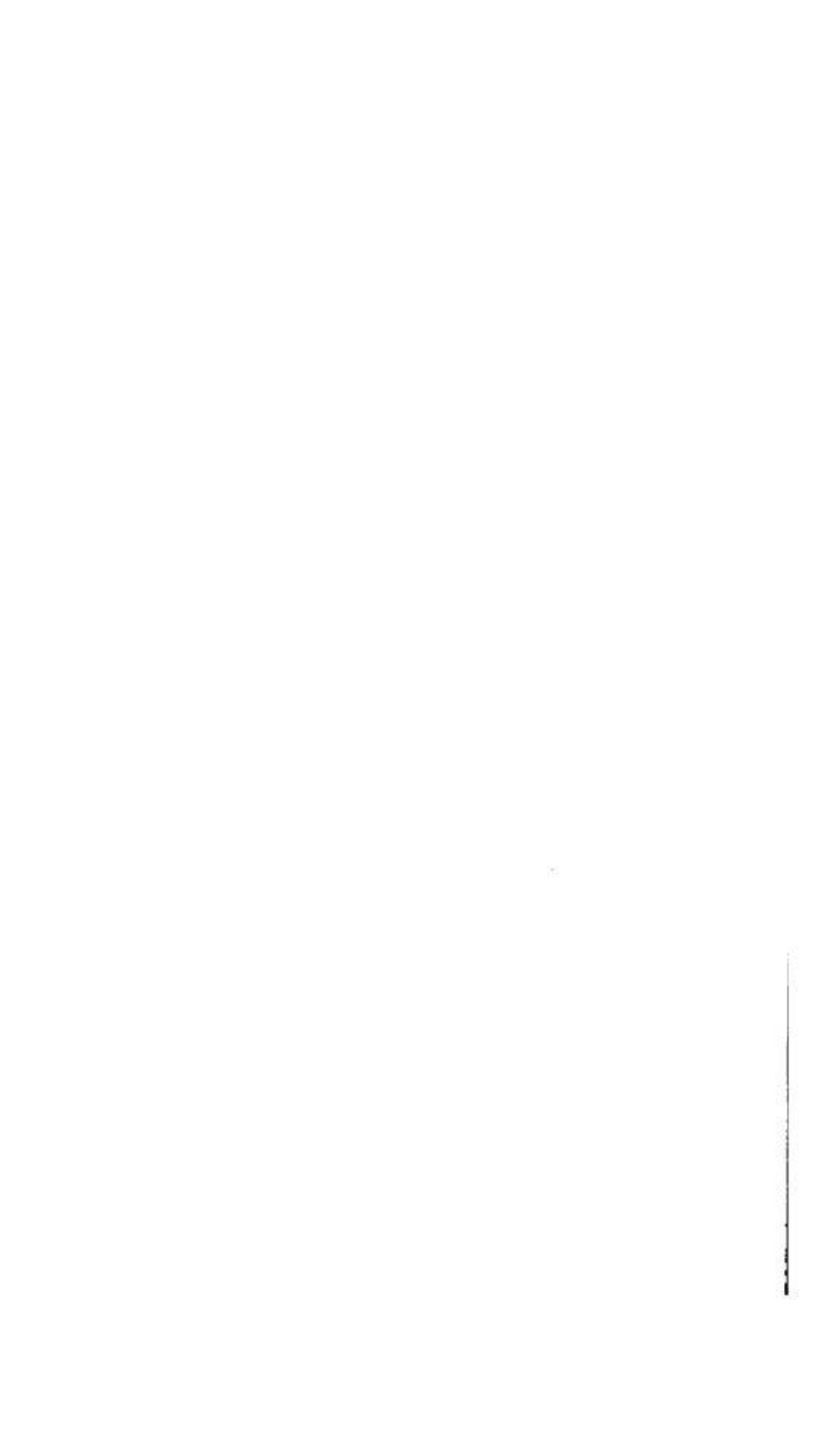
We also ask that you:

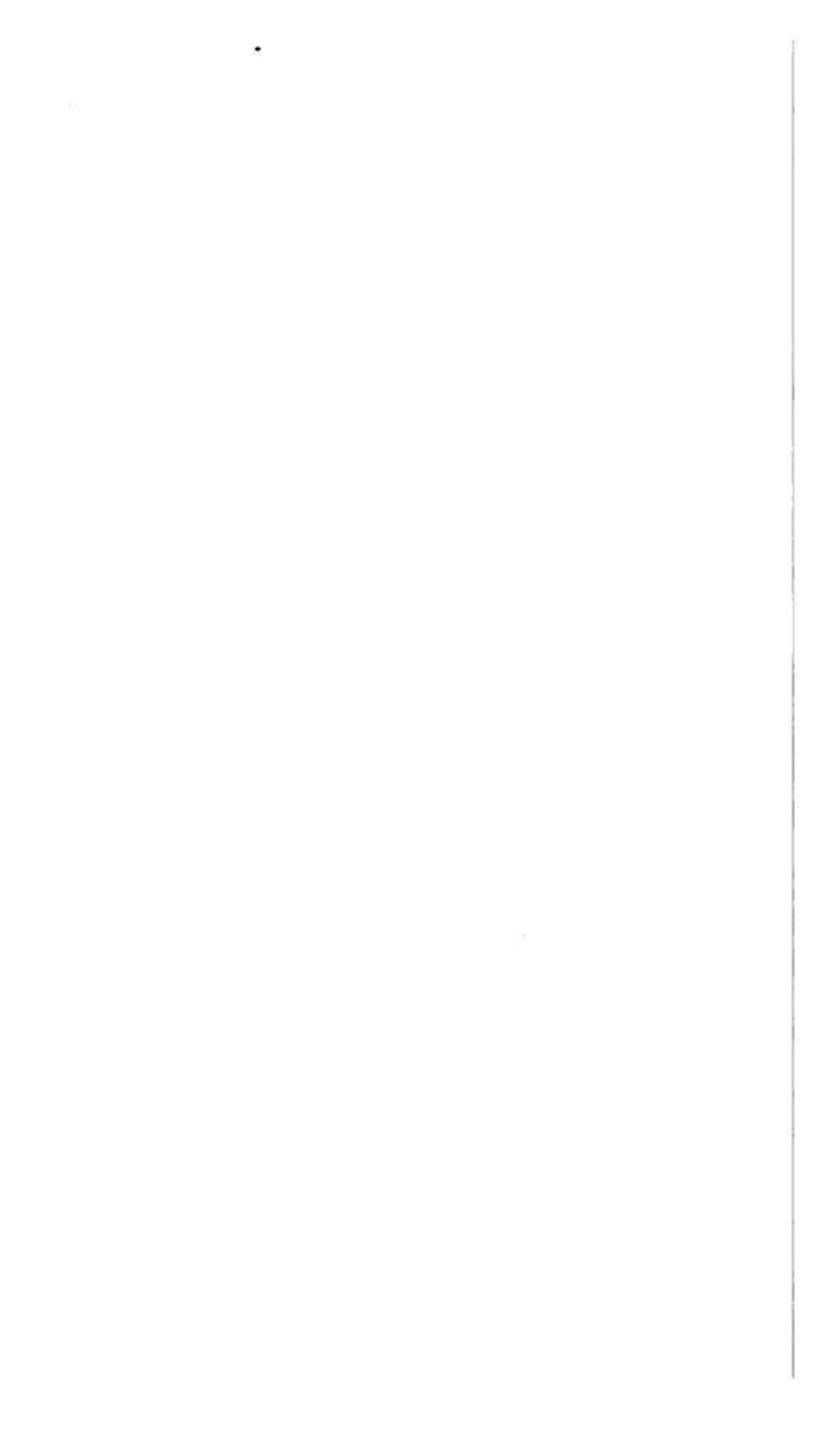
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Hannafóvány
1892.

A

PROTESTANTISMUS HARCA

AZ

ULTRAMONTANISMUS

ELLEN.

~~~~~
BEMUTATVA

BALLAGI MÓR

ÁLTAL.

—————
PEST, 1867.

OSTERLAMM KÁROLY.

BX
4819.3
. B25

2260
0922
199

E l ő s z ó.

Az eszmék, melyek e röpiratban tárgyaltnak, sokkal fontosabbak, semhogy valaha mellőztethessenek, és mai nap tisztázottabb alakban léteznek, semhogy az azok terén mutatkozó tévtanok a világot komoly zavarokba ejthetnék.

Az a veszedelem azonban mindég fenmarad, hogy a tévtan, ha ellene nem dolgozunk, mind tovább-tovább harapózik, és ha közérvényre nem emelkedhetik is, egyeseket megejt.

A kigyórol tudatik, hogy ha egyszer sikerül neki valamely nyiláson át fejét bedugni, csakhamar egész testével becsusszan.

Sajnosan kellett tapasztalnunk, hogy e gyakorlati tény az erkölcsi világban is ismétlődik. A szolgaság nehéz ideje alatt egy veszedelmes tan dugta be fejét a magyar katholicus egyház életébe, mely különösen a „Religio“ hasábjain legközelebb egész terjedelmében kifejlödvén, elmérgesítéssel fenyegeti hazánk különböző felekezetei közt uralkodó békés egyetértést.

Mi szem előtt tartva a régi axiomát: „principiis obsta“, hazafiúi kötelességünknek tartottuk elvbará-

tinkkal szövetkezve e tan ellen kikelni s annak fő-
tételeit az általunk szerkesztett „Prot. Egyh. és Isk.
Lap“-ban szigorú birálat alá venni, és ha erönk
elégtelensége miatt nem sikerült is a kigyónak fejére
hágni, legalább jeleztük a veszedelmet, mely bár
első tekintetre csak a protestansokat fenyegeti, való-
jában a haza összes polgárzatát illeti, mert a tör-
vényt sérti.

Jellemző az egész vitára nézve az, hogy egy
épen oly specifice catholicus, mint emelkedett lelkű
hazafi lapjából, b. E ö t v ö s J ó z s e f szerkesztette
„Politikai hetilap“-ból lapunkba átvett cikk, szol-
gáltatta az ultramontan lapoknak az első alkalmat
törvényellenes nézeteik kifejtésére.

Mi részünkről protestans meggyőződéseinkből
titkot soha nem csináltunk, de az ultramontanismus-
nak ez alkalommal nyilvánított tanai tárgyalásában
magasabb álláspontra és azon színvonalra kívántunk
emelkedni, hol felekezetünk közvetlen érdekein túl
a hazai igények közös köre kezdődik.

Mennyire sikerült ez álláspontot a harc hevében
megtartanunk és a fenforgó kérdést töredékes cikk-
sorozatokban tisztáznunk, könyvünk mutatandja;
csak annyit szabadjon a szives olvasótól előre kér-
nünk, ne ítéljen felettünk, míg az igénytelen dolgo-
zatot végig el nem olvasta.

Pesten, Mártius 10-kén 1867.

Ballagi Mór.

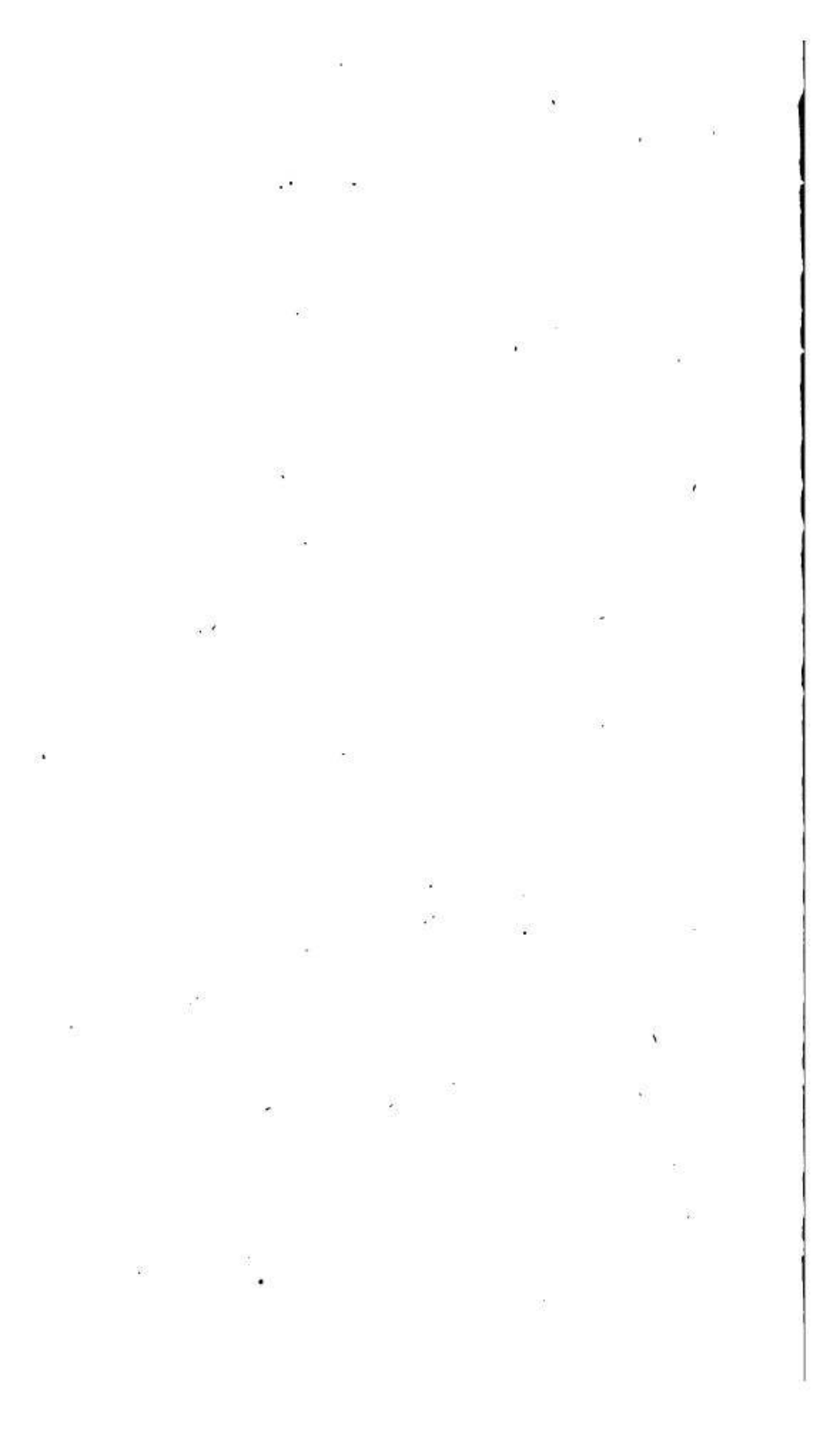

PROTESTANS
EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP,

1866. Jun. 3—év végeig.

Vidéki hang a vallásügy kérdésében. *)

Jun. 8.

Hogy a vidék figyelme, reménye és ohajtása mennyire van törvényhozó testületünkre irányozva, azt a napi lapok több rendbeli vidéki tudósításai igazolják.

Alig szükség mondani, hogy mi is osztatlan figyelemmel függünk a törvényhozó testület megkezdett működésén. Nem esik ki ugyan felfogásunk látköréből annak a megoldandó kérdések minőségénél s mennyiségénél fogva egyiránt nehéz helyzete, melyre nézve még jogosult reményeink meghiusulhatására is el vagyunk készülve; azonban azon biztos várakozásban vagyunk, hogy országgyűlésünk figyelmét mindazon tárgyakra ki fogja terjeszteni, melyek elutasíthatlan fontosságuknál s szükségességöknél fogva törvényhozási intézkedést igényelnek.

Melyre nézve míg egy részről örömmel olvastuk azon hirlapi közlést, mely szerint az Európa szállodában folyó évi jan. 22-kén tartott értekezlet s az apr. 14-kén tartott országos ülés határozata értelmében a törvényhozási teendők különféleségéhez képest több bizottmány megválasztásában megállapo-

---

*) Míután az országgyűlésileg kinevezett cultusügyi bizottmány is megkezdte munkálkodását, elérkezettnek látjuk az időt, hogy az idevágó kérdések sajtó útján is megvitassanak, és örömmel vettük, hogy a „Politikai Hetilap“ nagyérdemű szerkesztője egy, a kérdéseket tisztán constatírozó jeles cikkel megnyitotta a vitatást, melyet midőn ezennel lapunk olvasóival is közlünk, fölkérjük a hozzáértőket, méltóztassanak idevonatkozó nézeteiket a honpolgárok közt szentül fentartandó kölcsönös szeretet szemmeltartása mellett fogalmazott cikkeken lapunkhoz közzététel végett beküldeni.

S z e r k.

dott: ugy más részről lehetetlen vala meg nem lepetnünk a miatt, hogy e bizottmányok foglalkozási tárgyai közé, melyek az országgyűlés teendőinek sorozatát mintegy előre körvonalozni látszanak, a vallásügyi kérdés felölelve nincs.*)

Hogy történhetett ez? mi módon kerülhette ki e nagy fontosságu kérdés a mélyen tisztelt gyülekezet figyelmét? vagy talán ezen kérdést a korábbi hongyülések által már minden egyes szálaiban megoldottnak s tisztába hozottnak kell tekintenünk? avagy a kérdés napjainkban már annyira elvesztette volna fontosságát, hogy az többé a törvényhozási teendők közé alig számittatnék, vagy legalább az előtt minden más közérdekű kérdések elötérbe állitandók lennének?! Mi ezen kérdéseket csak feltettük, anélkül, hogy magunknak számot adhattunk volna azon ismeretlen motivumról, melynél fogva a t. értekezlet által elfogadott bizottmányok teendői közül a vallásügyi kérdés merőben kihagyatott, sem pedig az azzali foglalkozásra egy tizedik bizottmány javaslatba nem tétellett.

Mi ugy vélekedünk, hogy országgyűlésünk mulasztás hibája nélkül alig utasíthatná el magától az ezen ügy kérdésében való intézkedés szükségét. Mert csak egy futólagos pillantást kell vetni akár az egyházi testületek jegyzőkönyveire, akár a nagymélt. helytartótanács vallásügyi osztályának intézményeire, akár pedig a mindennapi élet számtalan jeleneire: s nem lesz nehéz meggyőződünk a felől, hogy a különböző hitfelekezetek mennyiszor jönnek egymással fájdalmas összeütközésbe, és hogy ha a főkormányhatóságok bölcs tapintata nem jőne segítségére törvényeink e részbeli hiányainak, minden ily összeütközésekből származó vallássérelmi ügyekben sokszor mily felette nehéz lenne intézkedni!

---

*) Csodáljuk, hogy a „P. H.” tisztelt szerkesztősége a szöveg e tételét megjegyzés nélkül hagyhatta. Tudva levő dolog ugyanis, hogy az országgyűlés teendőire kiküldendő bizottságok közé a vallás- és közoktatásügyi bizottság elejétől fogva fel volt véve; kitzetett egy ilyennek választása épen a január 22-ki tanácskozmányban, s elfogadtatott a többi bizottságokkal együtt az april 14-ki orsz. ülésben.

Azt hisszük, hazai törvényeink iránt semmi tiszteletlenséget sem követünk el, ha azoknak a vallásügyre vonatkozó cikkeit — úgy mint azok ez idő szerint vannak — még hiányosaknak tekintjük, annyira, hogy csak ezen hiányok teljes elenyésztetése mellett reméljük a különböző hitfelekezetek közti vallási surlódások és összeütközések megszüntetését.

Ki elég figyelmes az idők jeleire, kénytelen belátni, hogy a lelkiismereti szabadság eszméje az utóbbi évtizedek alatt magas fejlődést nyert, és hogy épen ennél fogva mily tévedés lenne a hitfelekezetnek akár egymáshoz, akár az államhoz való viszonyait, sőt az egyeseknek vallási jogait és kötelmeit is olyan törvények és felsőbb rendeletek megszorító alapján hagyni továbbra is, melyeket ma már a kor gondolkozása nagy részben túlszárnyalt.

A törvényeknek e tekintetben eléggé érzett hiányait koronkint pótolni igyekeztek a kiadott felsőbb rendeletek; ezek azonban a bajt, a helyett hogy orvosolták volna, akaratlanul még inkább nevelték nemcsak az által, hogy azok tárházából bármely kérdésre pro et contra nem nehéz a feleknek többé-kevésbé használható fegyvereket kölcsönözniök; hanem különösen azon körülménynél fogva, hogy egyes erős szálakon a vallásügy kérdésében való intézkedés sokszor ott is a kormányzás és igazgatás körébe lett átrántva, ahol pedig a törvényhozás lett volna hivatva határozni.

Az 1848-iki hongyülés belátván azon anomaliát, melyet egyik hitfelekezetnek a másik feletti országos előnyösítése maga után von, a vallásügy kérdésének továbbfejlesztésében jelentékeny lépést tett előre az által, hogy a törvényesen bevett minden vallás felekezetekre nézve a tökéletes egyenlőséget és viszonyosságot kimondá. Ezzel a jövő épületéhez a kívánt biztos alap letetett; azonban közel két évtized eltelte után is ott áll az alap üresen, s aggódva hordozzuk rajta szemeinket, hogy vajjon azok, kikre az építkezés munkája örökségképen átszállott,

épen azon terv szerint fogják-e arra az épületet felvonni, mely az alapvetők lelkében megszületett?!

Ezen aggodalom pedig annál súlyosabban nehezedik lelkünkre, mivel a provisorium egymást váltogatott fájdalmas emlékü korszakaiban, a 48-iki törvények szellemétől vallási viszonyainkra nézve is nem csekély visszaesést jelző elhajlások következtek be. Az egész hosszú időfolyam alatt a különböző hitfelekezetek között folyvást, bár csendes, de következetes küzdelem volt észlelhető; mert míg az egyik fél a vallási egyenlőség és viszonyosság elvében kimutatott tért a körülmények lehetőségei között megtartani igyekezett, — addig a másik fél jól szervezett phalanxai nemcsak ezen, de még a korábbi időkben kivívott térnek is visszahódításában fáradoztak.

Teljesen felfogva az itt tárgyalt kérdés érzékeny voltát s lehetőleg távoztatni kívánván minden recriminációra magyarázható illuziót, annak kimutatására, hogy törvényhozó testületünk nem utasítja el magától a vallásügyi kérdéssel foglalkozást, elégnék véljük ezuttal idevalólag csak némely pontokat érinteni. Ilyen:

1. a vallási átlépés esete, mert míg az bizonyos szabályokhoz kötött eljárás kényszerítő erejénél fogva egyik hitfelekezet irányában nehezítve van, a másik hitfelekezet irányában semmi törvénytábla formalitáshoz sincs kötve;

2. a vegyes házások egybeadása, melynek jogát tulajdonképpen egyik fél akarja gyakorolni, és a másik fél többnyire csak úgy gyakorolhatja, ha magát a feljelentésekből származó kellemetlenségeknek kitenni kész;

3. a vegyes házások gyermekeinek vallása, hol szinte egyik hitfelekezetnek a másik felett előnyösített helyzete a törvényben jártások előtt eléggé ismeretes, — s ebből folyólag sokszor kényszerítő s a nevelés sikerét kockáztató benyulások a szülői jogokba s általában a szülők jogának túl a rendén megszorítása gyermekeik vallására nézve;

4. reversalisok adatása, mi bár az 1843. év

előtti időkben elég sok keserűségnek lón forrásává, még mindez ideig nem ejtetett ki a gyakorlatból, holott az most sem egyéb, mint Eris almája a hitfelekezetek között;

5. a r. kath. ifjak prot. iskolába járhatásának megszorítása, holott ez megfordítva nem áll; a miből azonban nem azt következtetjük, mintha itt is megszorítás volna óhajtandó, sőt inkább, hogy valamint a prot. ifjak szabadon látogathatják a r. kath. tanintézeteket; úgy a r. kath. ifjak se legyenek különös megszorító rendszabályok által gátolva a prot. tanintézetek szabad látogatásában.

Nézetünk szerint a jelen törvényhozás egyik nemes feladata, a vallásügyi kérdés fonalát tovább fejlesztés — s ha lehet befejezés végett felvenni ott, a hol azt az 1848-ki hongyülés kezeiből kibocsátotta, s e ként a vallási egyenlőség és viszonyosság elvét állambölcséségi következetességgel a gyakorlati élet minden rétegén keresztül vinni, — a letett alapra az épületet felvonni.

Lehetnek még más tekintetek is, melyek ezt hongyülésünk mellőzhetlen teendői közé sorozzák. Mert bár nem akarjuk megelőzni az illető hitfelekezeteknek e tekintetben jogosított hatósági felszólamlásait; de melyik gondolkodó főnek nem jutna eszébe, hogy ha a vallási egyenlőség és viszonyosság kimondott evangéliomi igéje nem pusztán írott betű, hanem komoly valóság, vajjon:

1. nem kell-e a különböző hitfelekezetek kultusszükségeit egyiknél úgy, mint a másiknál egyiránt bizonyos arány szerint országos alaptól fedezni? Hiszen ilyen formát tenni már a provisorium korszaka is megkísértett; de hogy akadt hitfelekezet, mely azt illetékesen csak a törvényhozás kezeiből vélte elfogadhatónak s ekkor is csupán öntörvényhozásának sérelme nélkül: úgy hisszük, hogy az ezzel sem alkotmány elleni vétséget el nem követett, sem édes gyermekből a haza mostoha gyermekévé nem degenerálta magát.

2. Ha egyik hitfelekezet, mint ilyen, integrans része lehet a törvényhozó testületnek: nem lehet-e ugyan ezt a

többi hitfelekezetek részére is igényelni? Igaz, hogy az egyik hitfelekezetnek ez alkotmányon alapuló százados kiváltsága: de nem ilyen kiváltsága vala-e ez a nemesi osztálynak is? És valamint méltányosnak találtatott a nem-nemesi osztályt is az alkotmány sáncaiba felvenni s számára a törvényhozásba befolyási jogot biztosítani: ugy vajjon a 17 évi jogeszmefejlődés nem volna-e elegendő arra, hogy a kimondott vallási viszonyosság és egyenlőség elvénél fogva megadassék a többi hitfelekezeteknek is az, a mi már egyiknek mint kiváltság megadatott? Bármely élvezet csak akkor biztos és megnyugtató, ha az nem a kiváltság, hanem a jog alapjára van fektetve; — a kiváltság pedig joggá csak akkor nemesül, midőn az egyenlő örökség gyanánt szállítatik át az egyenlő jogcímű egyedekre.

Hátha még a concordatumra gondolunk: fog-e valaki kétkedni a felől, hogy törvényhozó testületünknek a választásügyi kérdéssel foglalkozás csakugyan elutasíthatlan teendői közé tartozik? Mert bármily tiszteletreméltó kútfókból származott legyen is e nagy fontosságú szerződés: még ha nem tekinthetjük is annak a más hitfelekezeteket s koronának jogait érintő szálait, tagadhatlan, hogy annak keletkezése nem felel meg az alkotmányszerű létezés kellékeinek.

De ugy vélekedünk — s itt meglehet sokak nézetével jövőnk összeütközésbe — hogy törvényeink az egyéni választás-szabadság érdekében is tágitást igényelnek. Mert bár mi még távol vagyunk Angliának azon fejlettségi fokától, melyszerint ott bárki is szabadon vallhatja vallási meggyőződéseit s szabadon alkothat hitfelekezeti társulatot, csak az által az állam békéjét és bátorságát ne veszélyezze: de mégis ma már hazánkban sem tarthatjuk a kor szellemi emelkedettségéhez mértnek az olyan törvényt, mely az egyéni vallási meggyőződés nyilvánulhatását csak az eddig bevett négy vagy öt hitfelekezet keretébe kívánja beszorítani.

Nem tagadhatni, hogy a vallási viták eleitől fogva legkeserítőbb episodjait képezték hongyülési tanácskozásainknak,

s nem lehetetlen, hogy a vallásügyi kérdés felevenítése ma is fog adni országgyűlésünkön keserű vitákra alkalmat; azonban, az idő jeleit tekintetbe nem vevő odábbozás a bajon épen nem segítne, sőt csak mérgesítené azt; míg ellenben a jog és méltányosság megadásával eleje vétetik a hitfelekezetek közti kellemetlen surlódásoknak, s nyerni fog még a magát netalán egyelőre vesztesnek érzendő fél is, nyerni a családi és társasági élet, nyerni az egyén, a haza, sőt a közzvallásosság is.

Tán az egyes hitfelekezetek s azoknak hatásági elérkezettnek fogják tekinteni az időt, hogy a vallásügyi kérdéstről tüzetesebben gondolkozzanak s azt gyűléseikben s szakközlényekben a tárgyhoz méltó biggadtsággal s lehetőleg keserítő recriminációk nélkül az országgyűlésre leendő élőkészítés végett megvitassák! Tán a vallási egyenlőség s viszonyosság elvének gyakorlati alkalmazása végett törvénycikkbe öntése most, a lelkiismereti szabadság előrehaladt korában nem is fog annyi ellenhatásra és nehézségre találni, mint azt sokan vélni szeretik! S tán azon remény se egészen alaptalan, hogy a r. kath. egyház mélyen tisztelt papsága a haza javára tett érdemes szolgálatait azon újabb hazafiúi érdelemmel még szaporítani is fogja, mely szerint a többi hitfelekezetek iránti méltányos érzületének, a vallási egyenlőség és viszonyosság szempontjából a kongresszuson kifejezést ad!

De ha minden t á n-jainkban csalogdnánk is: azon reményben vagyunk, főleg a felirati javaslatnak a vallásügy kérdését bár röviden, de nyomatékosan érintő pontja után, hogy ha eddig, meglehet tapintatból, jónak vélték a vallásügyi kérdés fel nem említését, törvényhozó testületünket semmiféle opportunitási nézetek nem fogják visszatartóztatni ily nagyfontosságú kérdésnek tüzetes tárgyalás alá vételétől.

Régi ellenek új arcok.

Jun. 17.

Az igazságnak, hogy ellenállhatlanná váljék s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szüksége, mint hogy kellő világosságba állíttassék, az ál- s csal-érvektől, melyekkel azt az önérdék vagy előítélet s balvélemény körülfonta, megmentessék.

Horváth Mihály.

A ki lapunk 22-dik számában a „Polit. Het.” után közölt vallásügyi jeles dolgozatot figyelemmel végig olvasta; a ki a protestansoknak a törvény által elismert egyenlőség és viszonyosság folytán alkotott s azon cikkben fejtegetett jogigényeit gondolóra vette, azt vélhette, hogy nem akad majd igazság-szerető ember, ki azokat csak kérdés alá is akarná venni.

Ha mindamellett tapasztaljuk, hogy a tulsó oldalon nemcsak hogy amaz igényeket tulzottaknak jelzik, hanem a protestansok jelenlegi állását szinte előjogosnak *) . másfelől a katolicusokat szánandó helótáknak **) mondják: akkor világos, hogy itt valami rendkívüli eszmezavarnak kell uralkodni, melyet tisztázni mind a két félnek csak érdekében állhat.

Kisértsük meg e tisztázást.

*) Az „Idők Tanuja” máj. 29-ki számában: „A magyarországi protestánsok annyi kiváltságos joggal vannak körülbástyázva, hogy valóságos statut in statu képeznek.”

**) „Szánandó helóta catholicus!” így kiált fel a „Religio” június 2-ki lapjában.

A társadalmi viszonyok nem mint egymástól elszigetelt tények léteznek, hanem oly szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy egyiknek változtával a másiknak szükségkép kell módosulni.

1848-ig a rendi alapokon nyugvó alkotmány szerint a kath. főclerus a törvényhozásnak egyik alkatrészét képezvén, mindenképen azon volt, hogy az uralkodó vallás eszméje s mindazon következmények, melyek amaz eszméből szükségkép folynak, megörökíttessenek, s hogy ennél fogva a protestansoknak békekötések és az ország alaptörvényei által biztosított vallásszabadsága lehetőleg megnyírbáltassék.

Nem tartozik reánk annak megvizsgálása, hogy a római kath. egyház mit nyert vagy veszített ama reactio következtében; — annyi tény, hogy a hazának a clerus ama törekvéseiből semmi haszna nem lett, s a mennyiben a nemzet többségének nyilvános ohajtása ellenére, három millió polgárra nézve több mint félszázadig az igazságszolgáltatás késleltetve lett, az ez által támadt feszültség haladásunkat tetemesen gátolta, s a nemzetet bensőleg erősbödni nem engedte.

Régen érezték és belátták hazánk jobbjai ez állapot ártalmas voltát, s azért amint a hazai mozgalmak e század második negyedében megindultak, nem késtek a lelkes honfiak szavokat a lelkiismeret szabadsága mellett hathatósan fölemelni. Az átható reformokra törekvő hazafipárt a nemzetnek összetartás és egyesítés által való erősödését tartván mindég

szeme előtt, az ország nemkatholikus részének megnyugtására a teljes egyenjogúság elvének keresztülvitelét mindenképen sürgette; de a clerus makacs mozdulatlansága mellett csak lassan haladhatott az ügy, habár alig mult el egy-egy országgyűlés anélkül, hogy valamit e tekintetben nem lendített volna.

Történt akkoriban, hogy midőn a jámbor és tudós Vurda, győri kanonok, az 1843-ki országgyűlésen tiszttársai közül kiválva, a lelkiismeret szabadsága mellett kikelt, s emlékezetes beszédben annak kimondását indítványozta: „hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak is szabadnak kell lennie, hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat és nemcsak egyesekre, de az egyházi községre nézve is“, akkor káptalani követtársai a szerintők hitehagyott ellen szertelen haragra lobbanván, az egyházi constitutióra hivatkoztak és Vurda nyilatkozata ellen óvást tettek; másrészről a megyei követek, valláskülönbség nélkül, a derék papnak az igazság melletti merész föllépését nem palástolt örömmel üdvözölték, és kereken visszautasították az oly constitutióra való hivatkozást, mely a hazai törvényben nem gyökerezik s melyre a törvényhozó testületnek reflectálnia nem szabad, nem lehet.

Ez esemény, közelebb megtekintve, nagy világot vethet kérdésünkre.

Vurda kanonok, mindenek vallomása szerint, jólelkű, kegyes katolikus ember volt, s ha mind a mellett oly fontos ügyben összes paptársainak köz-

véleménye, sőt egyházának constitutiója ellen mert nyilatkozni: világos, hogy a katolikus vallásos kegyesség az egyház constitutiójával nem jár szükségkép mindég egy nyomon.

Csakugyan más a catholicismus mint vallás és más mint institutio. Mint vallás, szentesített szokások, a kedélyre üdvösen ható szertartások és nemes példákra utaló tanítások által nemesítő hatással van a lélekre, biztató és emelő befolyással a szívre, és képes a legdurvábbat is magasb emberi rendeltetéséhez eljuttatni. De a catholicismus mint institutio, valamint, saját állítása szerint, nem e világból, ugy nem is e világba való; mert oly rendet állapít meg, mely az emberi társadalom létalapjaival ellentétes föltételekből indulván ki, fungens tagjait a társaságtól, melyben élnek, elszakítja, hogy külön érdekű, külön alkotmánynyal és törvényekkel bíró köztársaságot alkosson (Devotti inst. jur. eccl. 3, 22. Utraque respublica civilis et ecclesiastica in suo genere perfecta et distincta est, utraque in suo genere suos habet magistratus et subditos, certasque res suae potestati subjectas).

A római egyház egy jól rendezett monarchiát képez, melyben a pápa a fő; minden püspök tartozik engedelmeskedni a pápának, és minden pap a maga püspökének. Az állammal a római kath. pap csak annyiban áll viszonyban, amennyiben hatáskörének tárgyát annak polgárai képezik; de egyébként a pápai investitura és az egyházi immunitasnál fogva az állam iránti minden oly kötelezettségtől ment,

mely őt a maga köztársaságának törvényeivel össze-
ütközésbe hozná.

E köztársaság elméleti, soha nem változó alap-
jánál fogva az állami köztársaságoktól különösen
abban különbözik, hogy tagjai századok óta megkö-
vesült érdekek által egybekapcsolva, testületileg a
haladás iránt semmi hajlandóságot nem mutatnak, és
e teljes mozdulatlanág rendszerében az újításnak
semmi rést nem nyitnak. Az egyház alkotmányának
e tartós egyformaságában rejlik a megszokotthoz
tapadó tömegekre gyakorolt csodahatása, de egy-
szersmind az emberiség haladó irányával s különö-
sen a modern állam célzataival és törekvéseivel való
teljes összeférhetlensége.

A történelem nem egy sötét lapja tanuskodik,
mily végzetteljes a nemzetek fejlődésére nézve e ha-
talom gyakorlati érvényesítése a polgári életben.
Az állam, mint az egyház akaratának végrehajtója,
a szabad gondolatot meggyilkolta, a nemzeti életfej-
lődésnek valóságos hóhéra volt. Ennek szomorú pél-
dajaként szemünk előtt van Európa egyik legszebb
birodalma (Spanyolország), melyet legvirágzóbb,
leghatalmasabb állapotának magaslatáról kigázol-
hatlan nyomor mélységébe süllyesztett a papi ura-
lom, s mely mai nap is ama rendszer utóhatásai
alatt mondhatni nem él, hanem csak tengődik, söt
vonaglik.

Szerencsére az egyházi hatalom oly természetű
mint a vallás, melynek védelmére mondatik consti-
tuálva lenni. Ereje addig tart, míg hisznek benne.

A haladás szülte forradalom az uralkodó eszmékben, ezekhez képest az államintézmények egymásután átalakítását tette szükségessé, s a kor e szükségleteivel ellenkezésbe jött egyházi constitutio alul az alapot kidöntötte.

Mig az európai emberiség a római katolikus hitegységében élt, s e hitegység a társadalom szellemi alapját képezte, s így aki e hitegységet megtámadta, mintegy a társadalom ellen indított támadó harcot, addig az eretnekek ellen hozott törvényeket állami célok látszottak igazolni, s ha az egyesnek lelkiismereti szabadsága csorbát szenvedett is, meg kellett nyugodnia, amennyiben „salus reipublicae suprema lex est.“

Azonban amint a reformáció bevégzett törvényes ténynyé lett és különböző felekezetek mintegy egy fődél alá jutottak, a vallásról, mint a társadalom szellemi alapjáról való köztudatnak szükségképen módosulnia kellett.

A különböző valláson levők egymás közelében élvén, s egymás segítségére szorulván, lassankint meggyőződtek, hogy nem csak egy út vezet a vallás-erkölcsi élet üdvére, föl kezdék fogni mélységét Krisztus ama mondatának: az én atyámnak házában sok hajlék van. Most mindjobban kezd érlelődni a belátás, hogy a vallásnak véghetetlen tartalmánál fogva, szükségképen sok különféle módon kell nyilatkoznia, hogy mindenik vallástételben csak egyegy oldala a teljes igazságnak van megvalósítva.

E köztudathoz képest az államnak szükségkép más állást kellett elfoglalnia a vallásügy irányában.

Ma is minden józan ember a társadalom szellemi létalapjául a vallást hiszi és vallja; de nem ez vagy ama vallást kiválólág, hanem a vallást általában vagy más szóval a vallásosságot. A modern állam épen mert tiszteli a vallást, tiszteli azt akármily alakban nyilatkozzék: nem ismerhet el, államvallást, többféle vallások közt uralkodó vallást; hanem megadja minden törvényesen szervezett vallásfelekezetnek azon jogos szabadságát, hogy ügyeit saját elvei szerint rendezhesse, maga feladatául nem ismervén egyebet, mint hogy mindeniket a maga jogkörében a másíknak túlkapásai ellen úgy mint egyéb illetéktelen beavatkozások ellen védje.

Látnivaló, hogy elméletileg a kor tisztában volna feladatával. Ámde a kivitelben a catholicismus mint institutio csaknem legyőzhetetlen nehézségeket gördít a haladó társadalom utjába. Mert ha az állam azt mondja, énnekem köteleességem mindenik egyházat a maga jogkörében megvédeni és arra felügyelni, hogy jogköre határát a többinek, vagy általában a társadalomnak kárára egy se hágja át: mindenik belátja, hogy az állam akkor csak az igazság és méltányosság terén áll. Igen de a római egyház az állam e szent szándékának kiviteléhez öszinte beleegyezéssel nem járulhat, miután constitutiója a római egyházon kívül eretnekeknél, szakadároknál és pogányoknál egyebet nem ismer, ezekre nézve pedig minden püspök hivatalba léptekor hittel fogad-

ja: „Haereticos, schismaticos, rebelles eidem Domino nostro (Papae) vel successoribus praedictis pro posse persequar et impugnabo.“

Ily ténylegességgel szemben sem alkudozásnak, sem közvetítésnek semmi helye, és a vallásszabadság elvének minden további körülírás nélküli kimondása, a helyett hogy a különböző felekezetek igazságos jogigényeit biztosítná, azoknak inkább létezési lehetőségét is kockáztatná. A római hierarchia kezében a vallásszabadság egyértelmű az arra való felszabadítással, hogy más hitfelekezetek, mint tana szerint eretnekek irányában erőszakos eszközöket is használhasson, amint hogy az Encyclicához csatolt tévtanok jegyzékének 24. pontjában megrovatik a nézet, mely szerint: „az egyháznak nincs hatalma, hogy erőszakos eszközöket használjon.“

Soha nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a római katholicismus mint institutio folytonos anachronismusa az emberi fejlődésnek és haladásnak, a mennyiben intézvényeit változhatlanoknak és örök időkre szólóknak tartván, a modern világ sociabilitási elvével merő ellentétben áll.

Ily körülmények közt az államnak nem marad más menekvése, mint hogy ismét azon alapra lépjen, melyen századokkal ezelőtt céljait a hitegység érdekében érvényesítette; szükséges, hogy ismét a salus reipublicae ismertessék el *suprema lexnek*, s valamint egykoron a köztudatban élt hitegység kedvéért a maga tagjait szabadságuk legszentebb

résztől megfosztotta, úgy jelenben e szentség megóvása és a különböző felekezetű polgárok közötti békés egyetértés fentartása tekintetéből a részt korlátozza, hogy az egésznek jóléte és fejlődése megmentessék.

Szerencsére ez alkalommal az egyházi institutio maga mutatja meg az államnak az útat, melyen járva ez magát az egyház túlkapásai ellen biztosíthatja. A püspök az eretnekek megtámadását és üldözését *pro posse* fogadja, az államnak tehát más feladata nem lehet, mint hogy ama *posse*-t megszorítsa. Ez a mi törvényhozásunknak is a teendője.

Amint most állanak a dolgok, fonákság volna a r. kath. clerust azért vádolni, hogy azt teszi amire hit alatt kötelezve van, sőt azt kell mondanunk, hogy a gyakorlati életben a clerus eljárása sokkal emberségesebb az elvénél; de még nagyobb fonákság volna e *precarius* állapotot fentartani és megörökíteni akarni, mert ne feledjük, hogy „a hol igazságtalanság maradt fenn, ott semmi sincs végkép elintézve“ s mert a mint Burke találón mondja: „a polgári társaság nagy, remek politikája maga az igazság, és minden lényeges eltérés tőle gyanút gerjeszt maga ellen minden körülmények között, hogy egyáltalában még csak nem is politika.“ — Ámde jelen állapotunkban nemcsak igazságtalanság, hanem valóságos badarság azt vitatni, hogy a választási jogegyenlőség nálunk üres fictionál még valami több is volna.

Szóljanak e tekintetben a tények magok meztelenségökben.

1. Ha protestans katolikussá akar lenni, elmegy a katolikus paphoz, s ez minden további teketória nélkül hívei közé fölveszi; ellenben ha kath. ember protestans vallásra akar áttérni, elébb be kell magát jelentenie tanuk előtt a maga papjánál, s e bejelentést négy hét múlva ismételnie kénytelen, s csak a kétszeres bejelentésről kiállított hiteles bizonyítvány alapján igtathatja be őt a protestans lelkész hívei sorába. Szerencsés, aki e kétszeri bejelentésnél éktelen gorombaságoknak és faggatásoknak kitéve nem volt.

2. A vegyes házasságok érvénye felett kizárólag a kath. szentszék ítél, s elválás esetében még akkor is, ha a katolikus rész protestanssá lett, a válópör (a törvényen kívül létrejött concordatum értelmében) csak a katolikus szentszék előtt folytatható le.

3. A vegyes házasságból származó gyermekekre nézve, ha az atya katolikus, mind a két nemen levő gyermekek a kath. vallásban nevelendők, ellenben ha az atya protestans, a fiugyermekek atyjuk vallását követhetik, de azok sem szükségesképen azon nevelendők.

4. Ha a katolikussá lett protestans résznek vegyes házasságban kiskorú gyermekei vannak, ezek vele együtt áttértekül tekintendők, ellenben a protestanssá lett kath. résznek kiskorú gyermekei 18 éves korukig kath. vallásban nevelendők, s csak az

elért 18-ik évvel szabadíttatnak fel arra, hogy szüleik vallását követhessék.

5. A protestans ifjak a római kath. tanintézeteket szabadon látogathatják, ellenben a római katolikus ifjak protestans iskolába való járhatása oly megszorító rendszabályok által van korlátozva, melyek sokakra nézve a protestans iskolába való járást csaknem lehetlenné teszik.

6. A protestansoknak, még a hol többségben vannak is, sohasem jut eszökbe, hogy a kátholikusokat az egy különvált protestans nagy ünnep (a nagypéntek) megülésére szorítsák, ellenben a katolikus papok sok helyt erőszakosan és hatóságilag kényszerítik a protestans részt a katolikus számos ünnepek megtartására.

És mégis mi volnánk „annyi kiváltságos joggal körülbástyázva, hogy *statust in statu* képezünk.“ Az elősorolt tényekkel szemben amaz állítás több mint valótlan, az keserű gúny. Igen, van nekünk kiváltságos jogunk, az igazságtalan nyomás ellen beszélhetni, a mennyit tetszik, a kath. clerusnak pedig meg van az a közönséges joga, hogy ő meg cselekedhetik, amint neki tetszik. Ugy látszik a tulsó oldalon nagyon helyesnek találják amaz ismeretes közmondást: *monachorum est murmurare, abbatis est non curare*. Nagy ideje, hogy amaz abbási szerepnek vége legyen.

De mit mondjunk még a fentebbi idézet második pontjára, hogy t. i. a protestansok „*statust in statu*“ képeznek.

Azt kell hinnünk, hogy szándékosan meg akarják zavarni az elméket, mert nem lehet feltenni, hogy magok is higgyék e non sensu. Hogyan! Mi képeznénk statut in statu, mi, kiknek létezési jogával a haza közjogi függetlensége és szabadsága oly szoros kapcsolatban áll, és kik az ismeretes alaptörvények megállapítása óta is, minden talpalatnyi tért csak egyedül a törvény útján foglaltunk el és akartunk elfoglalni? Avagy talán az által képezzük statut in statu, hogy van autonomiánk, melynek erejénél fogva egyházi és iskolai intézeteinket saját szegénységünkben rendezhetjük? Vagy az által képezzük statut in statu, hogy autonomiánkat szentül védjük és azt az absolutismus önkényének feláldozni semmi áron nem akartuk. Mutasson akárki időpontot a haza történelmében, midőn a protestansoknak autonómiájok melletti küzdelme, nem a nemzet szabadsági ügyének szolgált volna első sorban javára.

Nevezetes, hogy éppen azok lobbantják szemünkre, hogy status in statu vagyunk, kik amint fentebb kimutattuk, egyházi constitutiójuknál fogva az állam főnállhatása föltételeivel ellenkező törvényeknek hódolván, csakugyan statut képeznek a statusban, s ezért az ország törvényes képviselőjével szemben is nem állnak így szólni: „Van nekünk pápánk, van nekünk apostoli fejedelmünk, vannak püspökeink, kikhez ügyünk tartozik, ezekkel végezzenek és engedelmességedni fogunk.“ Valóban itt is beteljesedett ama közmondás: „ki miben tudós, abban gyanús.“

De nem akarok mélyebben ereszkedni e tárgyba, csak azt mondom befejezéstül: egy hazának fiai vagyunk mindnyájan, legyünk testvéri szeretettel méltányosak egymás iránt, ne kívánja az egyik testvér a másiknak rövidségét, de legyen mindenek felett a salus reipublicae legfelsőbb törvényünk.

Egy tanulságos lecke.

Jun. 27.

In obsequio comitas adsit, assentatio vitiorum
adjutrix procul amoveatur, quae non modo
amico, sed ne libero quidem digna est.

Cicero.

Nagy időket értünk!

Nagyszerű küzdelem, melynek kimenetele, meg lehet, hogy Európa színét fogja megváltoztatni, az egész világrész hatalmasságait fegyverbe szólitotta.

A népeknek semmi részük nem volt valamint a vizsály előidézésében, ugy abban sem, hogy annak elintézése erőszak által eszközöltessék, s mégis — ők adják meg az árát, és egy nagyravágyó férfi önző álmai miatt millióknak jólléte és élete döntetik porba. Dum delirant reges, plectuntur Achivi.

Szomorító tünemény, mely, azt hiszem, eléggé drasticus, hogy a hatalom centralizálása mellett kardoskodókat nézetük veszélyes voltára figyelmeztesse,

Minket különösen az érdekelt mindenek felett, megtudni, hogy mikép viseli magát e válságban a király kegyelméből uralkodó porosz papság?

S íme e napokban olvastuk e tárgyra vonatkozólag az „Augsburger Allgemeine Zeitung“ban e következőket:

„Keresztelő János előtti héten Nürnbergben minden évben meg szokták tartani az ugynevezett bibliaünnepélyt, mely a bajor protestans lelkészek légyottjául szolgál, mivel ez ünnepélyvel többnyire az egyház belső és külső helyzete fölötti tanácskozások vannak egybekapcsolva. A tanácskozás előtti napon, szűk körben, igen élénken vitatkoztak Németország politikai helyzetéről, és határozottan kárhoztatták azon superintendensek eljárását, kik minap, a berlini zsinat bevégezte után, a királytól való elbucszás alkalmával, ahelyett hogy a fejedelemnek komolyan lelkére kötötték volna a béke fentartását, melyet az evangyéliom, mint isteni ígéretet hozott a világra, inkább farkcsóválva és kenetteljesen nyilatkoztak a porosz ügyek mellett. Nehány úr erővel azon volt, hogy bizonyosságot tegyenek a Halle-féle iskola áltanai ellen, mely iskola, ahelyett hogy az erkölcsi érzetet hitta volna ott fel, hol az ész hibája volt oka annak, hogy az igaz keresztyénségtől eltértek, az Isten kegyelméből való kormány főpapságát akarja az evangyéliomi vallás kebelébe tukmálni, s ezáltal meglehetősen részt vett a fogalmak megzavarásában: mennyire mehet a föld halandó nagyjainak hatalma. Innen magyarázható meg az igazsággal

való könnyelmű játék, melyet eddig a szószéken és a néphez intézett nyilatkozatokban üztek, úgy vélekedvén, hogy a korlátolt alattvalói ész nem képes a szó és tett közötti különbséget felfogni.“

Minden jóra való elme mélyen elborul, midőn ilyeneket olvas.

Vallásunk isteni szerzője békét, szeretetet és könyörületességet hirdetett, sőt egyenesen kimondá: „kik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök“, s ime ott azon emberek, kik magokat Jézus Krisztus igaz hívőinek és követőinek vallják, kiknek hivatalos kötelességük a szeretet evangéliumának igéit hirdetni, szellemét terjeszteni, a haro tüzét szitják akkor, midőn a népek milliói az érdekek solidaritásánál fogva békét ohajtanak.

A porosz államegyház superintendenseinek, mint Krisztus követőinek, mindent el kellett volna az államhatalomnál követniök, hogy az alattvalóktól a háború iszonyatosságait elhárítsák, s midőn ők emberi sugallatoknak inkább engedelmeskedve mint isteni mesterüknek, a király harcias indulatát még jobban tüzelek, Isten tudja mennyi nyomort segítettek legalább részben előidézni azokra, kiktől minden bajt, szenvedést tehetségük szerint eltávolítani legszentebb kötelességük.

Ime az uralkodó vallás eszméjének gyönyörűséges gyümölcse protestans oldalról? Hogy is lehetne az máskép, miután az uralkodó vallásban két hatalomnak oly természetellenes találkozása van, hogy annak okvetlen mindig gyászhozónak kell az

emberiségre nézve lenni. Hogy e két össze nem egyeztethető potentia együtt működjék, kettő közül egynek kell történni: vagy a vallás teszi rabszolgájává az államhatalmat, mint VII. Gergely, VIII. Bonifác és III. Ince alatt történt, kik az államhatalmat csak a nap fényével ragyogó pápai hatalom vissz sugárzatának tekintették, vagy pedig az államhatalom rabszolgájává aljasítja a vallást, mint ez korunk legtöbb protestans államaiban látható. Mind a két esetben az emberi társaság legszentebb érdekei veszélyeztetve vannak oly hatalom gyakorlása által, mely minél kevésbé jogosult, annál rafinirtabb. A gyöngéknek egyetlen menhelyök a föld hatalmasai ellen a vallás, de hová meneküljön akkor az elnyomott, ha a vallás terén is a hatalommal találkozik?!

A szenvedésiben magasztos egyház a hatalom kíséretében mindig undorító látványt nyújt.

Az egyház szolgálói, mihelyt a hatalomhoz csatlakoznak, az isteni mester szabta életmódból kivetközve, apostoli alázatot fitogtatnak a nagyok iránt, hogy a kicsinyeknek parancsolhassanak s ép oly csuszómászók azok előtt, mint másfelől, hatalmuk isteni eredetére hivatkozva, fenhéjazók az alantabb állók irányában.

Az uralkodó vallás szolgálói csak ott mutatnak ellentállást korunkban az államhatalom irányában, hol saját befolyásukról, anyagi érdekeikről van szó; de ha a zsarnoki kormány nyomja a népet, ha a leg-hallatlanabb igazságtalanságot tapasztalják felülről lefelé, az Isten szolgálói, a nép atyái leborulva némul-

nak el az államhatalom parancsszava előtt; fölfelé helótákká lesznek, csakhogy lefelé a lelkek felett annál korlátlanabbul zsarnokodhassanak ők is.

Midőn IV. Fridrik Vilmos alatt a szenteskedés az udvari bonton-hoz tartozott, s a papok tanácsa vezette a kormányt, Hengstenberg fennyen hirdette, hogy a tényleges felsőbbség iránti föltétlen engedelmesség a keresztyén ember első kötelességei közé tartozik, s mindazokat forradalmároknak bélyegezte, kik a legfelsőbb hatalomnak a nép akarata általi korlátoltatását csak emlegetni is merték. Valamint a gyermeknek úgy az alattvalóknak is semmi körülmények alatt nem szabad az Istentől rendelt fejedelem atyai akaratát bírálgatni: így hangzott akkor a szent férfi tanítása, és e szempontból Hengstenberg az első hitükhöz hű schleswig-holsteini papokat lázadóknak, ellenben a nápolyi rablóbandákat híveknek cimezgette. A mint azonban a mostani király trónraléptével az udvar hangulata a papi párt irányában megfordult és a szent férfi az uralkodó vallás érdekeit s ezzel saját mindenhatóságát is veszélyeztetve látta: akkor azonnal eszébe jutott a sz. irás szava: „Istennek kell inkább engedni, hógynem az embereknek“, s a föltétlen engedelmisségi tan, melyet oly soká hirdetett, kénytelen volt helyet engedni ő szentsége érdekeinek most már jobban megfelelő más csalhatatlan doctrinának, mely szerint a keresztyén ember csak addig tartozik engedelmisséggel lenni felsőbbsege iránt, míg ez az Isten akaratja szerint cselekszik, azt pedig hogy mi ez

Isten akaratja, Hengstenberg s az ő hívei mondják meg.

Megmondták most is és ennek nyomán a királyi proclamatio, mely a tömeges emberölés megkezdését jelenté, Isten elháríthatlan végzetéről szólott.

Im olyan férfiakat ad az uralkodó vallás az egyháznak vezérékül! s oly vezérek alatt történnek az egyház és Isten nevében olyan dolgok, a minöket Berlinből most olvastunk.

Legyen igenis uralkodó a vallás de nem hatalom, hanem szelidség és alázatosság által. A sziveket hatalmaskodással, máglyákkal, kiközösítéssel megölhetni, de meghódítani egyedül csak szeretettel lehet.

A lányomnak szóltam, hogy menyem is értsen róla. Ott a hazánk historiájában az itt gáncsolt esethez hasonló gyászeset a tulsó fél részéről: „Me nisi pontifices jussissent rumpere foedus, non ferret scythicum Pannonis ora jugum.“

Hihetőségek.

Jul. 15.

Brevibus momentis
summa possunt verti.

Horatius.

Az események megrendítőleg rohannak, és mig az ember a cselekvés szinterétől távol gondolatait leírja, nem tudja, vajjon túl nem szárnyalta-e már a

valóság minden valószínű számításait. Multkori cikemben mint sejtelem lett odavetve, hogy „a mostani küzdelem kimenetele, meglehet, hogy Európa színét fogja megváltoztatni;“ és ime mikorára e szavak a sajtó alól kikerültek, a napilapok már hirdették, hogy Velence nem ausztriai tartomány többé s az olasz egység közelebb áll megvalósulásához, mint valaha.

E ténynek Európa egyházi ügyeire nézve kiszámíthatlan következményei lehetnek.

Róma világi hatalma, mely szintoly végzetes volt minden időben az igaz vallásosságra a katholicus egyházban, mint veszedelmes a kath. államok békés úton való tovább fejlődésére és a protestantismus életföltétele, a tudomány szabad kifejtésére nézve, e tény által alapjában lett megingatva.

Ausztria, mely különösen olasz birtokai által állott a pápa világi hatalmával összeköttetésben és az ultramontán törekvéseknek legállhatatosb védője volt, most valószínűleg le fog mondani oly irányról, mely újjászületése és nagyhatalmi állására nézve mindig vésteljesnek bizonyult be és a paritas elvét, mely népességi viszonyainak elutasíthatlan követelménye, elvalahára valósággá teszi.

Másfelől a pápa világi hatalma Olaszthonban isolálva s utolsó igazi védelmezőjétől megfosztva, tovább eddigi alakjában tartható nem lesz, és — amint ezelőtt még mindég történt — Róma benső megújulás által intensiv erejének öregbitésén fog dolgozni, hogy helyre pótolja a mit a katastropha által külsőleg veszítend.

A pápaságnak mint institutionak világhódító ereje abban rejlett mindég, hogy a legiszonyatosb csapások a helyett hogy lesujtották volna, mindany nyiszor inkább fölemelték, mert megtisztították.

A reformatiot közvetlen megelőző korban a római udvar gyalázata volt a keresztyénségnek és az egyház erkölcsileg elsűlyedve a föld valóságos terhévé vált; a reformatio után a pápaság, területe nagy részétől megfosztatott, de annál hatalmasabban emelkedett ki a közveszedelemből erkölcsileg és IV. Pál, II. Pius és XIII. György valamint személyükre nézve kegyes, istenfélő férfiak voltak, ugy az egyházban is szigoru vallás-erkölcsi szellemet iparkodtak felkölteni.

Ilyesminek kell a katastropha bekövetkeztével mai nap is okvetlen történni.

Rómában, ha elébb nem, a tizenkettedik órában minden bizonynyal be fogják látni, hogy őszhangzásba kell hozni az egyház institutioit az európai polgárisodás emberiségi nagy vivmányaival, a modern társadalom szükséges kellékeivel; be fogják látni, hogy régebben is VII. Gergely, III. Incze és VIII. Bonifác nem azon uton tették a pápaságot nagygyá, hogy missiojukat a kor vezéreszméivel ellenkező szellemben fogták fel; hanem inkább az által, hogy a kort mozgató nagy eszmék élére álltak.

Ha ama pápák a mi korunkban élnek, ma bizonyára nem inquisitióval, nem keresztes háborukkal kívánják felsőbségüket a népekkal éreztetni.

Oly elvekkel, minöket az utolsó Encyklica a világ bámulatára kifejtett, lelkeket nyerni mai nap nem lehet.

Hogy ezt a legmegátalkodottabb ultramontan is belássa, tegyék magunkat gondolatban abba a helyzetbe, hogy egy szép reggel a kormányok IX. Pius pápát szaván fognák és az európai népek kormányzását az Encyklica értelmében kívánnák eszközölni. — A pápának akkor mindenekelőtt Európa egyik orthodox felét föl kellene szólítania, hogy a másik eretnek fél ellen irtó keresztes háborút indítson és hogy a sacrum officiumot a gondolat szabad nyilatkozása ellen a torturákkal és máglyákkal együtt működésbe tegye.

Valóban senki sem ijedne meg jobban, mint maga Ő Szentsége, ha az Encyklicában fejtegetett elvek oly komoly keresztülvitelére kerülne a dolog, és aligha az eretnekséggel szemben úgy nem járna, — ha szabad oly komoly dologban tréfás hasonlattal élni — mint a német comediában a mindenfelől zaklatott hős, ki bosszankodva elkiáltja magát: „Halt's mi, oder i werd wild!“

Háromszor is meggondolnák Rómában, mielőtt a „Militia Jesu Christi contra haereticos“ helyreállítását megkísértenék, s aligha oly intézmények fölélesztése a szerzőknek nagyobb veszedelmet nem hozna, mint azoknak, kik ellen céloztatnék.

Omar, hogy Mohamed vallását a keresztyén világban is elterjeszthesse, elégette az alexandriai könyvtárt, mint az akkori európai bölcseség raktá-

rát. Hogy az Encyklica elvei a modern államokban helyet foglalhassanak, hamuvá kellene elébb tenni Európában a kifejlett polgárosodás minden szellemkincseit. S van-e oly hatalmas elme, mely azt keresztülvinni bírná?

Ime ez a valódi „non possumus!“ ez az ami a papismus csodabölcseséggel alkotott szervezetének erejét is túlhaladja.

A mint egyszer Rómában ezt belátják: — s a körülmények kényszere e belátást okvetlen érlelni fogja — az egyház szükségkép más, a kor és az igaz keresztyénség szellemével egyezőbb irányt vált, s ez mind a két résznek csak javára lesz.

Nem vagyok annyira ideologus, hogy tán valami idylli állapot bekövetkezését várjam, amidőn a bárány a farkassal legel és egy pásztor és egy akol lesz. Ilyesmit én korántsem várok. Sőt hiszem, hogy Róma valamint soha nem hátrált, ugy lényegben most sem teendi azt. De oly sokfélék a források, melyekből a pápaság a tömegek feletti lelki hatalmát meritheti, hogy nem szükséges neki mind utolsóig egyforma eljárás mellett maradnia, hogy a kezdettől fogva szem előtt tartott célokat a maga körében létesitse; Róma fegyvereket cserélhet, szellemben térre viheti a harcot, sőt kell, hogy vigye, anélkül hogy elveiből csak egygyel is felhagyna; de itt a formaváltozás is nagyot lendithet az európai emberiség haladása kérdéseiben.

Addig is mi a magunk körében nem szünhetünk meg zörgetni, sürgetni mindaddig, mig az osztóigaz-

ságnak teljes mértékben elégtéve nem lesz. — A közhangulat mellettünk van; nem azért, mintha tán a katolikus érzület csökkenőben, a protestantismus iránti lelkesedés meg nagy nevedőben volna; mert bizonyos tekintetben a reactionárius lapok folytonos bujtogatása célt ér; hanem azért, mert a hazafiak különbség nélkül belátják, hogy az e pontban való igazságszolgáltatás, midőn milliók sérelmének véget vet, más oldalról senkin semmi injuriát nem követ el, hacsak olyanokon nem, kik emberi jogaikat megrövidítve hiszik, mihelyt más ember jogát becsületben tartani kénytelenek. S ez szolgáljon feleletül a „Religio“ legujabb számában tett e naiv kérdésére is: „miután az egyenlőség alapelv gyanánt kimondott, hová mehetünk mink még hátra, hová mehetnek prot. honfiaink még előre, ha mégis az egyenlőségnek és viszonyosságának köztünk meg kell maradni?“

Hová mennek önök még hátra? Oda, hogy nem beszélnek más confessioni lévő polgártársakról oly hangon, mintha azoknak se Istenük, se lelkük, se hitük nem volna; oda, hogy megtanulják a nem katolikus emberben is a keresztyéni embert becsülni; oda, hogy megtanulják elvalahára, mit jelent honpolgárnak lenni, azaz a hon oly tagjának, ki e hon törvényeinek engedelmeskedik és senki másnak s ennél fogva reversalisokat a törvény világos szava ellenére nem csikarnak, stb. stb. Mi pedig, igen is törekszünk és megyünk előre mindaddig, míg az egyenlőség és viszonyosság nem pusztá fictio,

hanem valósággyá lesz, a mit a haza javára mielébb faxit Deus!

A féket-vesztett ultramontanismus.*)

Júli. 29.

Faciam hungariam captivam,
postea mendicam, deinde catholicam.

Kollonica.

Talán különösnek tetszik olvasóink egy része előtt, hogy a közelebbi időben e lapok gyakrabban foglalkoznak a romanismussal, mint korábban; de a ki az ultramontan lapok (Religio, Idők Tanuja, Hirnök) sáfárkodásait figyelemmel kíséri, aligha fog

*) Ultramontanismusnak szokták nevezni némely tulzó róm. kath. papok azon elvét, melyszerint a valódi pápistára nézve csak azon törvény bírhat absolut kötelező erővel, a mely ultra montes, — t. i. Rómában — készült, vagy nyert szentesítést. Ezek szerint „lehetnek (polgári) törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskédni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény.“ Előáll ezen eset mindannyiszor, valahányszor a hazai és ultra montes készült törvények egymással ellenkeznek. Látható ezen rövid magyarázatból, s a mult és jelen történelmé is fényesen bizonyítja, hogy derék világi katolicusainkat, és hála Istennek alsóbb clerusunkat épen nem számíthatjuk az ultramontanok közé. Látható egyszersmind az is, hogy jelen cikk legtávolabbról sincs a katolicismus ellen intézve. Egyetértünk erre nézve e lapok szerkesztőjével, — élesen kívánjuk megkülönböztetni a katolicismust mint vallást, és mint római institutiot. A kath. vallást ép annyira becsüljük, mint a vallásos életnek bármely másik külső alakját. Milliók vannak, kiknek vallásos szükségelt csak az elégti ki, s ezeket képes is elvezetni Isten országára; de mint római institutio, mint ultramontanismus a legtöbb zavarnak volt már szülő anyja. Hajlandó vagyok kimondani, hogy a reformatio után egy nemzet sem szenvedett többet az ultramontanoktól, mint a magyar, és szenved most is folytonosan, dacára hogy nálunk az ultramontanismus igen kevés híveket számlál; de hívei azon körökben vannak, melyek az ügyek menetére legtöbb befolyást tudnak gyakorolni. Kizárólag csak ezek ellen szólunk, a mint az cikkünk folyamában elég világosan ki fog tűnni.

K. A.

rajta bámulni. — Ama lapoknak a protestansok elleni féktelen kifakadásai, rágalmi, hitelveink sértegetése régóta bántják minden jobbérzéstű ember szeméit, — minden kétségen kívül ideértve a mívelt katolikusok jelentékeny többségét is. — De hiszen ez nem új dolog, három százados multja van, s épen azért, míg csak azt predikálják, hogy egyedül, a római pápa képes az üdvösséget közvetíteni, hogy mi, kik a pápaság ellen protestáltunk, eo ipso Istentől szakadtunk el, de Isten készül már kiirtani a gonoszt, — s előre ujjongnak örömben, rámutatva a bomlásnak indult protestantismusra, melynek végfeloszlása csak idő kérdése, — míg ezen, s hasonló kegyes jámborságokkal mulatják magokat a jó urak, addig sajnálnók elrontani ártatlan örömeiket. De az újabb időben hangot cseréltek.

Alig nyilatkozott mult télen az országgyűlés első felirata által, az ultramontánok minden mérsékeltséget elveszítve — izgatni kezdtek a nemzet közakarata ellen, beszéltek a kath. egyház sérelmeiről, a clerus jogai tiprásáról, a protestansok számos kiváltságairól, előnyeiről, — szóval: igyekeztek minden kitelhető módon felkorbácsolni híveik vallásos fanatizmusát; még pedig annál inkább, a mint az idő haladtával kénytelenek voltak meggyőződni, hogy az országgyűlés a hazában minden jogos igényt ki akar elégíteni, s következőleg eltörölni minden előnyözöttséget.

Új dolognak tulajdonképen az ultramontánok jelen magatartását sem mondhatjuk, ennek is csak

épen három százados multja van; de épen mert multját jól ismerjük, van okunk igen komoly aggodalmakra.

Nézzünk egy kissé szemébe ezeknek az — ugynevezett — magyar ultramontánoknak, hadd lássa meg valláskülönbség nélkül minden elfogulatlan hazafi, vajjon igazolva vannak-e azon aggodalmak, melyek eddigelé — igaz — leginkább protestans részről nyertek nyilvános kifejezést!

Ki a népek történetét bírálólág tanulmányozta, vehette észre, hogy midön valamely nemzetre csapások nehezettek, melyek kezét lekötötték: ugyanakkor előállottak saját kebelében a zavarosban halászók, kik a nemzet szerencsétlenségét igyekeztek saját hasznokra kizsákmányolni. Minő eszközök által? — oh, az nem jött számításba azon egyének előtt, csakhogy célhoz — egyéni céljaikhoz jussanak, habár saját nemzetöknek sirján át! És, ha a nemzetre jobb napok derültek, összekúszált viszonyait tisztázni kívánta, álnokul tiprott természeti és írott jogait érvényre akarta emelni, — mi történt?... a jögtapodók, zavarosban halászók elkezdtek jajveszékelní, jogsértésről beszélni, mert ök usus jogot formáltak magoknak ahhoz, hogy mások jogait semmibe se vegyék.

Szomorító, kétségbeejtő tény, de igaz, hogy hazánk utolsó háromszáz éves életében az ultramontanizmus mindig makaes kitartással ellene szegült a nemzet közakarátának; ellenben bármely törvényeinket sértő, viszonyainkat felzavaró rendelet jött a

régi absolut bécsi kormánytól, — helyeslőleg hajlott meg előtte.

„Mindenekelőtt, mindenekelőtt a szentatyának, a római székek helyzetén csüngünk.... Róma! lelkeink kincse, ezt az Isten őrzi. Szeretjük földi hazánkat, de inkább égi hazánkat, hová minket az egyház, s ebben a római pápa vezet. A pogányság előtt lehetett, s volt is a haza végcél, Isten; de a keresztény magasabbra törekszik.“ „Mit nyerne hazánk, ha prot. honfiaink a tulcsigázott követeléseiknek többségi szavazatot, vagy még királyi sanctiot is nyernének, ha lelkismeretünk és a polgári törvény között ellentét lévén, minket a lelkiismeret kötelezne eme polgári törvény ellen minden törvényes eszközt megmozdítani? Lehetnek törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkismereti kötelesség, első férfias erény“ — mondja a „Religio“ című clericalis lap 1866. jan. 3-ki. és jul. 7-ki számaiban.

„Magyarországot előbb rabbá, azután koldússá kell tenni, végre önként katholicussá fog válni“ — mondá Kollonics esztergomi érsek; „Magyarországot hogy rabbá tehecsük, előbb koldussá, germánná és pápistává kell tenni“ vélekedett — mint tetteiből látszik — a régi absolut bécsi kormány. És azóta egész Palásthy úrig, a bécsi kormányt és a magyar ultramontánokat a közös célok és eszközök testvéreként fűzték össze. Mihelyt a kormány a Básták, Karaffák, Haynauk által megkezdette nemzetboldo-

gító munkáját, az ultramontánokban talált leghűségesebb szövetségesekre, — együtt látjuk őket harcolni Bocskai, Bethlen és a Rákócziak ellen. A kormány németté és rabbá akarta tenni Magyarországot, s e céljára igen alkalmas eszközöknek találta az ultramontánokat; ezek ellenben katholizálni akartak minden áron, s e oélból készek voltak beléegyezni az elszegényítési, germanizálási és centralizálási politikába is, mert „az égi hazát, melybe a római pápa vezet, inkább kell szeretni, mint a földit.“ Ezen hamis princípium a reformatio után a magas clerust minden nemzetellenes törekvésnek élére állította. Két ellenség dulta folyvást szegény hazánkat; egyfelől a német hadak irtottak tüzzel-vassal mindent a mi magyar, másfelől a püspökök pusztították irtóztató eszközökkel a protestansokat, s így is csak a szegény magyar veszett el.

Az 1604-ki pozsonyi országgyűlés véget akart vetni az üldözéseknek; de a magas clerus hevesen tiltakozott a nemzet közakarata ellen. Vajjon, midőn a gyűlés feloszlása után a kormány az emlékezetes 22-ik törvénycikket igtatta be önkényűleg az országgyűlési végzések sorába, s ezáltal az ország törvényein addig hallatlan sértést követett el, tiltakozott-e a magas clerus? N e m! mert azon törvénycikk a protestansok szabad vallásgyakorlatának megsemmisítését foglalta magában, s szabad mezőt nyitott az üldözésre.

Bocskai fegyverei érvényt szereztek a nemzet közakarataának, a bécsi békekötés eltörölte a 22-dik

törv. cikket. Midőn a bécsi békekötés után az 1608-ki pozsonyi országgyűlésen a nemzet a békekötés pontjait törvénybe akarta iktatni, s viszonyait azok szerint rendbe hozni: aki a nemzet általános kívánságának ellene szegült; az a kormány és a magas clerus volt. Az első végre is igazat adott a nemzetnek, az utolsó soha, — protestált az országgyűlés neki nem tetsző határozatai ellen, s megkezdte rögtön nemzetboldogító törekvését, — azt tanácsolta a királynak, hogy „ha külsőleg a protestansoknak és alkotmányosságnak tért engedett is, de belsőleg és csendben a katholicismus és központosító hatalom érdekében folytassa fejedelmi törekvéseit.“ *) Protestáltak, izgattak az ultramontánok a nemzet által megállapított törvényes viszonyok ellen, — vajjon tiltakoztak-e valaha a Básta és Mihály vajda dúlásai ellen, melyekhez képest a török hadak szelid jelenségek voltak? N e m!

Megkezdődött ismét a nemzet boldogítása, a jezsuita Pázmán érsek kijelentette az 1619-ki gyűlésen, hogy „pusztuljanak el inkább jószágai és álljanak üresen, csak protestans templomok ne emelkedjenek bennök, s jobb, legyen farkasok és rókák barlangja az ország, mintsem eretnekek lakják.“ Német hadak, kozák csordák rontottak az országra, mig végre Bethlen Gábor vérrel irta homlokukra a nikolsburgi békekötés pontjait.

Mikép tartották meg az ultramontánok a béke pontjait, kitűnik abból, hogy Bethlen még kétszer

*) Khlesl bíbornok.

volt kénytelen fegyvert fogni; s midőn később Rákóczy György figyelmeztette Ferdinánd követét, hogy a magyar királynak a békekötések szellemében kellene kormányozni: azon feleletet nyerte, hogy „a császár azt a katolikus clerus miatt nem teheti.“ Fegyvert fogott tehát Rákóczy is a magyar nemzet és protestantismus védelmére, harcolt német és lengyel ellen, kik a fejedelem családi sirboltját is fel-dúlták, s kihányták ősei porait. A háboru eredménye a linci békekötés, melyet az országgyűlés törvénycikkbe iktatott. A nemzetnek eként nyilvánított akarata ellen tiltakozott a magas clerus, mert meg-lőn tiltva a protestansokat üldözni, templomaikat el-szedni. Ott áll az 164^{6/7}. országgyűlés végzései közt e kifejezés: „A clerus és néhány világi katolikus úr ellenmondása ellen nem állván, sőt örökre érvény-telen maradván.“

A westfáliai békekötés az egész Európára a béke áldásait terjesztette ki, csak a mi szegény Magyarországunkra hozott másfél százados polgár-háborút, mert az ultramontánok most már nem félve külfahborútól, nagyobb erélylyel tiporhatták a prote-stansok jogait, melyek — minthogy országgyűlésen hozott törvénycikkbe voltak igtatva — a nemzet jogai voltak.

Leopold uralkodása alatt a Wesselényi össze-esküvés után következett gyászos időket idézem fel. A kormány az országnak minden törvényét hatályon kívül tette, új törvénykönyvet szerkesztett, a vára-akat német katonasággal rakta meg, fogyasztási adót

szedett, stb. Az ultramontánok elején föllépni látszának ezen rendeletek ellen, melyek zseböket is közelről érdeklék; de a kormány egy ügyes fogással elnémitotta, — szabad kezet engedett nekik a protestansok üldözésében. Bársony György váradi püspök „Veritas toti mundo declarata“ című iratában megmutatta, hogy a király nem köteles megtartani a protestansoknak biztosított törvényeket. Megkezdődtek a legvadabb üldözések; dragonyosok, horvát zsoldosok és jezsuiták barangolták be az országot, gyámoltatva Bársony, Szegedi, Kollonics stb. püspökök által, — más püspökök más úton igyekeztek a közügynek szolgálni, — a pozsonyi törvényszék által. A kormánynak magyar fejek kellettek, az ultramontánok a protestansokéra vágytak — hajh! ezeket is magyar ember viselte! — Végre a császár is megsokalta a dolgot, kegyelmet hirdetett. De már ennek elleneszegültek az ultramontánok, irtottak tüzzel vassal, máglyával, karózással, hóhérbárdal, kerékbe-töréssel, s Bársony püspök még halálos ágyán is azt tanácsolta Leopoldnak, hogy ha Magyarországon békében akar kormányozni, a protestansokat teljében irtassa ki. Ki kívánhatta volna az idegentől, hogy irántunk jó indulatot mutasson, midőn saját hazánkfiai marcangolták a súlyosan látogatott nemzet kebelét? Az ultramontánok lábbal tapodták a nemzet szentesített jogait, nekik nem rendezett viszonyokra volt szükségök, hanem zavarosra, melyben kényök kedvök szerint halászhasanak. „Magyarországot előbb rabbá, azután koldússá kell tenni, hogy végre

katholikussá legyen“, mondá ezen oly gyászos korban Kollonics érsek; „az égi hazát, melybe a római pápa vezet, inkább kell szeretni, mint a földit, — lehetnek törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkismereti kötelesség, első férfias erény“ (azon haza érdekében, melybe a pápa és a clerus vezet). mondja két századdal később a magyar (?) ultramontánok közlönye a „Religio“!

Vajjon tiltakoztak-e valaha az ultramontánok e jogtiprás, e nemzetgyilkolás ellen? N e m ! Ellenkezőleg, ők voltak legtüzesebb előmozdítói. — Maga az idegen kormány kebelében is felébredtek már az emberiebb érzelmek, segített volna a bajon, országgyűlést tartott, de a melyen a magas clerus miatt semmit végezni nem lehetett.

Volt-e a magyarnak Mátyás után szebb napja, mint midőn országa fővárosát a töröktől másfél századi birtoklás után visszavette? Ki a magyar történelem tanulmányozásában e pontig eljutott, előre jól esik lelkének a gondolat, hogy végre szebb idők fognak derülni, a sokat szenvedett nemzetre. — — — És, itt következik történelmünk legsötétebb lapja, — az ultramontánok és szövetségesök az eperjesi vértörvénytörvényszékkel ajándékozták meg a hazát!

Másfél századig folyt a borzasztó nemzetgyilkolás, míg végre 1790-ben megérte a magyar, hogy rendezhette viszonyait. Össze volt ülve az emlékezetes országgyűlés, nyilatkozott a nemzet közohajtása, és azon ultramontánok, kik Bástával, Karaffával, a germanizátorokkal, centralizátorokkal kezét fogták,

kik a bécsi kormány egyetlen önkényű rendeletének ellene nem szegültek, protestáltak a nemzet közakaratá ellen. Ott áll az 179°/₁. XXVI. t. c. bevezetésében: „*contradictionibus Dominorum cleri, et alicujus partis secularium catholicorum non obstantibus, imo iisdem in perpetuum nullum vigorem habentibus.*“

Vajjon ellenmondtak-e Ferenc kormánya abszolút uralmának? a helytartótanács törvényszegéseinek? — Nem! készek voltak támogatni a nemzet alkotmányos jogainak sértését, csak hogy magok is sérthessék a protestánsokét; elfogadták a helytartótanácsnak minden rendeletét, mert azok közt volt a *reversalis* ról szóló parancs is. De már 1843-ban, 1848-ban határozottan tiltakoztak a nemzet közakaratá ellen.

Napjainkig értünk. — Hallotta-e valaki, hogy a lefolyt 17 év alatt az ultramontánok szót emeltek volna a nemzet védelmére? Ellenkezőleg! igyekeztek a „mennyei haza érdekében, melybe a római pápa vezet“ felhasználni a szegény magyar szerencsétlenségét. — Szövetkeztek Bachchal, IX. Piuszal, csak hogy a nemzetet és jogait sértő, de az ultramontánok érdekeit előmozdító 1855-diki concordatumot létre hozzák. De már 1861-ben, 186°/₆-ban határozottan ellene szegültek a nemzet törvényes képviselői által nyilvánult közvéleményének.

Üssük fel a „Religio“ című clericalis közlöny lapjait! Ezen évi május 2-diki vezércikkében ezen figyelemre méltó részleteket olvassuk: „Látván 1848-ban a 800-dos kath. államnak teljes kitagadá-

sát, s ezen kitagadás mellett mégis az állam által az egyházban egykoron gyakorolt jogok követeléseit, hogy a mit a barát tett, azt tehesse az ellenség, ha 1848 rám decretáltatik, azt eltűrhetem; de hogy pap-társaim és híveim között mellette kardoskodjam, hogy érte motu proprio miséket rögtönözsek, eszemről vagy akaratom becsületességéről le kellene mondanom.“ „Ha 1848-tól nem szabadulhatok, eltűrni mindent köteles vagyok, az Isten is tűr sok gonoszt e világon; de hogy 1848-at, levonva a társadalmi változásokat, elvonva a tisztán állami intézkedéseitől, tekintve csak a kath. egyháznak általa hozott helyzetét, dicsérjem, hogy mellette buzgólkodjam, egészséges eszemről, — melylyel az Isten megáldott, vagy papi becsületességemről, melyre az Isten malsasztja felsegitett, először le kellett mondanom, Horvátország tiltakozott, Erdély tiltakozott (!?), a nemzetiségek tiltakoztak ellene (sic? tehát készek volnánk a felizgatott apró nemzetiségekkel kacérkodni, Isten országa érdekében, melybe a római pápa vezet?) — mivel érdekeiket némileg, csak némileg sértette; s én, kinek egyházállami jogait egészen tönkretette, korteskedjem mellette? Viseletemben az élő emberiség nem értene, az utóvilág szigoruan elítélne; hazafias lennék — — egészen a papi lelketlenségig“ (!) „Megbuktatásunkra, a kath. hitnek megrontására alkalmasabb államegyházi viszonyokat a pokol sem javasolhatott volna, semmint az 1848-kiek.“ — „Mondják, a kath. papság nem hazafias, mivel 1848 iránt ellenszenves; miért tették a

mai hazát az előbbi hazával ellentétbe? miért alkoták az 1848-at a kath. lelkiismerettel ellenségeskedésben? miért törekedtek mindeneknek szabadságára, csak a kath. egyház, csak a kath. papság rab-szolgaságára?”

Eként izgatnak a derék, hazafias, nemzeties ultramontánok a magyar nemzet közvéleménye ellen, mely ez évben is, mint 1861-ben, helyben hagyta 1848-ki képviselőinek eljárását! De már ha a megboldogult Bach és Schmerling urakról van szó — oh, akkor végre eszökbe jut az üdvözítő parancsa: szeressed ellenségedet! Lássuk csak a Religio január 3-ki számát: „Nem azért említjük (hogy t. i. a magyar hallgatott, sőt tapsolt, mikor Piemont elnyelte Olaszországot, Lincoln a déli kilenc statust, s feljajdult, mikor Bach és Schmerling öt akarta elnyelni!) mintha a bécsi megszűnt politikára követ akarnánk dobni; amit királyunk, fölséges urunk sirba zárt, mint védtelent, bolygatni nem akarjuk: említjük, hogy a nemzet igazságos legyen mindenütt, s kerülje az ellenmondásokat. Nem azért említjük, hogy némely férfiakat, mikor már védtelenek, ártalmatlanok, elítéljünk, ámbátor elítéltetni csak is épen az szokott, a ki védtelen, a ki ártalmatlan: hanem azért.... stb.“

És ezen Kollonics utódai, kiknek három százados változatlan képét — nem mondom, hogy leirtam, — erre nagyocska könyvet kellene tervezni, — de legfennebb csak felidéztem azok emlékében, kik hazánk történelmét jól ismerik, — ezen ismét féket

vesztett ultramontanok merik azt állítani, hogy a kath. egyházon kívül Magyarország nincs, mivel nem volt! az egyházon kívül helyezve négy hónapig sem állhatott meg, — hogy ők oltalmazták a hazát, a külföld ellen ők emelték virágzását, (Básta, Karaffa, Kollonics) hogy a magyar alkotmány izig-végig össze van kötve a clerussal!! Valóban nagy ideje volna már, hogy derék világi katolikusaink gondosabb figyelmet fordítsanak az ultramontanok sáfárkodására, nyissák fel végre szemeket, s a protestansokhoz hasonlólag, vegyék vissza kezeikből azon jogokat, melyek a népet minden isteni és emberi törvények szerint megilletik; mert míg azon emberek eként szíthatják a vallásos fanatizmus dühét minden nemzeti törekvés ellen azon nép között, melynek művelését oly szánandólag elhanyagolták, — addig Magyarország ki nem bontakozhatik bajaiból, mert az idegen kormány mindig hű szövetségeseket talál bennük. Török, tatár, német kifáradt már nemzetünk sanyargatásában, csak az ultramontanok nem engesztelődtek semmit, csak azok fenyegetnek minket most is, — midőn már a különböző nyelvű népek is kezdik észrevenni, hogy érdekeik egymással nem állanak ellentétben, — hogy „ha a kath. egyház (értsd: az ultramontanizmus) a balsugallatú törvényjavaslatok alatt szívig sértve vérzeni fog, hosszú zavaroknak fognak lerakatni magvai“ *); „ha a protestansok tulusigázott követelései törvényerőre emelkednek, ők azon törvéncikk ellen minden eszközt

*) I. „Religio“ Jul. 7.

meg fognak mozdítani, mert lehetnek törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény.“

1848-ban mondá ki az országgyűlés (XX. t. c. 2. §.), hogy „a törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg.“ Ez az a „balsugallatú törvény (javaslat).“ Mi protestansok csak annyit kívánunk, hogy az országgyűlés azon általános tételt részletezze, és — a mit 17 év óta a bécsi kormány és az ultramontanok miatt nem tehetett — emelje is érvényre. Ez a mi „tulcsigázott követelésünk.“

Kovács Albert.

Mikép polemizálnak a tulsó táborban.

Aug. 12.

Kovács Albert barátunk lapunk 30-ik számában szókimondó nyíltsággal irt cikkére az „Id. Tanuja“ egy hosszas replicát irt. Curiosumképen közöljük az egész választ, s csakis a K. A. úr cikkéből idézett hosszabb helyeket hagyjuk ki.

PEST, aug. 1. Ma nem a foederalismus ellen, s nem a dualismus mellett, nem a palliativ politikai rendszerek ellen s nem a felelős kormányrendszer mellett, hanem más valamiről akarunk szólni.

Fájdalmas, de mulaszthatlan tiltakozásra kényszerít minket a „Prot. Egyh. s Iskolai Lap“ legujabb (30-ik) számának vezércikke.

Abban, már annyiszor egymásután, a legméltatlanabbul s névszerint van megtámadva az „Id. Tanuja.“

Hazaárulással határos magyarázatot ad a nevezett prot. lap az ultramontanizmusnak s ily magyarázat után odaállítja az „Idők Tanuját“ is, most mint ultramontán lapot, pár hét előtt, mint a magyar ultramontánok zászlóvivőjét.

Sem a tudatlanság, sem a malitia egymaga nem, hanem csak együtt képes oly vakmerőségre, mely a vallásháborítással ¹⁾ azonos, s oly gyanúsító eszmezevarra, mely a magyar prot. irodalomnak nem nagy dicsőségére válhatik.

Habár ily országban, hol az elmék, a tizenhatodik századbeli német ujitások óta, vallásilag is annyira szétágaznak, a kath. hűségnek a hazafiai hűséggel s a közügyek körüli folytonos részvétel- és szerepléssel való egyesítése sokszor magas és bölcs erény gyakorlatává lesz: mindazonáltal bizton hivatkozhatunk t. olvasóink szavazatára, hogy mikor sértette meg az „Idők Tanuja“ magatartása akár a kath. hűséget, akár a hazafiai hűséget? ²⁾

¹⁾ Ez szelíd kis denunciatio akarna lenni, mely azonban hálistennek most nem fog. Midőn Munkay úr az „Idők Tanu“-jában a kath. ifjakat a prof. iskolákból kitiltó rendeletet úgy motiválja, hogy: a prot. ifju katolicus iskolában hitet, míg viszont a kath. ifju prot. iskolában csak hitetlenséget tanul — ez nem vallásháborítás; de hogy K. A. a „Prot. Lap“-ban az ultramontanizmus túlkapásai ellen a történelmet beszélteti, s e már vallásháborítás és a becsületes katolikuskok elleni izgatás. Ily logikával sokra mehet az ember a mai világban. B. M.

²⁾ Hogy Lonkay úr az ultramontanizmus ellen nem vét, azt megengedjük, de hogy működése igazi hazafi jóváhagyását is megnyerhetné, nem hiszem. Lapjának már merő létezése is politikai bűn. — Évtizedek óta a haza minden jobbainak törekvése oda irányult, hogy a rendek, felekezetek, nemzetiségek alkotta választásokat ledöntve a nemzeti erőt a haza felvirágoztatására politikailag egyesítse; s e szent nemzeti törekvés ellenében előáll Lonkay úr és egy, a hazai törvények ellen protestálgató törpe töredék nevében katolikus politikát hirdető lapot alapít! Nemde az Úr könnyűségének valóságos megszaggatása ez? s nemde bűn, az egységre törekvő nemzeti közakarat ellen!

Értjük és felfoghatjuk jogosultságát a „Religio“-nak, mely mint a katolikus egyház (azaz clerus) közlönye, a katolikus clerus érdekeit képviseli; de katolikus politikai lapnak más jelentősége nem lehet, mint hogy a nemzet azon üdvös törekvésének, mely méltányos törvények által a háromszázados vallási amelkedés...

Senki sem tudná ezt bebizonyítani becsülettel és rágal-
mazás nélkül.

Ha az „Idők Tanuja“ kimutatta, hogy Blázy, Bal-
lagi s több más hasonló elvű atyánkfianak az „enyém és
tiéd“ törvényét feledő „osztó-igazsága“ tulajdonképen nem
igazság¹⁾; ha kimutattuk, hogy az 1848-ki XX. t. cikknek,
melyet törvényesen még senki sem magyarázott, s melynek
magyarázata (illetőleg: revisiója, módosítása) az egyes val-
lásfelekezetek (tehát ezek élén valószínűleg a nyolc milliónyi
katholikusok püspöki karának is) meghallgatása után egy
utóbbi törvényhozásnak lón fenntartva — nem lehet olyan
gyakorlata, aminőt a „Prot. Lap.“ emberei még a múlt év
végén és a jelen év folyamában is himezetlenül hirdetni ipar-
kodtak²⁾: ha mindezt kimutattuk, elbisszük, hogy a „Prot.

hára véget akar vetni, ellene dolgozzék. Ha ez hazafini hűség, akkor
Beóthy Ödön rossz hazafi volt, és Deák Ferenc, Eötvös József,
Ghicz Kálmán és más jeleseink nem jó hazafiak.

Azt állítám, hogy az „Idők Tanu“-jának már merő létezése is
politikai bűn, hozzá kell tennem, hogy egész eljárása alapelvéhez
híven, folytonos ellenkezésben van a nemzet közakarátával. Erre
nézve elég lesz a f. é. Jul. 6-ki számból ezen egy idézetet felhozni: az
1848-ki törvény, a megyei utasítások ellenére ösjogaink
és alkotmányos lételünk romjain keletkezvén, a rögtönzés és ideiglenesség jellegét viseli magán. Ennél leg-
átalkodottabb bécsi elleneink sem mondtak soha többet. B. M.

¹⁾ Idézzem hát L. úr csak egyetlen helyet irodalmi műveimből, mely-
lyel ezen ráfogást bebizonyíthatja. Én eddig is nyíltan kimondottam,
s ha majd arra kerül a dolog, jövőben is sikra szállok amellett, hogy
a kath. clerus által birt vagyomból egy talpalatnyit se fogadjon el
egyházunk, mert ez kockáztatása lenne autonomiánknak, mely pedig
előbbre való minden földi vagyonnál.

Ha valaha ember ellen a „calumniare audacter“ következe-
tesen gyakoroltatott, én ellenem történt az, az „I. T.“ hasábjain,
midőn világos kijelentéseim ellenére évek óta azt a nótát fujják,
hogy én a papok jószágaira éhezem és „enyém és tiéd“ törvényét
nem ismerem. Nem hiába, hogy az összes Journalistica óvakodik az
„Idők Tanujá“-val való érintkezéstől!! B. M.

²⁾ A XX. törvénycikkely revisiója nem fog soha tárgya lenni a jövő
törvényhozásnak; és magyarázata is csak egyedül a teljes egyen-
jogúság keretébe fog szorítkozni, melybe Lonkay úr et consortes
fájdalmára, sem az elévült és elavult uralkodó vallás, sem pedig
holmi előjogok egyáltalában bele nem illenek. L. úr ugy ohajtaná
revidéáltatni ezt a t. cikket, hogy a vallásfelekezetek lennének
egyenjogúak, de azért a katholika vallás uralkodó vallás legyen és
előjogokkal is birjon a többi egyházak felett. B. M.

Egyh. s Isk. Lap¹⁾ embereinek nem tetszhetnék; de hogy hazánk s annak törvényei ellen vétettünk volna, azt senki becsületesen és lelkiismeretesen nem állíthatja; annál kevésbé vonhatja lapunkat oly malitiosus magyarázat alá, aminővel a „Protestáns Lap“ az ultramontanizmust legujabban is fejtegeti és amely ellen minden kath. magyar nevében ezennel ünneplésesen tiltakozunk.

A „Prot. Lap“ oly elvnek magyarázza az ultramontanizmust, mely szerint „a valódi pápistára nézve csak azon törvény bírhat abszolút kötelező erővel, amely „ultra montes“ — t. i. Rómában — készült vagy nyert szentesítést. Ezek szerint lehetnek polgári törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény²⁾. Előáll — ugymond — ezen eset mindanyiszor, valahányszor a hazai és az „ultra montes“ készült törvények egymással ellenkeznek.“

És alább:

„Hajlandó vagyok — mond a „Prot. Lap“ vezércikkirója — kimondani, hogy a reformatio után egy nemzet sem szenvedett többet az ultramontanoktól, mint a magyar (!!), és szenved is folytonosan, dacára, hogy nálunk az ultramontanizmus igen kevés híveket számlál; de hívei azon körökben vannak, melyek az ügyek menetére legtöbb befolyást tudnak gyakorolni.“

Lehet-e ennél sértőbb kihívás a magyar katolikusokra³⁾ nézve?!

¹⁾ Ezeket nem mi mondtuk, hanem szóról-szóra a „Religio“ból idéztük, a „R.“ pedig egy követ fúj az „Idők Tanu“jával, és csak holmi fincials szemponctokból támadt közöttök egy-egy kis viszály. B. M.

²⁾ Kérjük szeretettel Lonkay urat, mi nem katolikusokról, hanem ultramontanokról beszéltünk, a kettő között pedig van egy kis különbség. Rákócy Ferenc, Fötvös József, Ghiczy Kálmán, Szalay

És még minő a bizonyítási erőlködés!

Mutatja mindjárt az egész irányzatot, fölleplezi az egész támadási fegyver-apparatust a vezércikk mottója, mely Kollonics esztergomi érseknek azon állítólagos szavait reprodukálja: „Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam.“

Ezen hamis mottót ¹⁾ használva paizsul, hazánk háromszázados multjából minden bajt, minden szenvedést a katolikusok, s különösen a magyar püspöki kar s a klerus nyakába vet az exaltált cikk író.

Nincs érdem, bármily ragyogó legyen az nemzetünk történetében, melyet kimélni tudna e cikk, a „jezsuita“ Pázmány (kinek nevét sem tudja a „Prot. Lap“ helyesen leírni ²⁾) kegyetlen vadnak van feltüntetve, kinek és a katolikusoknak unszolására „német hadak, kozák csordák rontottak az országra“; mintha nem is a hitujítások hordnokai szövetkeztek volna törökkel, tatárral, csakhogy a katholicismus Magyarországon megtöressék.

Valóban alig hittük volna, hogy a magyar történelem, előhaladott tudományosságunk dacára, ily elferdítőkre s meghamisítókra találjon. ³⁾

László és ezer más felvilágosodott hazánkfiak katolikusok, még pedig buzgó katolikusok, de ezektől hála Istennek mi soha sem szenvedtünk. Ultramontánok pedig Pázmány, Kollonics stb. Ne tessék szavainkat elferdíteni!

Epen ez a materia peccans L. úr egész működésében, hogy mindég a katholicismus nevében az ultramontanismus mellett allegál. Hogy pedig ezen eljárás sem az igazsággal, sem az őszinte hazafisággal nem egyeztethető, mutatja szembeszökőleg azon tagadhatatlan tény, hogy míg a protestáns embert az „Idők Tanu“-jának kifakadásai legfeljebb megnevették, addig a legjelesebb katolikus honfiak attól valóságos utálattal fordulnak el.

B. M.

¹⁾ Fiat piscis. Meglehet, Kollonics nem mondotta azt, de hogy minden eljárása megfelelt e szavaknak, azt még L. úr sem tagadhatja. B. M.

²⁾ Nekem szól ez a lecke? a ki számos munkákban bizonyítottam, hogy Pázmány körmönfont kálvinista (a mint tudjuk, Pázmány is és Khlesel bíbornok is született protestánsok voltak) magyarsággal írott műveit többet tanulmányoztam, mint bárki más e hazában, s e tekintetben a mindenesetre nagy férfi munkásságát úgy méltányoltam, mint talán előttem senki. B. M.

³⁾ Qui bene distinguit bene docet. A magyar ultramontán főpapság,

Mi mindig arra volnánk hajlandók, hogy a hazafiui egyesülés szempontjából és a jelenben szükséges összetartás erősítése végett legyünk különös kimélettel egymás jogai iránt, s tartassék tiszteletben a magyar kath. anyaszentegyház elidegeníthetlen s nemzetünk európai létével egykorú joga s állása, miként viszont mi mindig figyelemmel vagyunk nem-katholikus testvéreink törvény által biztosított jogai iránt. Mindig arra volnánk hajlandók, hogy a béke és keresztény szeretet kedvéért vessünk fátyolt a „multra”¹⁾ s ne feszegessük azokat a Bethlen-, Bocskay- s Tököly-féle szomorú időszakokat; de a „Prot. Egyh. és Isk. Lap” felszakgat minden sebet a múltból s valóságos izgató modorban halmoz fel vádakát a katolikusok s különösen a klerus ellen. Nem irtózik a Básták, Karaffák és Haynauk cimboráinul és segédjeinul mutatni fel a

azért unszolta a német és olasz hadak bejövetelét, hogy a protestantismus és vele hazánk alkotmányos jogai elnyomassanak, ami, fájdalom legalább ideiglenesen meg is történt. A független erdélyi fejedelmek pedig azért szövetkeztek a török hatalommal, hogy hazánk alkotmánya és vele a protestánsok jogai megvédessenek és hazánkban a hallatlan üldözések megazíjnjenek. E két egyenlőnek látszó eljárás között tehát végtelen a különbség és semmi analogia nincs közöttük. Mi mondhatjuk azt el, hogy „Valóban alig hittük, hogy a magyar történelem, előhaladott tudományosságunk dacára, ily elferdítőkre és meghamisítókra találjon”, mint az „Idők Tanuja”. B. M.

1) Ez azután példányképe a méltányosságnak. Az „Idők Tanuja” kegyes leereszkedéssel holmi jogmorzsálékkal akarja a protestánsokat kielégíteni, de csak azon feltétel alatt, ha ezek meg „ne bántsdvirágnak” tartásák az ultramontanismus minden előjogait, még azokat is, melyek nemcsak a protestantismussal, hanem a humanismussal is ellenkeznek. Köszönjük szépen az „I. T.” szívességét; nekünk nem kegy, sem morzsalék, hanem törvények által biztosított vallási egyenjogúság kell, melyet legtalálékosan magyaráz a sz. írás e helye: „valamit nem akarsz, hogy az emberek neked cselekedjenek, te se tedd azt másokkal.” Ami pedig azt a fátyolt illeti, melyet az „I. T.” a multra szeretne borítani, fájdalom semmiféle fátyol sem takarhatja el az oly tényeket, melyeknek utó fájdalomait velünk most is éreztetik. Olvassa el csak L. úr mai számunkban egy felső öri lelkés méltó fellajdulását s aztán beszéljen multról, melyre fátyolt kell vetni. Általában ez az egész mézes-mázás beszéd élénken eszünkbe juttatja egy sokkal tekintélyesebb hatalom hasonló igényét. Bach alatt nem panaszkodhattunk, mert a szabad szó tiltva volt; mikor pedig Bach dicsőségének vége lett, akkor meg azt mondták: ne szagassuk fel a régi sebeket és vessünk fátyolt a multra. Így azután lehet szép csendesség in aeternum!!

B. M.

magyar klerust, amely vakmerő és hazafiatlan eljárás teljesen bebizonyítva álland t. olvasóink előtt, ha a „Prot. Lap“ legújabb számának kérdéses vezércikkéből néhány passzust szórul-szóra bemutatunk. . . . .

De legyen elég!

Még egypár, ehhez hasonlótartalmu hasáb telnék ki a „Prot. Lap“ legújabb vezércikkéből.

Hová vezetne, ha mi ezen, amely méltatlan, időnkivüli, veszedelmesen izgató: épen oly ferde, hamis, igazságtalan vádak egész sorát egyenkint cáfolni, megtorolni s hasonló sebfölszaggatással viszonzni akarnók! ¹⁾

Előttünk sem új e vádak felhozogatása, csak a modor és az általánosság eddig példátlan vakmerőségü, durva és sértő. 1860-ban a sárospataki 300-os prot. ünnepélyen és 1866-ban a főrendiházban azon szónok ajkairól, kit báró Wenkheim László legott az egész ház által osztott rövid de találó cáfolatban részesített — finomul ugyanazon vádat hallók, hogy nemzeti alkotmányunknak a nyolc milliónyi katolikusok mellett a tetemes kisebbségü protestánsok voltak fentartói: oly kihívó és rágalmazó modorban Magyarország katolikusai még sohasem vádoltattak, mint a „Prot. Lap“ főnebb idézett vezércikkében.

Azon impertinentiára, melylyel a fejedelemnek az egész püspöki kar tanácskozmányai után a világegyház fejével, IX. Pius Ó Szentségével kötött egyezménye vakmerően Bach-chal való szövetkezéssé aljasittatik, nincs mit felelnünk ²⁾; a mód;

¹⁾ Bizony pedig nagyon helyesen tette volna az „I. T.“, ha az idézett soroknak akármelyikét is megcáfolja; meg lehet hogy egy kis vihar keletkezett volna, de a vihar is tesz annyi jót, hogy a levegőt megtisztítja; hanem ugylátszik, hogy az „I. T.“ nem mert lehetetlenbe belefogni. Higye el L. úr, a történeti igazságot, nem lehet egy-két általános frázissal, hogy az „ferde, hamis stb.“ megcáfolni. . . . . B. M.

²⁾ Most is azt kell mondanunk, hogy a concordatum csak az absolutizmussal, csak Bach-chal való szövetkezés útján jöhetett létre; mert ha alkotmányunk szakadatlanul fenállott volna; meg lehet győződve az „I. T.“, hogy a concordatum legalább hazánkban, soha sem lát

a dühöngés áltatánosságra, a katolikus jogok elleni fékvesztett dulakodás oly szellemi kihágás, melyet minden, ha nem is kath. olvasó, ki a historiát elfogulatlan tanulmányozta, s kinek fejét már az elemi iskolától kezdve hazug ferdítésekkel meg nem tömték, önmaga legott el fog itélni.

A „Prot. Lap“ emberei haragusznak, hogy a XVI. századbeli ujtás egész hazánkat ellenállás nélkül el nem boríthatta; haragusznak, hogy az nem történt, ami Angliában; haragusznak, hogy a magyar kath. egyháznak oly fénylő csillagokat adott időnkint a gondviselés, aminő egy Pázmány, egy Káldi, egy Telekessy, a Széchényiek és Szelépcsényiek stb. stb. voltak; kiket midőn a főnebbi cikkben különség nélkül a Básták, Karaffák és Haynaúk satelleseivé tenni nem iszonyodnak, minden jóra való magyarnak megvetését vonják magukra.

Hol vették atyánkfiái azon logicát, hogy egyes ember szavai- vagy magatartásaért egy ország nagy többségét összetesen tegyék felelőssé? épen mintha mi azért, mivel protestans atyánkfiái a Bach-Thun rendszer alatt lassacskán szintén meghajoltak a germanisáló parancsok előtt és berendeztek szépen nyilvános prot. államgymnasiumokat ¹⁾, és fejhajtogatva fogadták protestans schulrathjaikat; vagy azért, hogy főpapjaik a Bachminiszterium által ordókkal és címekkel földiszítette tultettek bármely udvari emberen ²⁾: már okot vennénk az összes prot. papokat, sőt az egész magyar protestantismust arról vádolni, hogy segédkezet nyújtott a germanisálásra s a többi. ....

Mi ily botorságra nem vetemülünk soha, hadd excelláljon az ily eljárásban egymaga Ballagi Móric lapja.

---

napvilágot. S. nagyon helyesen tette az „I. T.“ hogy bevallotta, miszesint erre az „impertinentiára“ nincs mit (azaz más szavakkal: nem tud mit) felelni. B. M.

¹⁾ Ugyan kérjük szeretettel, nevezze meg L. azokat a magyar „protestans nyilvános államgymnasiumokat, melyek szintén meghajoltak a germanisáló parancsok előtt.“ B. M.

²⁾ De el is vették jutalmukat az ilyen papok. B. M.

Ítéljen a józan olvasó azon eljárás becsületessége fölött is, hogy a „Prot. Lap“ emberei, ha észreveszik, hogy valamely alig olvasott, másod- vagy harmadrangu kath. író ¹⁾ az absolutismust prédikálja, a katholicismust az alkotmányossággal megegyeztetni nem képes, a helyett, hogy hagynák sorsára, felkiáltanak: Ime a magyar ultramontánok ellenségei az alkotmányosságnak! — és aztán bevonják az általános vád alá az összes kath. irodalmat, az összes püspöki kart, a klerust és magukat a katolikusokat. ²⁾

Mert ha összes klerusunk vádoltatik valamiről: ugy valamennyien érezzük a vádat együtt, épen ugy, mint azon örökösen cáfolt és mégis a prot. atyafiak által örökösen megújított rágalom ellen, hogy mi Szüz Máriát s a képeket imádjuk ³⁾, bizony egyaránt kell tiltakoznunk, s tiltakozunk is gondolatban mind házi imáink alatt, mind mikor egy báró Eötvös Józseffel s egy Ghiczey Kálmánnal a sz. mise alatt együtt borulunk le a Mindenható előtt.

Még csak egy sophismát akarunk ezuttal rendreutasítani.

A „Prot. Lap“ folyvást különbséget hirdet a katholicismus mint vallás és a katholicismus mint római institutio között.

Ezen felállított különbség hamis, koholt, nem-létező. ⁴⁾

¹⁾ Minthogy mi L. úron kívül csak a „Religio“ íróival szoktunk néha vitázni, az „I. T.“ mindenesetre ezeket nevezi „alig olvasott, másod és harmadrendű kath. íróknak, kik az absolutismust prédikálják.“ Nem tudom, mily néven veszi ezt a bókot Palásthy úr, ki, szó a mi szó, akár tudományra, akár írói tehetségre, akár határozottságra nézve L. felett oly magasan áll, hogy csak a legvastagabb önhittség adhatta ennek tolla alá e vágást. L. úr, ugylátszik e német mondással tart: Nur die Lumpen sind bescheiden. B. M.

²⁾ Ime örökké az az összezavarása az ultramontanismusnak a katholicismussal B. M.

³⁾ Ami engem illet, én azt soha sem mondtam, én csak azt tudom, hogy a nagy pénteki szertartás egyik részét „a floratio crucis“nak nevezik, s hogy ez a szertartás teljesen megfelel nevének. De ilyen dolgok felett én tudományosan értekezni, igen, de vitázni nem szoktam; ami valaki előtt szent, arról én mindég kegyelettel szoktam nyilatkozni. B. M.

⁴⁾ Ezekkel a szavakkal az „I. T.“ minden álconstitucionalis szineskedéseit halomra döntötte; mert a római institutio, mint az „Encyklicából“

Pápaság nélkül nincs katholicismus, és katholicismus neve alatt csak azon vallás, csak azon római (helyesebben: isteni) institutio érthető, melynek láthatlan feje Krisztus, látható feje pedig a római pápa.

Végül szolgáljon megnyugtatóan a különböző vallásu, de a békés egyetértést semmiféle jogsértő izgatók kedvéért nem áldozó hazafiaknak, hogy a „Prot. Lap“, mely a fönnebb idézett cikkhez hasonló háborításokkal kénytelen maga iránt figyelmet erőszakolni, a legolvasatlanabb s csak mától holnapig tengődő lapok egyike. ¹⁾

---

kitűnik, soha sem lesz en összeegyeztethető semmiféle modern alkotmányossággal.“ B. M.

¹⁾ Ha más vizsgálatára nincs L. úrnak, ezzel nem sokra megy, arról biztosítom. Mert egyfelől én nem vagyok az az ember, a ki a nehézségektől egykönnyen visszariadna, másfelől — ugyilátszik -- hogy a nít a nehéz idők lapomra nézve rontottak, azt a közbuzgóság helyre-
adni készül. Épen midőn az „I. T.“ e cikkét olvastam, vettem pápai reudes levelezőmtől a következő sorokat:

„Tegnap egyházmegyei lelkészünkben olvastuk fel ismételtén a „Hihetőségek“-et... Mindannyian meggyőződttünk a felől, hogy csak ez egy cikk is erős bizonyítéka annak, hogy a „Prot. Egyh. s Isk. Lap“ halála, a protestans egyház önbecszerzetének és evangyéliomí magasztos hivatásának lenne feláldozása: ugyanazért mindannyian e cikk nt. írójának szívünköl kivántunk erőt és egészséget, s kértük a jó Istent, hogy nagytiszelettségedet apostoli ihletett bátorságában minél tovább tartsa meg anyaszentegyházunk zászlóvivője!l! Mivel azonban e jó kívánság bármily őszinte is, a lap kiadási költségeinek fedezésére befolyással nem bír: fagy és aszály által litogatott sanyaru helyzetünk tehetetlenségét, egyházmegyei pénztámnkból nyujtandó segély által ohajtjuk pótolni s a legközelebbi e. megyei gyűlésen becses lapja létezését évi segélynyujtás által részünköl is biztosítani, — azután az ügyet kerület elé vinni s ott közügyi fontosságához képest kötelességszerű pártfogolásban részesíteni... Bárcsak a többi egyházmegyék s kerületek is így gondolkozva, sőt és ígéret helyett cselekednének is!!“

Az olvasóközönségnek ily hangulata mellett aligha teljesül L. úrnak emberbaráti reménysege közel időben. B. M.

Registráljunk.

Aug. 19.

Nem szólok én, hogy Brutusnak beszédét

Cáfoljam: azt mondom csak, mit tudok.

Shakespeare.

A felszólalások egymást érik. Kovács Albert barátom cikke az elevenre hatott s oly vihart támasztott a tulsó táborban, mely a visszatorló feleletek egész özönét szülte, s e feleletek nyílt vagy palástolt elkeseredéssel oly telised telvék, hogy önkéntelen a molnárról szóló ismeretes adomát juttatják eszünkbe.

K. A. tényekkel lépett ki a síkra, tényeket pedig holmi felfútt frázisokkal visszaverni nem lehet. Ez az a mi ama jó urakat különösen ingeri. Oly nagy erő fekszik e tényleges igazságban, hogy legátalkodottabb ellenese sem képes magát annak súlya alól kivonni. S ha állana is az, hogy ama tények felidézése K. A. barátom lelkét keményebb kifakadásokra izgatták, ő bátran kérdezheti *Mirabeau* val: *Si j'ai dit la verité, pourquoi ma véhémence en l'exprimant, diminuerait elle de son prix?* (ha igazat mondtam, mért csökkentené a kifejezés hevevége annak értékét?)

De ő darázs-fészekbe nyult, és most annak fulánkosa hada lapomat dongja körül s azon akarja tölteni bosszúját a vett vereségért, holott én nem érzem

magamat hivatva K. A. helyett fölvenni a keztyűt, ő pedig jelenleg távol lévén, maga nem felelhet.

Ily körülmények között legjobbnak láttam egyelőre csak regisztrálni, s a regisztráltakat pár észrevétellel kísérfni, más alkalomra tartván fen a tő zetes válaszadást.

Legközelebb a „Religio“ két cikket hozott ez ügyben, melyeknek elseje akár tartalmát, akár modorát tekintve oly rendkivűli, hogy már ennél fogva is megérdemli, miszerint olvasóinkkal egész terjedelmében ismertessem. Hadd lássa ország világ, mit lehetne a hazának várnia, ha azon férfiak iránya valaha uralomra jutna. Különösen pedig azokat figyelmeztetjük e nevezetes exhortationa, kik a közügyek terén mint szóvivők forgolódván, megítélhetik, valjon a hazára nézve üdvös lesz-e, ha Ciceroval szólva: nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus: vagy mint diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. P. úf cikke így hangzik:

Egy oldaltámadás! s még több ígértetik. Szeretjük, azért mondjuk ,ígértetik', ha nem szeretnők, ,fenyegettetünk' szóval élnénk. A mostanira átmenőfélben válaszolunk, a jövőt várva várjuk. Kitérni, ha csak a hallgatás aranyvá nem válik, nem volt szokásunk.

A vitatárgy 1848-nak vallási intézkedései. Szeretjük ha komoly, szeretjük ha tudományos, szeretjük ha gyakorlati az értekezés. Ezenkívül e tárgynál minden szóváltás fölösleges. Sirás-rívás, gyermekes vádaskodás, fenyegetődzés, panaszolkodás, vagy másképen denuncíálgatás 1848-nak törvényzéke

elé, személyes apostrophék, — nem férfiak foglalatoskodása. 1848 nincs a törvényszéken, hanem a törvényszék előtt, a denunciálgatást, tekintve irói hivatásunkra, gyermekes fogásnak tartjuk, — 1848 nem ítél, hanem ítéltetik. Vagy ha tesszik, a vallási intézkedések azok, mik fölött itélni, annyi mint azokat elítélni, hacsak általok kath. szent ügyünket tönkre ítéltetni nem engedjük, felelősök maradván lelkünkkel az Isten előtt, nevünkkel unokáink előtt. Ezek feljegyzik kik éltünk, mint ítéltünk, mit szoltunk, mit tettünk Istenért, egyházért, s érettök. Mikor az Isten régen elítélt, unokáink korrul korra ítélni, ítéletöket egyenkint nevünkhöz kötni fogják, áldva, vagy .... Így álljunk, így dolgozzunk mai nap.

A kit soraink illetnek, tudhatja, hogy lelkjismerettel, elmélkedő elmével van itt dolga.

Kovács Albert a „Prot. Egyh. és Isk. Lap” 30-dik számában „fékvesztett ultramontanizmus”-ról cikket irt. Az ultramontanizmus a magyar kath. püspökség volna, mellettök szégyen csekélységünk, felemeltetve azon szándékkal, hogy velök lesujtassunk. Velök szenvedni nekünk öröm lesz mindig; fiu vagyunk, atyáink szenvedéseiből nem fogunk soha kimaradni. „Fékvesztett”; nem tudjuk iskolából vagy istálóból, Pestről vagy pedig alföldi pusztáról jön e hang, e szólam; a szó a szólót ismerteti, nem pedig a megszólítottat. Loquere ut te noscam; „fék”, — már elég; legyen biztos, hogy a szabadelvűnek, mikor „fék”-ről beszél, mindig igazsággal mondjuk: mikor a szabadságot emlited, gúnyolod, — mikor dicséred, taposod, — te szinleled nem pedig birod a szabadságot. Ez minden szabadelvű egytől egyig. A német sajtóhatóság előtt megállhattunk, a magyar szabadelvű előtt nem állhatunk meg, ez fék után kiált, felejtven, hogy a fék legfőlebb csak ó reá való. Így beszélnek, mikor 1848 csak valószínű, mikor a poroszok csak Pozsony határaig jöttek: mint szólnának, ha a porosz Komáromig pusztít, vagy ha 1848 valóság lenne?

Ohajtanók, kívánnók, ha a t. prot. írók azon helyzetet, melyet reánk nézve 1848 méhében hord, vennék tolluk alá,

nem pedig requisitoriumot a kétszáz éves helyzetek ellen. Mi van ma? mi kívánatos? mi érhető el, hogy vallásközi béke legyen? Ezeket pedig, miután katolikusok és protestansok közötti békéről van szó, a két egyházi felekezet természetét szem előtt tartva, kiinduló pontul választva tennék: akkor látnók, hogy itt nem megsemmisítésünkről, hanem kiegyezkedésünkről van szó; s azonnal megértenők egymást. Eme t. irók ezt nem teszik, hanem Bocskay, Rákóczy korszakáról academicus értekezleteket irnak, mikor elvról, s ennek gyakorlati alkalmazásáról forog a kérdés. E korszakokból merített vádakra a szabadelvűség birói széke előtt büszkék lehetünk kath. őseinkre, kik sem titkos követeket nem küldözgettek svéd vagy francia királyhoz, sem idegen fejedelmet, például a török sultánt, a hazába meg nem hívták; ha kath. őseink közül valaki tette, azt sohá nem dicsértük, dicsérni sem fogjuk, valamint ma azon katolikusokat sem dicsérhetjük, kik 1848-nak vallási intézkedései mellett szavazva, vallásos és hazafiui kötelességüket félreismerik. A prot. irók pedig mindezeket látszanak dicsérni, t. K. A. úr is talál nem ultramontanus papokat a magyar hazában, kiket dicsérni akar, ... ha egyházárulók lesznek. A kérdés ma ez: elfogadhatja-e a kath. egyház 1848-nak vallási intézkedéseit, anélkül hogy elpusztuljon e hazában? Elfogadhatjuk-e mink, kiknek ősei az államtól független egyházat hagyományoztak, mink pedig létjogától megfosztva hagyónók azt unokáinknak? 1848 nem egyes vallásközi politialis intézkedéseket tesz, mivel 1848 nem törvény, hanem alkotmány, elv, helyzet, egyház és állam közötti viszony. Ezt 1848 decretálja. Mink az államtól az egyházra semmi törvényt el nem fogadunk, el nem fogadhatunk, mivel az egyház önmagában tökéletes, független társadalom, neki az állam törvényt nem szab, neki Nero, Decius akart törvényt szabni, s nem szabhatott. Az állam csak az államra szabhat törvényt, a vegyes tárgyknál az egyházi törvényhozást tartozik megkérdezni, vele együtt rendelkezni: ha nem teszi, jele, hogy üldözni akar, nem pedig polgári törvényeket hozni. Lenne legkedvezőbb ezen, az állam-

tól decretált egyházállami viszony, mi magunktól el nem fogadhatjuk, nemcsak mivel ha ma kedvezőt decretál, holnap kedvezőtlen decretálhat, hanem azért is, mivel részletes egyház levén a világegyházban, mi magunktól ebben semmit sem tehetünk, mi csak tiltakozhatunk, ameddig élünk, passiv tétlenségben maradván az üldözök irányában. Abban volt izigvérig protestans az 1848-ki alkotmányozás, abban izigvérig protestans az 1866-ki törvényhozás, hogy önmagától a kath. egyháznak törvényt akart hozni, egyházállami helyzetet decretálni. Erre nincs hatalma, nincs batósága; ha mondja, hogy van, üldöz, nem pedig törvényt hoz. 1848 ismerte a kath. egyházat, de létjogát kitagadta: 1866 is ismeri, de mikint látni, létjogait rombolja. Vegye mindenki a kath. egyházat ennek természete szerint, nem pedig saját nézetei szerint. Mi a prot. vallásos felekezetet ennek dogmaticus állapotjából vesszük fel: az eddigi prot. írók, a kath. egyházzól szólva, e viszonylagosság tárgyában saját prot. körükből ki nem lépnek. Ha nem akarják a kath. egyházat az ő természete szerint venni, jele, hogy romlására törnek a törvényhozásban, nem pedig vallásos békére. Ha így, sz. Péter szavaira hivatkozunk: „obedire oportet Deo magis quam hominibus”, vagy, mit a Prot. lap által idézett szavainkkal mondtunk: „lehetnek törvénykezési végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény.” A törvényhozó ilyenkor a lelkiismeret tapodását követeli, törvényszinezetű rendeleteinek csak akkor engedelmeskedhetnének, ha lelkiismeretünket, egyházi dogmánkat, hogy az egyház az állami hatalomtól független, önmagában tökéletes társadalom, kitagadnók. A lelkiismereti törvény, Istennek a törvénye, bent van a lelkiismeretben; a polgári törvény előbb csak nyilást keres a lelkiismerethez, semmiképen sem lehetővé törvény, szavazza meg bár tizszer a parlamenti többség, míg a lelkiismeret szentélyébe akadály nélkül be nem jut. Ez a fordulati pont a katolikusok és a protestansok között 1848 vallási intézkedéseire nézve; a protestansoknak a haza szent békéje érdekében köte-

lessége volna kimutatni; hogy 1848-nak gyakorlati alkalmazásában a kath. egyház létjoga, a kath. lelkiismeret nincs érintve, nincs sértve.

Ők pedig, e locis communibus szónokolva, fordulati pontból disciplinam arcani csinálnak: mit következtessünk e hallgatásból?

Tiszt. Kovács Albert úr 1848-ról akar szólni, mégis Bocskay, Rákóczy hős csatáiról szól, hogy „Bethlen Gábor vérrel irta a német hadak (a törvényes király hadainak) homlokára a nikolsburgi békekötés pontjait“, csak az kár, hogy akkor ír így, mikor a porosz főhadiszállás épen Nikolsburgban van, bűnül róvja fel pedig a kath. clerusnak, hogy 1851—1860-ig nem irta vérrel ilyenmő német hadak homlokára a hazai szabadság pontjait, mikor csak az 1857-ki petitio átnyújtásánál is sem K. Albert úr, sem egy superintendens, sem a pesti prot. egyetem tanári testülete, sem egy protestans gondnok, curator sem volt jelen, sem aláírva nem volt, hanem a magyar clerus első főpapja, a kalocsai érsekkel, a veszprémi püspökkel aláírva, nyujtotta át azt Ő Felségének. Mikor a porosz hadak határon kívül voltak, t. K. A. úr nem szólt a törvényes király hadainak homlokára vérrel írott békepontokról: mikor a porosz hadak Nikolsburg alatt táboroznak, akkor bátran ír ilyenfélétet. Olcsó bátorság. Különös találkozás a véletlennek.

Tiszt. K. A. úr lapunk f. évi számaiban közlött tételeinkről akar szólni; mégis csak csekélységünkről szól, hogy mi merünk a polgári törvényhozás fölött isteni és természeti törvényt ismerni, mely már a lelkiismeretben van, mikor a polgári törvényhozás végzése a lelkiismeret ajtaja előtt jelentkezik; azért is csak akkor bocsáttatik be a lelkiismeretbe, ha a lelkiismeretben már létező isteni és természeti törvényvel nem ellenkezik, — ellenkező esetben a polgári törvényhozás végzése a lelkiismeret ajtajától elutasittatik.

Ez ultramontanismus, crimen laesae potestatis populi.

Hát Luther Márton, mikor a wormszi gyűlés előtt állott,

nem isteni, nem lelkiismeretének törvényére hivatkozott, mondván: „másképen nem tehetek?“ A wormsi gyűlés birodalmi törvényhozó testület volt, alkotmányos joghatósággal felruházva a törvényhozásra; Luther Márton mégis felsőbb törvényhozót, felsőbb törvényt keresett, melyre támaszkodva a földi legitimus törvényhozó (szerinte illegitím) parancsának ellenmondott. Így tettek azon protestansok, kik a nantesi edictum után Franciaországból kivándoroltak, engedelmessékedni akarván a lelkiismereti törvénynek, megvetették az országos törvényhozói intézkedést. Ezek többre becsülték az égi hazát a földi hazánál, azért hagyták oda a földi hazát. K. A. úr pedig bűnül akarja nekünk felróvni, hogy irtuk: „Szeretjük földi hazánkat, de inkább égi hazánkat, hova minket az egyház, s ebben a római pápa vezet.“ Feledi t. K. A. úr saját őseit, s ezeknek cselekedeteit. Ezek ítélni mertek a törvény fölött, elítélni merték a hozott törvényt, helyesen-e vagy nem? arról itt nincs szó; de elég arra, hogy mikor csekélységünket ultramontán lázadónak mutat be 1848-nak törvényeszeke előtt, mink prot. őseinek példájára hivatkozunk. Ismerni kell előbb saját történetét, hogy mindenütt a főnálló törvény ellen, a főnálló törvény megszegésével foglalt helyt a protestantismus Európában, s akkor beszélni csekélységünk ultramontanismusról, kik a polgári törvényben csak akkor ismerünk el füket, ha ez az isteni és természeti törvénynyel nem ellenkezik, anélkül, hogy ezen lelkiismereti tér határait túllépnek, valamely törvényes király hadainak homlokára vérrel írni a béke pontjait. Mink senkinek homlokára sem szoktunk vérrel írni békepontokat, hanem lelkiismeretünk szavával a törvényhozó lelkiismeretére isteni kézzel írott természeti és isteni törvényekre mutatunk. Tovább nem megyünk: ha kétséges az ügy, az isteni és természeti törvény csalhatatlan értelmezőjére figyelünk, hogy a kétségben ő döntsön, ki a lelkeken uralkodik.

Épen ez új ultramontanismus. Valóban, dogmaticus értelemben ultramontanismus nincsen, mivel az absolut feje-

delmek udvari canonistái is azt hitték, azt vallották dogmaticae, amit a pápa ultra montes hitt, vallott, és tanított. De van politicus ultramontanismus, valamint servilismus is. Az udvari canonisták lázadóknak kiáltották azon kath. tudósokat, kik a lelkeket nem akarták az absolut fejedelemnek lábai alá fektetni, mondván: a lelkeken a pápa uralkodik. E kath. jogtudósok ultramontanisták névvel jeleztettek, mivel a lelkek országára nézve, a pápára, ultra montes hivatkoztak. Az ultramontanisták a fejedelem mindenhatóságát tagadták, a kath. lélek függetlenségét a lelkismereti dolgokban a fejedelmi hatalom kívülének állították. Ez volt az egyedüli függetlenség, szabadság az absolut fejedelmek alatt. Eme függetlenség, szabadság lázadás volt a szolgálalkü udvaroncok előtt, mivel az ultramontánok mondani merték: „fejedelem! bár mily absolutnak mondassék is hatalmad, korlátolva vagy az isteni és természeti törvény által, Isten van fölötted, a pápa és a katholikusok lelkismereti tere kívüléd, de nem tehetsz mindent, nem rendelkezhetel mindenről.” Tibi palatia, nobis ecclesiae, mondták az egyházi atyák egykoron.

Az emberiség nemességének mentői az ultramontánok valának, a király mindenható ministerei s ezek mindenhatóságának mindent alávetni akaró udvari jogtudósok ellenében. Büszkén vehetjük át tehát az ultramontán nevet a mai szabadelvűek szájából, mikint antiochiai őseink a „keresztény” nevet, mivel a lelkiszabadság, a korlátlannak mondott fejedelmi hatalom korlátoltságát, a mindenféle szabadságok hajótörésében kath. őseink által megőrzött lelkiszabadságot jelenti. Üdvözljük t. K. A. urat, bizonyosan szabadelvűt, hogy a szolgálalkü útjain, ösvényein találjuk. Más úton egy szabadelvű sem járt; csakhogy az akkori absolut fejedelem helyett ma absolut parlamenti kormány, az ő szótöbbségével dicsértetik; mintha nem egy volna szolgálk lenni a fejedelem házában, vagy a parlamenti gyűlésben. Az absolut hatalom, a szabadságok öljője, maradt, csak birtokosa változott. Mit az absolut fejedelmek tettek, tiz annyit tesz a parlamenti többségre támaszkodó miniszter; az absolut

fejedelmek vesszővel ostromoztak minket, a parlamenti miniszterek skorpiókkal, a nép semmit sem vesztett, csak atyát, mivel az abszolút fejedelmek között legjobb atya is találtatott. Üdvözljük t. Kovács Albert urat, a szolgálattelkek tani utódját, azok az abszolút fejedelem udvarában, ezek a szavazati többség clubbjaiban élósködnék; azok a fejedelem, ezek a parlament lábaihoz terítik a testeket, a lelkeket. De valamint őseink az abszolút fejedelemnek kimutatták a „non plus ultra“-t: úgy mink is kimutatjuk az abszolút kamaráknak a „non plus ultra“-t. A hol az állami hatalom végződik; ottan a személyes szabadság kezdődik: ultramontán őseink egyedül a szabadság bajnokai voltak, mink is mainap a korlátlan államhatalom ellenében, védve a lelkismeretet. S ha ide tör az államhatalom, ha oly végzéseket hoz, melyeknek csak úgy engedelmeskedhetünk, ha lelkismeretünket, ha egyházunk létjogát, hogy független, hogy neki az állam nem hozhat törvényt, kitagadjuk, akkor, de csak akkor ily végzéseknek nem engedelmeskedni első lelkismereti köteleesség, első férfias erény. Ha a polgári törvény és a lelkismeret között az ellentét nem bizonyos, hanem csak valószínű, nem ragadunk fegyvert, nem sereglünk Bocskay, Bethlen, Rákóczy zászlói alá, hogy a törvényes király hadainak véres betűkkel homlokára írjuk az állam és a lelkismeret közötti békepontokat, hanem a római pápánál efelől kérdést teszünk, s Roma locuta causa finita. Az ultramontanok csak szóval mondták: eddig, és ne tovább; kik őket ultramontanoknak csúfolták, a polgári hatalom imádói, mondták: fegyvert ragadj, trónokat dönts, a főnálló hatalmat porba tipord. A történet hangosan beszél. Püspökeink elvérzettek Mohács alatt, de nem hódoltak Soliman sátora előtt. Elméledjék t. K. Albert úr, nincs mindig a porosz Nikolsburgban, hogy bizonyos hadak homlokára vérrel írott békepontokról lehessen szólni.

Hogy t. K. A: úr háromszázadosnak mondja az ultramontanizmust, a tanulmányozás fölületességének, az irói „féktelen” rohamnak kell felróvnunk, s tovább mennünk.

Vádat emel e „féktelen“ irói rohamban t. K. A. úr a magyar püspökség ellen, mivel a bécsi, a linci békekötések becodificatiója, az 1791. törvények szentesítése ellen szavukat emelték, pedig ők csak nemzetünk kath. multjának eltiprása ellen tiltakoztak. „Protestáltak, izgattak az ultramontánok a nemzet által megálicapított törvényes viszonyok ellen, — vajjon tiltakoztak-e valaha a Básta és Mihály Vajda dulásai ellen?“ Nem tiltakoztak, mivel Básta és Mihály Vajda dulásai azon dulások ellenében, mik Bethlen, Bocskay, Rákóczy, Tökölyi kurucjai, talpasai, palotásai által kath. templomokon, zárdákon, papokon, szerzetesnóken elkövetettek, csak „szelid jelenségek voltak“, s a püspökök nem szoktak bizonyos hadak homlokára vérrel békepontokat írni. „Hallotta-e valaki, hogy a lefolyt 17 év alatt az ultramontánok szót emeltek volna a nemzet védelmére? Szövetkeztek Bachchal, Piussal.“ Emeltek-e szót a protestans consistoriumok? Piussal szövetkeztek, szövetségben is maradnak mindig, az apostoli király kezéből a püspökséget elfogadták, de Bachchal csak azok szövetkeztek, kik a patentalis prot. egyházra a tervet Bécsben megcsinálták, és azon protestansok, kik Bachnak szolgálatába lépni első szorgoskodtak.

Különben, mind az, mit t. K. A. úr a magyar kath. püspökség 300 százados multjáról ír, csak kis mutatóvány egy prot. tanodai előadásból a történeti téren. Tényeket, szavakat hord fel, anélkül, hogy történelmi okmányból idézné; tényeket, szavakat tulajdonit másnak, anélkül, hogy bebizonyítaná, például Kolonics érseknek tolja fel a szavakat: „*faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam*“, talán ismét csak II. Rákóczy szindarabot bírván forrásul. Ezer-szeres mértékkel viszonzhatnók t. K. A. úrnak történeti alap nélkül szerkesztett tanodai előadási példányát; de ha neki tetszik criminatiókkal izgatni, nekünk a hazai béke kedvéért nem tetszik recriminatiókat történelmi kútfók után írni. Ezekben épen az veszit, a ki igazat mond, mivel legmélyebbre hat, — az nyer, a ki hallgat. K. A. úrnak előadási mutatóványát által-

matlannak találjuk, azért magára hagyjuk. A kath. püspökséget háromszázados bazaárulásról vádolni, a nemzet ellenségének nevezni oly merény, mely nevetségességével önmagát rontja el; mivel az utolsó 17 év alatt is többet áldozott ezen püspökség a közjóra e hazában, mint a más felekezetűek leggazdagabbjai 300 év alatt. Épen Bársony György váradi püspök élete, kit felemlit, szolgálna elég adatot, a hány perc vonult el fölötte, annyi halálveszélyből szabadult meg. S miért? Mert Bársony püspök a pacificatio végrehajtásával volt megbízva.

Ami 1848-at illeti, ismét, és bátran kimondjuk: hogy a társadalmi 1848-at helyeseljük, a politikai 1848-at lapunkban nem taglaljuk, a vallási 1848-at utáljuk, gyűlöljük, átkozzuk, mivel egy századra nyuló belzavaroknak lesz a szülője. Ezen zavarok csak akkor szünnének meg, ha hitünkön, egyházunkon árulást követnénk el, vagy ha egészen tönkre tétetünk. Talán ez a rejtély kulcsa, miért ragaszkodnak némelyek annyira 1848-hoz, mivel benne a kath. egyház halálát látják Magyarországon. Ha a katolikusok közül védik a vallási 1848-at, tévedésnek vesszük, s felvilágosítást adni iparkodunk; ha, mint K. A. úr mondja, a kath. papok is védik, ... erről hallgatunk, Istenre mutatunk; de saját részünkről, t. K. A. úr által bűntény gyanánt idézett nyilatkozatunkat ismételjük: „ha 1848-tól nem szabadulhatok; eltérni mindent köteles vagyok, az Isten is túl sok gonoszt e világon; de hogy 1848-at, levonva a társadalmi változásokat, elvonva a tisztán állami intézkedéseitől, tekintve csak a kath. egyháznak általa hozott helyzetét, dicsérjem, hogy mellette buzgólkodjam, egészséges eszemről, melylyel az Isten megáldott, vagy papi becsületességemről, melyre az Isten malasztja felsegitett, először le kellett mondanom.“

Mily hamar teljesült, a mit a „Hihetőségek“ című cikkemben előre megjósoltam. Ime a „Religio“ már is fegyvert cserélt és a kor jelszavát felhasz-

nálva ő hivatkozik a lelkiismereti szabadság szent-ségére és nyakunkba akarja borítani a vizes lepedőt, mintha a mi követeléseink sértenék a lelkiismereti szabadságot.

Mondhatjuk: adtál uram esőt, de nincs köszönet benne.

Lám lám! még megérjük, hogy P. úr nevét a világ a Mazzinik és Herzen-ek mellett említendi, pedig bizony-bizony nem érdemli! azaz nem érdemli, hogy Mazzini mellett neveztessek a neve, de hogy teljes tökéletes revolutionarius, már az szent igaz, ha ugyan revolutionarius alatt olyan egyént értünk, ki a hazai törvények ellen fellázad és másokat is azok ellen lázit. Ne féljen Palásthy úr, ez nem denunciatio; ama hazai törvények, melyek ellen ő egész dühbel kikel, mai nap sokkal tehetetlenebbek, semhogy amiatt csak haja szála is meggörbülne.

De milyen is hát az a törvény, amely P. úr szent érzelmeit sérti és epéjét annyira felháborítja? Talán emberi jogait akarja az csonkítani, korlátozni? Vagy talán egyházát akarja megfosztani a szabadságtól, hogy a vallás-erkölcsi szent célok elérésére szolgáló eszközöket önállóan megválaszthassa és végrehajthassa? Ha ez így volna, akkor P. úr nem cselekszik helytelenül, hogy eltulajdoníthatlan legszentebb emberi jogaiból magát kivetköztetni nem engedi.

De minek is találgatjuk, midőn ime itt van szóról-szóra a rövid tartalmu törvény:

1. §. Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítatik.

2. §. E hazában törvényesen bevett vallásfelekezetekre nézve, külömbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg.

3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium, az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. §. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatóság, valláskülsőség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedettik.

5. §. A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el.

6. §. Az 1844-ki 3-ik törvénycikknek rendelete a görög nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik.

A 7. és 8-ik §-ok a görög nem egyesültekről szólnak.

E törvény tehát, amint látnivaló, sem P. úr egyéni szabadságát, sem egyházának jogait semmiben sem akarja korlátozni; hanem részeltetni akarja a lelkiismereti szabadság áldásában a más hitfelekezetbelieket is, és meg akarja akadályozni, hogy P. úr más ember szent jogaiban kénye-kedve szerint ne gázoljon, embertársát a vallás nevében el ne nyombassa; ez tehát reá nézve csak olyan törvény, mint ez, hogy „ne lopj.“

S midőn mi e törvény kimerítő körülírását kívánjuk, semmi egyebet nem követelünk, mint hogy az, a mi természeténél fogva el nem sajátítható, a lelki-

ismereti szabadság, mint közös emberi jog, minden hitfelekezetűnek egyformán biztosítsassék; hogy midőn valamely felekezetbeli önnön jogait élvezi, akkor ne bitorolja a más jogát, és ne gázolhasson más örökségében azon ürügy alatt, hogy a maga lelki ismeretét védi.

Ez a mi tanunk, s ez volt azoknak nézete, kik 1848-ban a vallási viszonyosságot az ország közjogai közé sorozták, és azóta annak részletesebb körülírását sürögölték.

Mint fenebb mondám, az 1848-ki vallástörvény a „R.” szerkesztőjére nézve olyan törvény, mint ez: „ne lopj”; midőn tehát a „R.” e törvény ellen durva kifakadásokra engedi magát ragadtatni, akkor ő — bocsánat a drasticus hasonlatért; de mikor oly találó, hogy belebotlik az ember — egy színvonalra áll Zöld Marcival; mintha csak Zöld Marci a lelkiismerete ellen elkövetett erőszakoskodás ellen teremtetnézne azért, mert a megye azt, hogy ő más ember zsebében úgy akart kotorászni mint a magáéban, jónak látta kötéllel jutalmazni.

De hátha mégis van némi plausibilis értelme P. úr beszédének, amennyiben a magyar kath. egyháznak ősi hagyományos jogai voltak, nemcsak intimatumokon és helytartósági rendeleteken, hanem régibb hazai törvényeken alapuló jogai, melyeket ezen embertelen egyenlőségi törvény érvényen kívül tesz? Igen! de akkor meg csodálkoznunk kell, mikép tud P. úr gyöngéd lelkiismerete abban megnyugodni, hogy pusztán az 1848-ki törvények ellen tesz oppo-

sitiót, holott akkor ő neki sokkal felebb kellene kezdenie, s a „Lutherani combarantur“ régi törvény érvényesítését sürgetnie, annyival inkább, miután ezt neki a „Conc. Lateran. IV. 1215. can. 3.“ világosan parancsolja, és az ő általa oly nagyra becsült jezsuiták, „a katholika egyház oszlopai“, a biblia szavait Títus 3, 9.: „Stultas autem questiones et genealogias et contentiones et pugnas legis devita (kerüld), így értelmezik: de vita tolle (irtsd ki), s így maga a biblia is az eretnekek üldözését és halálra keresését tanítja (?!).

Lássa kedves P. úr, ez a különbség van aztán Lutherünk lelkiismerete és a kegyedé között. Luther azt mondá: én a magam emberi szabadságát követelem vissza, és azt kívánom, hogy **minden** keresztyén ember legyen szabad, lelkiismeretére nézve; tehát ő semmi olyan szabadságot magának nem követel, mely más keresztyén ember hasonló lelkiismereti szabadságának praejudiciumára volna. Ön pedig azt mondja: az én lelkiismeretem követeli, hogy én más ember lelkiismereti szabadságát kényem-kedvem szerint elnyomhassam, sőt életével is rendelkezhessem, és ha a világi törvény azt meg nem engedi, akkor annak nem engedelmeskedni „első lelkiismereti kötelességem.“ Ez uram Zöld Marci szájába, nem pedig keresztyén ember és egyetemi erkölcs-tanár tollába való beszéd.

Bizony nem fogják P. úr elvrokonai neki megköszönni, hogy midőn képzelt jogaitak védeni akarta, érdeköket annyira compromittálta; teneat mentem —

gondolják magokban — sed mutet linguam. Elmondhatják: óvj meg engem Istenem ügyetlen barátaimtól, ellenségeimtől majd magam óvom meg magamat.

Palásthy urat ugyan még ellensége sem mondhatja ügyetlennek, de úgy jár az ember, ha szenvedélyét uralkodni engedi okosságán, olyat is mond, a mit mondani a becsületézés tilt. Avagy nyugodt meggondolással lehetett volna-e ellenünk azt a gyalázatos perduellionis vádat emelni, hogy K. A. úr cikke azért jelent meg épen most lapunkban, mert „a poroszok Nikolsburgban vannak.“ Mintha bizony ez első felszólalásunk volna a Kollonicsek et consortes ellen és azon elvek ellen, melyeket a „R.“ szerkesztője magáénak vall. Mintha bizony eddigelé cirógtatuk volna azon bitorlásokat, melyekkel az ultramontanok, a katolika egyház jogai megvédésének ürügye alatt, a protestansokat századok óta nyomorgatják: irtunk mi olyanfélét nemcsak akkor, mikor a porosz sereg „Nikolsburgban állott“, hanem még akkor is, mikor Budán egy adhoc felállított törvényszék fejünket fenyegette. De irtunk legközelebb akkor, mikor már az ellenség győzelmes előnyomulásának híre országszerte el volt terjedve, azon porosz protestans papok ellen is, kik bizonyos tekintetben P. úrral ejusdem farinae, s kik a porosz királynak az annyi vérbe került háborút tanácsolták (1. felj. 22-dik lap)!!

És mégis mi volnánk azok, kik a poroszok győzelmes előhaladásának azért örültünk volna, amint ezt a „R.“ és az „I. T.“ a magyar protestansok ellen

hirdetni meg nem szűnnek, mert porosz befolyás alatt, módunk nyilandott volna kath. testvéreinken visszatörölni, amit három század óta az ultramontánok ellenünk vétettek. Hányszor ismétljük még, hogy nekünk kath. testvéreinkkel, kik velünk politikailag és a vallásszabadságot illetőleg tökéletesen egyetértenek, s ilyenek a „nyolc millió katolikus közül“ 7.999,000-en vannak, semmi bajunk! Hányszor mondjuk még, hogy míg mi a „R.“ et consortes kifakadásain csak mosolygunk, addig a kath. honfiak értelmesbjei, mint kik vallási meggyőződésükben érzik magokat azok által compromittálva, valóságos undorral fordulnak el tőlük.

Ugyanez áll a „R.“ azon vádját illetőleg. mintha mi a katolikus magas főpapságot általában hazafiatlannak mondánók; azért mert a „R.“ elvét valló ultramontán főpapok a protestans üldözés okozói voltak. Nekem semmi érdekemben nem áll, hogy a magyar főpapság iránt captatio benevolentiaevel éljek, de rosszul esnék lelkemnek, ha valaki abban a hiszemben lehetne felőlem, hogy én a hazafit a katolikus papban is becsülni nem tudom. Pedig nagyon szomorító volna, ha a magyar kath. főpapság hazafisága a „Rel.“ elvkörén túl nem terjedne. S én hajlandó vagyok hinni, hogy még azok is, kik a „R.“ elveit osztják, a hazafiságra nézve elveiknél jobbak.

„Az okos embereknek igen nagy hibájuk, hogy a legbolondabb állításokat is igen szépen tudják védelmezni.“ E gondolat tolja fel magát, mikor P. úr kérdés alatti cikkét olvassuk. Az embernek a feje

szédül, mikor olyanokat olvas, hogy a szabadelvűek szolgállekek, hanem P. úr és elvrokonai, kik azért támadnak fel a törvény ellen, mert ez nekik szabad üldözési jogot nem ad, ők az emberi szabadság igazi barátai!! Így akár a feketét is fehérnek mondhatná. Meg is teszi, midőn azt fejtegeti, hogy a protestantismus természetében fekszik trónokat döntögetni s a fönálló hatalmat porba tiporni; ellenben az ő elhívei szép csendesen protestálnak s ha protestatiojuknak hely nem adatik, mint jámbor keresztyének, imádkoznak. Ezt nevezem aztán historiai igazságnak! A prot. Poroszországban több mint száz év óta 1848-ban volt legelőször egy 24 óráig tartó kravall; a prot. Dán- és Svédországot az 1848-ki európai mozgalom is, mely a félvilágot megrázkódtatta, érintetlen hagyá; hasonlókép Anglia a Stuartok elűzetése óta a forradalmi mozgalmaktól ment s mégis a protestantismus jelleméhez tartozik trónokat döntögetni és a fennálló hatalmat porba tiporni. Másfelől ott van az ultramontanismus Eldoradoja, Spanyolország; több mint félszázad óta folytonosan lázongva vonaglik; ott a legkeresztyénebb Franciaország, a mult század vége óta a forradalmak és összeesküvések hazája, s ott van az ultramontanismus tulajdonképeni fészke, Olaszország; csak minap kergette el egyik koronás fejedelmét, s még ma sem tekinti befejezettnek művét; de azért a katholicismus krisztusi szelidségében erőszakhoz soha sem folyamodik és senkinek homlokára nem szokta vérrel írni a béke pontjait!!

Ez aztán ultramontán „tanodai előadás a történeti téren!”

Azt kérdezhethné mindezek után a tisztelt olvasó, mi haszon háramlik végeredményileg mind e vitatkozásokból a hazára és a közügyre? Az a hasznunk meg leszen ezen eszmecserekből, hogy a honfiak megtanulják különböztetni azokat, akik előtt mindenkor a „salus reipublicae“ a „suprema lex“ azon férfiakról, kik testületi érdekeiknek a haza legszentebb ügyét is készek feláldozni. Az a nagy hasznunk leszen, hogy általánosabbá válik a belátás, mily égető annak szüksége, miszerint amaz emberek, kik létök feltételeül tekintik mások lelkiismereti szabadságának elnyomását, kötelező törvények által utasíttassanak a kellő korlátok közé. Végre az a hasznunk leszen, hogy elvalahára körülírott törvények fogják megszüntetni az egy és ugyanazon haza polgárai között századok óta dúló vallásbeli meghasonlásokat, melyek nem engedték, hogy a haza meg erősödjék és azzá legyen, amire hivatva van.

Ez az, a mit mi, országos embereink figyelmébe ajánlani bátorkodunk, ez az, a mit a közértelmiségben növekedett kortól jogosan várhatunk, s azért szállottunk e tövises ügyben síkra, mert erős a hitünk, hogy nemzetünk egészséges értelmisége leáldozott korok phantasmájaiért nem fogja feláldozni a jelenkor jólétét és üdvét.

A magyarországi alsóbb rendű katho- kus papság.

Aug. 26.

E lapok protest. olvasói, azt hiszem, érdeklél olvasták az itt közelebb megjelent cikkeket, melyekben egyházunk drága jogai fejtegettetek, védelmezettek, ezek ellenségei valódi színükben fel lettek mutatva, s nézeteik cáfoltatva. De másrészt ugyancsak e cikkek talán komoly aggodalmakat is ébresztettek bennünk.

Mi protestansok a sokszor emlegetett 1848-iki 20-ik törvénycikkkel — feltéve annak életbeléptetését — egészen meg lettünk nyugtatva; úgy tekintettük mi azt, mint háromszáz éves küzdelmeinknek nagyon is kiérdemlett jutalmát, mint gyümölcsét azon apostoli és vértanui buzgóságnak, melyet törhetetlen lelkű őseink tanusítottak; úgy tekintők mi ezt, mint behegesztő írt egy oly sebre nézve, melyen keresztül 300 év óta vérzett nemzetünk, s mely oly fájó sebe volt hazánknak. Édes testvérekké lettünk tehát ismét mi egy anyának gyermekei, egy nemzetnek fiai, kik 300 év óta oly mostohán bántunk egymással, — gondoltuk midőn a törv. cikk szentesített. És im midőn 17 évi kegyetlen vihar után, mely több drága kincsünkkel együtt e törv. cikket is elsodorni látszott, — végre oda jutottunk, hogy alkotmá-

nyunkkal együtt e törvénycikk életbeléptetését is némileg legalább reménylhattük, — im azonnal előállnak a szent harcosok, és vállvetve dolgoznak, hogy a nemzet szent könyvébe beirt cikket onnan kitöröljék, hogy az újabb kor vallástalan álliberalismusának e bálványát, — mint ők mondják, — azaz a vallási egyenlőség, viszonzosság szent szobrát ledöntsék.

E testvérharc, a kedélyek ez ingerlése, valóban szomorító s aggasztó dolog, kivált pedig nálunk, kiket különben is majd az Isten, majd az emberek keze oly sokféle csapással sujt csak egy év alatt is, hogy elég volna egy egész életre, s kiknek különben is oly sok égető, gyors gyógyítást igénylő sebeink vannak. Igaz, hogy amaz elvek, melyeket azon érintett lovagok — az ultramontan lapok szerkesztői — hirdetnek és pedig az egész magyar katolika egyház, vagy legalább minden hú katolikus nevében, nem az összes magyar katolikusok elvei, sőt kétségtelenül bizonyos, hogy a művelt világi katolikusoknak jó nagy része — mint már e lapokban többször mondatott, miként 179⁰/₁-ben, és azóta minden országgyűlésen, ugy mai nap is a vallási türelem elveit vallja, és kész az igazság és méltányosság parancsoló szavának engedelmeakedni. A felől is teljesen meg vagyok győződve, hogy azon kérdéses 20-ik törvénycikk, vagy legalább az abban rejlő elv életet nyerend, ha ma nem, hát holnap, sőt életet nyerne még akkor is, ha a reánk következő viharok egész alkotmányunkat, 1848-nak minden

egyéb törvénycikkét végkép eltemetnék; mert hála az emberiség sorsát vezető bölcs isteni kéznek, oly nemes irányban halad a művelt világ fejlődése, hogy ha azon törvénycikket 1848-ban meg nem hozták volna, meg kellene alkotni ma vagy holnap, legfeljebb néhány évtized múlva. A mely művelt nemzet ki nem akarja magát az élők sorából töröltetni, az ma már kénytelen ama 20-ik törv. cikkben rejlő elvnek meghódolni; és nincsen sem a földön, sem a föld alatt hatalmasság, mely az elmúlt idők vallási türelmetlenségét, egyik egyháznak a másik feletti méltatlankodását Európa civilizált népei között tartósan uralomra juttatná, s a józan szabad szellem diadalát gátolhatná. Ezt, mondom, jól tudom, és e tekintetben a „Rel.“ és társai kevés aggodalmat okoznának.

De másrésről tudom azt is, hogy maga a törvény nem boldogít, az írott betűk maguk, bennünket meg nem nyugtathatnak. Hiszen már a 17-ik század első felében többször, különösen a bécsi, nikolsburgi s linci békekötéseket követő országgyűléseken, oly állam-egyházi törvények hozattak, melyeknél igazságosabbakat s méltányosabbakat, sem azóta soha, sem most nem kívánunk, körül lettek írva azon gyűlések törvénycikkeiben egyházunk jogai, miként csak lehető, és mégis mit nyertünk velük? Harmadfélszáz éves nyomtatást, üldöztetést. Valamely törvény csak akkor lehet tartósan üdvös, ha az a nemzeti közszellem kifolyása, ha az támaszát a nemzet közérületében találja. Így kimondhatja a vallási egyenlőség, viszonzosság elvét tiz országgyűlés is,

beigtathatják corpus jurisunkba ismételten az 1848: 20-dik törvénycikket: de ha hazánk 8 millió katholikusa, vagy legalább ezeknek lelki vezetői, a több ezerre menő számú kath. pap és szerzetes e törvénycikket úgy tekinti, mint mely „reájuk van decretálva, melyet tőrniök kell — a „Religio“val szólva, — miként Isten is sok rosszat eltűr, mely mellett a kath. pap nem buzoghat, ha csak egészséges eszéről, vagy lelkiismeretéről le nem mond, — melynél a katolikus hitnek megrontására alkalmasabb állam-egyházi viszonyokat a pokol sem javasolhatott volna“, — ha, mondom, e törvényt úgy tekintik, akkor célt alig érünk vele, a régi sebet ez be nem hegeszti, a sűrlődásokat meg nem szünteti, és sem egyházi sem állami életünkben nyugalmas boldog napokra nem igen számíthatunk.

E gondolatok s ez aggodalmak vezettek engemet oda, hogy széttekintsek s megkérdézzem, kiknek nevében beszélnek a mi ultramontán lapjaink; hogy különösen megkérdézzem, hogy ha a művelt katolikusok nagy többsége nem tartozik is ama sz. harcosok táborába, de hát az alsóbbrendű kath. papság s szerzetesek? Vajjon nem az összes kath. papság szájából s lelkéből vette-e ki Palásthy ama nevezetes mondatát: „hogya 1848 mellett buzgólkodjam, előbb egészséges eszemről, melylyel Isten megáldott, vagy papi becsületességemről, melyre az Isten malasztja felsegitett, le kellett mondanom?“ Ha igen, akkor, mint fentebb említém, jaj egyházunknak, de jaj nemzetünknek is.

Én, részemről — vigasztalásunkra legyen mondva — másként tanultam ismerni s becsülni az alsóbbrendű kath. papságot s némely szerzetet. Tudom, hogy vannak közöttük számosan, kik hön szeretik vallásukat, egyházukat, hivataluknak szentelik egész életüket. Legyenek is! adja Isten, hogy minden egyházban minél több ily pap legyen, mert valódi vallásosság nélkül sem egyes ember, sem nemzetek boldogságáról ne álmodozzanak. De avagy a valódi vallásosságtól nem tudná a papság a türelmetlenséget külön választani? és mivel hűn akarja Istene parancsát teljesíteni, azért ellentétbe kellene jönnie hazája törvényével? s avagy nem lehetne egyháza és nemzete érdekeit összekapcsolni, és mindegyikért hön buzogni? Én ezt hiszem igen. Egy kitűnő, s bókokban fukar protestans író azt mondja egy helyütt: „Megható jelenet, hogy mily nevezetes szerepet játszott a magyar katolikus alsóbb klerus nemzeti irodalmunk újjászületése korszakában, sokkal nevezetesebbet mint a protestans. A szegény szerzetesek, plebánosok és káplánok — főpapjaiknak hagyva a fényt s a protestansokkal való torzsalkodást, — az éledő nemzetiség, a zsendülni kezdő irodalom nevében egyesültek a világi protestánsokkal. Érezték, hogy van egy pont, hol főleg csak keresztyéneknek és magyaroknak kell lennünk... Faluditól Czuczorig hány nevezetes író állott elő e lelkes phalanxból; a mellett mindenütt ott találjuk őket, hol az irodalom ügye forog kérdésben...” (L. Gyulaytól: Vörösmarty életrajza 33 lap). E néhány sor olvasásakor eszembe

jutottak első ifjuságom évei, visszagondoltam az 1848 előtti időkre, visszavarázsoltam lelkemben a nemzeti lelkesülésnek azon soha nem feledhető jele-
neteit, melyeknek a 48 előtti évek oly gyakran vol-
tak tanui: és e visszaemlékezés nagyon meggyő-
zött a felől, hogy a magyar katolikus papság
nem az többé, a mi volt az elébbi századokban,
nem olyan mint a minőnek némelyek szeretnék.
Bebizonyítá e papság, hogy az égi haza mellett
lehet a földi hazát is forrón szeretni, hogy lehet
valaki hű fia az egyháznak, és mégis hű ba-
rátja a józan szabad szellemnek, és ami ennek test-
vére a türelemnek. Alig hogy kissé lengedezni kez-
dett 1830 körül az alkotmányos szabadság szele: a
magyar kathol. alsóbb papság, vagy legalább ennek
ifjabb tagjai ihletve lönek általa. Katolikusok vol-
tak ezek templomuk falain belől, de azon kívül hon-
polgárok, — lelkesülve azon eszmékért, melyekért
lelkesült a nemzet, küzdve, harcolva azon ügyért,
melyért, harcolt a nemzet. Küzdve, harcolva igen!
mert e szabadabb irány s nemzeties érzület nem
mulékony tünemény volt a fiatal papság lelkében,
hű maradt ez azokhoz a nehéz napokban is. Nem
akarom ezen veszedelmes éveket bolygatni, elég
legyen annyit megjegyezmem, hogy 1848 és 1849
számos fiatal lelkeszt, és szerzetest azon az olda-
lon talált, melyen a nemzet frainak nagy részét;
és ezen évekből ugy a templomi s piarci szószé-
kek, mint a csatatérek, bitók, vagy a száműzöttek
jegyzéke fényes bizonyyságot tett a mellett, hogy

az alsóbb papság nemcsak az égi de a földi hazát is szereti.

És vajjon egy ily papságnak valódi képe volna az, mely a „Religio“ s „Idők tanuja“ torzító tükréről szemünk elé verődik? Vajjon lehető az, hogy azon papság, mely évtizedeken keresztül oly híh bajnoka volt a nemzeti irodalomnak s az ez által élesztett, növelt nemzeties érületnek, most néhány évvel később józan eszével s papi becsületével öszszeférhetetlennek, ördög sugallta, pokol javasolta műnek tekintene egy oly törvéncikket, mely épen az ő általa is tenyészített szabad nemzeties érületnek kifolyása, melyet a nemzetnek összes és pedig nagy részben katolikus képviselői alkottak, melyet 1848-ban egy apostoli király szentesített, s 1849-ben a katol. papságnak is egy része vérevel megpecsételt; melyet a nemzetnek 1861 és 1865-iki, ismét nagy részben katolikus képviselői érvényre juttatni törekedtek, és így a melynek életbeléptetését az egész nemzet sürgeti, melytől a többi törvéncikkekkel egyetemben az egész nemzet hazánk felvirágozását reményli? Nem! vastag önzés, szenvedélyes elfogultság, évek hosszú során át megkövesült téves nézet elragadhat valakit annyira, de azon fentebb rajzolt alsóbb rendü papságot nem hiszem erre képesnek.

Szégyenlené ez, hogy oly távolság van közte és a nemzet között, szégyenlené kimondani azt, hogy a művelt katolikusok közül oly sokan hűtelenek lettek egyházukhoz, hogy ő oly rossz neve-

lője volt a reá bizott nyájnak, hogy im három országgyűlésre nem tudott, vagy nem akart a nép jobb képviselőket választani, mint olyakat, kik 1848-ban oly államegyházi viszonyokat alkottak, 1861 és 1866-ban oly törvények érvényesítését sürgették, melyeknél „a kathol. hit megrontására alkalmasabbakat a pokol sem javasolhatott volna.“ Nem! e még elébb oly lelkes, szabad szellemű közpapság, nem lehet ily hamar hűtelenné közelebb rajzolt multjához. Én nem akarom kétségbe vonni, hogy van ma is számos kathol. pap, ki szívvel lélekkel hű fia s szolgája egyházának, de azért hű fia nemzetének is, s hű testvére világi testvéreinek. Van elég kath. pap, ki belátja, hogy azon rossz hirbe kevert 20-ik törv. cikk, szoros, elválhatlan kapcsolatban van 1848-nak többi törvénycikkeivel, hogy az nincs megrontására a kath. hitnek, sőt inkább épülésére; hogy ezen 20-ik törvénycikk épen csak azt tette az egyházi téren, a mit tett több 48-iki törvény a politikai s társadalmi téren. Egyik törv. cikk elvette a nemestől nemesi kiváltságait, és egyenlőséget hozott be minden honpolgár közé; egy másik megosztotta e hon földét a földesúr és jobbágy között, és ez utóbbi nyakáról levette a robot, dézma s földesúri önkény századok óta nyomasztó jármát; így a 20. törv. cikk elvette az eddig uralkodó egyháztól kiváltságait, s egyenlőknek declarálta a bevett egyházakat, széttörte azon igát, melyet az „akatholikus“ egyházak századok óta viseltek. De valamint az egyenlőségi törvény nem sem-

misité meg a nemzetet sőt inkább erősíté az által, hogy 300 ezer nemes jogát megosztá a 13 millió polgárral, s valamint a robot, dézma megszüntetésével a gazdaszat nem lett megsemmisítve, s a földesurak nem lettek tönkre téve, épen ugy a 20-ik törv.cikk bizonyára legkisebb csorbát sem ejtett a kath. hiten, sőt inkább alapot vetett arra nézve, hogy mindenik egyházban a hit s erkölcsiség mentül inkább kifejlődjék, felvirágozzék. Van, mondom, elég kath. pap, ki a 20-ik törv.cikket ily szempontból, és a többi 48-iki törvényekkel ily szoros, csaknem szerves összefüggésben tekinti; van ki belátja, hogy ő hű lehet Istenéhez, Krisztusához, lehet hű s becsületes pap azért, hogy a vegyes házasságból született gyermekek vallásos neveltetésénél, a vegyes házások összeadásánál, elválásztásánál stb. a viszonosság elve vétetik szabályzóul. Ha volt elég világi nemesünk s földesurunk, kik — örök büszkeségére nemzetünknek — előjogaikról, kiváltságaikról önkényt oly készek voltak lemondani, a megvetett pórok millióit velük egyenlő polgártársakul elfogadni, készek voltak javaikból ezreket áldozni, a nép vállairól a teher egy nagy részét saját vállaira átvenni, csakhogy a keresztyénség magasztos humanus elveit a valósuláshoz közelebb vigyék: hát avagy a magát kizárólag keresztyénnek valló papság kénytelen volna mindjárt józan eszéről s papi becsületeségéről lemondani, ha a keresztyénségben rejülő egyenlőségi elv érvényre emeltetik, s ha a törvény, más keresztyén és nem keresztyén vallás-

felekezeteket is részesíteni kíván azon jogokban, melyekkel eddig kizárólag az ő egyháza birt? Nem! Vannak egyesek, — miként sajnosan tapasztaljuk, — kik nem tudom mi érdekből, vagy elfogultságból egy ily törvény miatt feljajdulnak: de az összes kathol. közpapságot, mely nagy részében ugyanazon nemzet testéből és véréből való test és vér, melynek képviselői e törvényt alkoták, s melynek egyesítését s felvirágoztatását célozá épen e törvénycikk is, — sokkal nemesebb, humánusabb jelleműnek ismerem és akarom ismerni. Sokkal nemzetiebb irányu az, hogysesem egyházunk irányába, mely nemzetiségünk s alkotmányunk megőrzésében századok óta oly sokat tett, annyira türelmetlen, méltánytalan akarna lenni.

De hát ha csak optimismusom képzelődése mind az, miket itt beszélek? kérdi a t. olvasó. Talán így hiszem ezeket, mert így szeretném? Nem az én szemeim s okoskodásom csalnak-e? Ha ugy volt is 1849-ig, de a jelen napokból hol vannak az érvek? E kérdések s gondolatok előttem is felmerültek, mert ha a mult kezesség is némileg a jövőre nézve, de nem csalhatatlanul. S megvallom hamarjában kétségtelen argumentumokkal alig tudnék előállni. Felhozhatnék ugyan speciális eseteket, melyek egyes kathol. lelkészeknek emelkedett, humánus, valóban türelmes szelleméről tesznek fényes tanubizonyságot; felhozhatnék az 1861 és 1865-iki követválasztási tudósításokból számos esetet, melyek bizonyítják, hogy egyes kathol. papok hivek marad-

tak 1848-iki elveikhez, lelkesülten küzdöttek ezen elveket valló képviselőjelöltek mellett. De fájdalom, az ellenkezőre is hosszú sorát lehetne a speciális példáknak felmutatni. S ezenkívül hathatós érvül szolgálna fentebbi állításaim ellenében, azon neveltetési rendszer, melyben az utóbbi 17 év alatt az ifjabb kathol. papság felneveltetett, mely rendszer talán nyomósan bizonyítana az e lapok 30-ik számában kimondott azon állítás mellett, hogy az ultramontánok szövetkeztek Bachchal, azaz miként ez az állami, úgy azok az egyházi élet terén el akartak fojtani minden szabad szellemet; s miként ez a polgári hivatalnoknál legfőbb érdemül tekintette a feltétlen engedelmességet, úgy sok fővezetője az egyháznak legkiválóbban buzgólkodott azon, hogy a leendő papnak ne legyen önálló gondolkodása, fensőbbsege ellenében ne legyen semmi akarata.

De mind ezen s más felhozható okok dacára is én nem tudok megválni ama fentebb kifejezett meggyőződésemtől. Az alapos érvek hiányát mentse ki azon egyházi kormány szelleme, mely alatt a kathol. papság áll. Jól tudjuk saját nemzeti életünk történetéből, hogy vannak idők, mikor a hallgatás arany, vannak kormányok, melyek alatt a meggyőződést el kell palástolni, s midőn még a kebel legbensőbb rejtekében is csak félve dobog a szív oly eszmékért, melyek fent, a hatalmasok előtt nem kedvesek. Holt volt a mi magyarságunk az ötvenes évek kezdetén? Alig lehetett hinni, hogy mi vagyunk unokái azon népnek, mely nyolc századon

keresztül oly hűn buzgott alkotmánya s szabadsága mellett. És csak egy kis fuvallata kellett a szabadság szelének, im ismét azon magyar érzelmű, alkotmányt szerető nemzet tűnt elő, melyet sokan már eltemetve hittek. Így változtassátok meg csak egy kissé azon szellő irányát, mely Magyarországon Péter hajójának vitorláit hajtja; azonnal tapasztaladjuk a nagy változást. Ha Ő Felsége oldala mellett, ki hazánkban apostoli királyi jogánál fogva a katolikus főpapi székek betöltése körül oly nagy befolyással bír, tanácsadókként nem Bach s teremvényei állanak, de folytonosan magyar s alkotmányos érzelmű honfiak; s ha majdan a püspöki s érseki székek betöltésénél nem rovatik fel érdemül a protestánsok iránti türelmetlenség, avagy a nagy germanizálási hajlam s több ilyesféle; ha majdan az ifjuban a nemes lelkesültséget, a kissé szabadabb; s nemzeties szellemet nem fogják a 10—12 évig elnyújtott káplánság sanyaru kenyerével elfojtani, s a más vallásuak irányába tanusított felvilágosultságot s humanismust örökre valamely szegény plebánia szűk falai közé zárni: meglátjátok, hogy a mostani, részben főpapi tekintélylyel s költséggel fentartott, támogatott katolikus lapok mily hazug tolmácsai voltak a magyar kath. papságnak, hamis tanui az időknek; meglátandjátok, hogy a magyar kathol. papság hű képviselője nemzete józan szabad s türelmes szellemének, hogy nála a vallás és egyháza iránti hő ragaszkodás nem leend kapcsolatban a más vallás jogtalan elnyomásával, hogy nála a

hő honszeretet, párosulva tudományos műveltséggel, leolvasztandja a vallási türelmetlenség jégkérgéit, és hogy mind józan eszével mind papi becsületével összeegyeztethetőnek tart egy oly törvényt, mely tulajdonkép csak viszhangja Urunk ama parancsának: „valamit akartok, hogy cselekedjenek az emberek ti veletek, azont cselekedjétek ti is azokkal, mert ez a törvény és a próféták“ (Máté 7, 12.). Másfél évtizedes keserű korszak, s alkotmányellenes kormány megszakaszthatta a béke és egyetértés ama fonalát, mely 1848 előtt a hon különböző vallásu hívei között oly szép reményeket keltőleg fonódott, — mert hisz „a hol nincs szabadság, ott nincs szeretet, és a hol nincs szeretet, ott nincs béke s egyetértés,“ — de a szabadság angyala összekötözendő azt ismét, és eljövendő az idő, talán nem sokára, midőn a fegyvert, melyet most még, mint a fogságból haza bocsátott, de szabadságukban folytást háborgatott, épülésükben örökösen zaklatott zsidóknak, egyik kezünkől letennünk soha nem lehetett, letesszük mi is, az ellentáborban levők is, és mindkét kezünkkel Jeruzsalemünk lerombolt falainak felépítésén munkálkodunk, hogy ezeken belől majdan úgy is mint állampolgárok, úgy is mint egyháztagok a rég nélkülözött békét és boldogságot élvezhessük.

Farkas József.

Tisztázzuk a kérdést.

Sept. 30.

I.

Egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézkedések érhetik el teljes virágzásukat.

Széchényi.

Az az érdeme minden esetre meg van a polemizálásnak, hogy oly kérdések, melyek elvontan, pusztán tudományos szempontból tárgyalva figyelmet aligha gerjesztenének, a vita folytán az élettel hozatván szoros kapcsolatba, közérdekeltségben részesülnek; s a mi nem kisebb nyereség, az, hogy midőn a forgalomba tett tudományos eszmék aranyai, a nagy közönség számára mintegy apró pénzre váltatnak, akkor egyszersmind azoknak belértékét meg kell közelebb határoznunk s ez által sok oly fogalomra derítetik világosság, melyeket személyes és pártérdek félremagyarázni, elhomályosítani törekedett.

E tekintetből épen nem baj, hogy főt. Palásthy úr jónak látta a vitát a megsértett érdek élésségével a maga módja szerint tovább fűzni. Az igazság a folytatott feszegetés által csak nyerni fog.

A „Religio“ utolsó számaiban egy cikksorozat olvasható, mely midőn az 1848-ki törvényeket, különösen annak vallásügyi részét pellengérré azért

állítja, mert P. úr szavai szerint „a kath. egyház fejéről letépi a koronát“, és „megfosztja létezési jogától“, egyszersmind a „Prot. Egyh. és Isk. Lapok“ íróira rákiált, hogy velök békében nem maradhat, mivel ezek a politikai 1848-nak a vallás terén támaszt akarnak nyújtani, és a politikai 1848-at a vallásitól elválaszthatatlannak mondják, holott a vallási 1848 a kath. magyar hazára, vagyis a magyar kath. egyházra szolgálás, tehát a politikai 1848 a kath. egyház elnyomása, elpusztítása nélkül meg nem állhat.

Ha lapunk szűk tere engedné, szívesen közlök a nevezett cikksorozat egész szövegét, s akkor nekünk nem sok mondanivalónk maradna; mert valaminth bizonyos az, hogy az igazság elmondásához nem nagy mesterség kívántatik, mert a latin példaszó szerint: *veritatis sermo simplex est*, ugy viszont az ide-oda kapkodó, bonyolódott előadás, az igazsággal való meghasonlásnak legszólóbb tanubizonysága.

A „Religio“-nak legujabb cikksorozata oly sokfelé kapkodó előadásnak igazi példányképe, és tulajdonkép nem is annyira minket illet az abban folytatott polemia, mint inkább az 1848-ki törvényeket; mi csak eszköz vagyunk, a sajátképi tárgy, melyet sugtani akar, az 1848, melytől a katolikus alsóbb rendű pápságot az által véli legkönnyebben elriasztani, ha rámutat: ime az az 1848 a protestansok kedvence, tehát világos, hogy a 48-ki törvények életbeléptetésével „a magyar kath. egyházra csak szolgálás vár.“

Az egész philippica két részre osztható: az elsőben hadanász a XX. t. cikk ellen, mely — horribile dictu — a többi vallásfelekezetekkel tette egyenjogúvá a kath. egyházat, holott az „nyolc százados multjánál fogva mégis csak többet érdemelne mint a többi vallásfelekezet“; a második részben szenvedélyes gyűlöletét fejezi ki az 1848-ki törvények egyéb vallási intézkedései iránt.

A dolgok természete szerint nekünk e lapok terén a 48-ki törvények közül csakis a XX. cikkéhez lehetett hozzászólásunk s az említett törvényeknek kizárólag a kath. egyházra vonatkozó cikkeire, mint nem interreligionariusokra nem is gondoltunk; most is szívesen mellőznök azokat, ha a „Religio“ a magyar protestans és katholika egyház között párhuzamot vonva, azt nem süti ki, hogy mi midőn kötelesség szerint a 48-ki törvények mellett szilárdul állunk, egyenesen a kath. egyház vesztére törünk, mert míg a kath. egyházat „a protestans vagy zsidó cultusminiszter rendelkezése alá szeretnök terelni, addig más részről a prot. egyház egyáltalában semmiféle miniszteri rendeletnek alá nem veti magát.“

A törvény, mely főt. Palásthy urat e kemény vádra ösztönözte, a III. t. cikknek 7-ik §-át képezi, és így hangzik: „Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata és a nemességnek, címeknek és rendeknek osztása, mindég az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett, egyenesen Ó Felségét illeti.“

Itt a vita főpóntja — mondja főt. P. úr — nem pedig a XX-ik t. cikk. Hazai protestansaink, mikor a „Religio” ellen, mellette vagy inkább miatta csekélységünk ellen fölindultak, azonnal fogják látni, mily igazságtalanul bántak velünk. Nem ellenök volt a mi szavunk soha; egyes túlságoskodást, mint Blázy Ahjosét, vagy t. K. Albertét, visszautasíthatunk, de a protestansok ellen e vitában fel nem keltünk. Sőt ők velünk tarthatnak, pártunkat foghatják, mivel a szabadságban az állam ellen, ha 1848 bejön, közös az ügyünk. Azt nem akarjuk mi, a mit ők égre-földre nem akarnának, az állam uralkodását egyházunk, és így lelkiismeretünk fölött; mi a vallás dolgában, ha 1848 életbe fog lépni, csak püspökeinktől, csak a pápától akarunk függni. Hogyan fogja a pápa, az apostoli király praerogatíváinak gyakorlatát szabályozni, ez nem az állam gondja: az apostoli király, vagyis a királyi apostolság nem állami hatóság levén, hanem egyházi, nem az államból származván, hanem az egyházból, nem az állam, hanem az egyház javára adatott a pápától. Az 1848-ki törvényhozás pedig a királyi apostolságot az állam fejének több joghatóságaival egyiránt viszi, bizonyosság erre a III. t. c. 7-ik §-a. “Az ország főméltóságait a porosz király is kinevezi, kegyelmezés jogát is gyakorolja, a nemességet, a címeket, a rendeket is osztogatja minden király, még sem apostol minden király. Mert azoknak gyakorlata immanens fejedelmi jog, melylyel a marokkoi császár, a perzsa sach is bír, de azért mert császár, mert sach, nem apostol is egyszersmind. Az apostolság pápai privilegium. Ezt 1848 egészen összezavarja, s azért zavarokra ad alkalmat. Mikor tehát protestansaink az államtól függni nem akarnak, oly feketének festik azt a csuda ultramontant, mikor ő is azt vitatja? Mikor magyar protestansaink a viszonyosság elvén nem akarnak az egyenlőség színvonala alá szoríttatni, oly feketének festik azt a türelmetlen ultramontant, a ki szinte nem akarja a kath. egyházat az egyenlőség színvonala alá dobítani. Mikor protestansaink követelik, hogy vallásuk benső, külső élete szabadon mozoghasson, szabadon

nyilatkozzék, oly kiálthatatlan az az ultramontan, a ki a kath. egyházra szinte azt követeli in hac iniquitate temporum. Szabadjon mondanunk, e vita, melynek t. K. A. úr oly keserű zamatot adott, s melynek dialecticájához tek. B. M. úr még Zöld Marcit is segítségül vette, — e vita nem szükségképen interreligionarius, e vita csak a kath. egyház és az állam közötti viszonynak rendezése 1848 által létre hozott helyzetekben, e vita egészen kath. magánügy, interreligionariussá csak úgy lehetett e vita, ha a protestansok az állam oldalára állanak, s az állammal együtt ellenünk harcolnak, vagyis, ha az 1848-ban letett gyűlöletet a kath. egyház ellen vágy ugyanott nyilatkozó ignorantiát a kath. egyház természete felől a protestans írók is osztani akarják. Mintha csak a háza négy részeire kiáltanák: 1848 egészen protestans Magyarország, a ki annak legkisebb jöttája ellen szól, ellenünk, a protestansok ellen szól, mi tehát 1848-nak védelmére a „Religio“ ellen K. Albertet küldjük, írjon a kath. egyház ellen requisitoriumot, anélkül, hogy, mi a katolikusok igazságos kifogása, tekintetbe venné. Így értjük miképen lesz interreligionarius minden vita, mely 1848-nak vallási intézkedései ellen kezdetik. 1848 annyi, mint prot. államvallás liberalismus alá bujtatva, a kath. államvallást megtámadni szabad volt, a prot. államvallást megtámadni azonnal házaárulás. A „haeretici comburantur“ ellen nem lehet kifogás, mivel az elmélet ugyanaz. A mely vallás az állammal össze van forrva, azon vallás ellen szólni, annyi mint az állam ellen, annyi mint a vallás ellen szólni.“

Valóban veszett ügynek kell annak lenni, mely mellett allegálva tiszta elméjű író, a minőnek főt. P. urat ismerjük, annyira kénytelen összevissza beszélni, hogy végre maga kisüti, miszerint minden eddigi berzenkedésének semmi alapja nem volt.

Vessünk egy vizsgáló pillanatot a dolog történelmi eredetére és jöjjünk tisztába annak közjogi minőségével.

A r. kath. egyházi méltóságok betöltése azon nagy horderejű kérdések egyike, mely felett századokig folyt titkon és nyíltan világrendítő harc a pápa és a világi hatalmasságok közt.

A történelem tanúsága szerint a római főpapság, mihelyt a kath. tan valahol gyökeret vert, minden ügyekezettel arra fordította, hogy földi javak, világi méltóságok és politikai befolyás birtokára tehesen szert, ezek által véltén legjobban fentarthatni azon hatalmat, melyet a lelkek fölött szeretett gyakorolni. A fejedelmek többnyire készséggel segítették a kath. papságot e törekvésében; részint vallásos buzgóságból, részint pedig azért, mert az egyházban csakhamar hű szövetségest ismertek fel arra nézve, hogy a népet engedelmes függésben tartsák; a papság viszont csakhogy teljesen megfészkelje magát, természetesnek találta, hogy a kinek kezéből vette a javakat (beneficia), attól nyerje kinevezését is. A tizedik századig a királyok minden ellenmondás nélkül rendelik, nevezik ki a püspököket és érsekeket, és az akkori történelmekben széltire olvashatni a királyok ebbeli jogaiknak gyakorlatáról, mint pl. Conc. Ratisb. v. August. a 742 (Labb. VIII. p. 270): *Ego Carolomanus.... ordinavimus per civitates episcopos, et constituimus super eos archiepiscopum.*

Hogy ebből az egyházra semmi jó nem háromlott, hogy a fejedelmek e választásoknál, nem annyira a vallás érdekét, mint inkább politikai céljait tartották szem előtt, magától értetik; s mégis ki

kivánhatta volna józanul a fejedelmektől, hogy birodalmaik leggazdagabb birtokosait, az államélet főfőtenyezőit oly idegen hatalom kezeiből vegyék, mely ellenök nem egyszer szállt élethalál harcban sikra? Ki kezeskedett volna nekik, hogy az idegen hatalom creaturái, nem ellenök fordulandnak-e a próbáltatás órájában?

Valamint kétségtelenül visszas dolog, hogy az állam közegei válaszsák a vallásügy dignitariusait, ugy tagadhatlanul igazuk volt a fejedelmeknek, midőn az állam javait és érdekeit idegen hatalom embereire bizni nem akarták.

A vallásnak tehát a hatalommal való természetellenes szövetsége oly bonyodalmat szült, melynek maradandó megoldása, mig e szövetség fennáll, a lehetetlenségek közé tartozik.

Harmadfélszáz esztendeig folyt a világi és egyházi hatalom között az investitura feletti harc, utoljára is az 1122-ben létrejött worms-i concordatum maradt érvényben, melynek erejénél fogva a püspökök és apátok a császár vagy ennek képviselője jelenlétében szabadon választattak, az ily választottakat a császár a királyi pálca (sceptrum) által földi javaikba iktatta, mig a püspökpálca, gyűrű és pallium által való investitura vagy az egyházi beigtatás a pápát illette. Azóta soha egyetlen római egyházfő sem engedte át a frank császárok és Hohenstaufok kezéből kicsikart jogokat egy fejedelemnek sem. Pálcát, gyűrűt és palliumot, melyek kizárólag egyházi jelvények, sem a legkatholiku-

sabb spanyol, sem a legkeresztyénebb francia, sem pedig az apostoli magyar királyok nem adhattak; s ha a 48-ki törvények e jogot akarnák elsajátítani, joggal mondhatná a maga szempontjából a „Religio“ szerkesztője, hogy azok a kath. egyházat egyházas jelleméből kivetköztetni törekszenek; hogy a sekrestyébe és a szentélybe tolaikodnak; de ilyet még a rossz akarat sem olvashat ki az említett törvények egyetlen cikkéből sem.

Azt, ugy hisszük, maga P. úr sem tagadandja, hogy hazánkban a kath. egyházi méltóságok nem kevésbé politikai, mint egyházi természetűek. A kath. felsőbb clerus a magyar közjog szerint ma is még első status az állam háztartásában, első helyt ül a főrendi táblánál, alkotó részét teszi a királyi kancelláriának, a magyar királyi helytartótanácsnak, bírakat nevez a királyi curia mind két bíróságához stb. stb. — P. úr a clerusnak e befolyását a haza politikai ügyeire természetesen nemcsak megtartani, de lehetőleg öregbiteni is szeretné és mégis másfelől azt kívánja, hogy az a clerus pusztán csak Rómától függjön, hogy arra a világi hatalom semmi befolyást ne gyakorolhasson. Ime ez az, a mit mi ultramontanismusként nevezünk s a hazafisággal összeférhetőnek nem tartunk.

Ha P. úr erre azt mondja: „Van nekünk apostoli királyunk“, ezt illeti egyedül amaz ügyekben a szerepelés és így minden ministeri ellenjegyzés a gonosztól való: akkor csak azt tanusítja, hogy nagyon rosszul tanulmányozta a hazai köz-

jogot. Ha oly nagy nyomatékot tesz az „apostoli” címre, nem kellett volna felednie, hogy ugyanazon oklevél, melynek erejénél fogva a magyar király kiváltságot nyert, „maga előtt keresztet, apostolságának címerét vitethetni,” ezt azon világos föltételhez kötötte, „minekutánna te, (illetőleg követőd és törvényes utódaid) e koronával, melyet küldünk, rendesen és követidnek általadatott forma szerint megkoronáztatol.” Már pedig hazai törvényeink szerint sz. István kononája csak akkor tétethetik az illetőnek fejére, ha az elébb az ország alkotmányára megesküdött és így felségi jogait, melyekhez az apostoli is tartozik (l. Cziráky A.: A magyar közjog alapvonalai II. fej. 9. §.) csak alkotmányos uton gyakorolhatja. Ama t. cikk tehát, mely az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak kinevezését egyenesen Ő Felségét illetőnek mondja, azzal a hozzáadással, hogy ama kinevezéseknek „az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett” kell történniök, a magyar király apostoliságának épenséggel nem derogál, hanem csak a constitucionális módot állapítja meg, mely szerint kell ama felségi jogát gyakorolnia.

Csodálatos teremtés az a P. úr lelkiismerete! A Bach kötötte concordatum cseppet sem bántja, de a nemzet cselekvényében, ha még oly ártatlan, mindennütt bünt és átkos vést lát.

De nem akarom tovább fűzni a dolgot, és összefoglalva okoskodásom fonalait, csak azt mondom: Ha r. kath. testvéreink az egyházi hatalomnak a vilá-

gitól való tökéletes elkülönítését komolyan akarják, igen jól cselekesznek, és mi bizonyosan utolsók leszünk, kik oly szent törekvésnek útját állani akaránk. De ne feledjék, hogy erre csak egy út vezet, és ez nagy lemondással jár: Északamerika példáját kell követniök, hol a két hatalomnak egymástóli elkülönítése befejezett tény, de nincs is ám ott a kath. clerusnak terjedelmes fekvő birtoka, sem külön státust nem képez, mely a szövetség congressusában vagy az egyes államok gyűléseiben befolyást gyakorolna.

Ez az egyetlen mód az állam és egyház közti százados viszályok elintézésére, és „nem annak ki nyilatkoztatása, hogy az egyház a státusban van, mert a státus határai nem irhatják körül a religio erkölcsi Istenországát, sem nem concordatumok, melyek által vajmi gyakran a két alkudozófél egy harmadiknak jogairól egyezkedik.“

S ime itt a kulcsa annak is, miért utasíthatjuk mi protestansok jogosan vissza az államnak egyházi és iskolai ügyeinkben való minden avatkozását, míg azt kath. testvéreinkre nézve a jelen viszonyok közt lehetetlennek tartjuk.

Nekünk protestansoknak nincsenek oly egyházi javadalmaink, melyeket a politikai hatalomnak egyes papi személyekre kellene átruháznia, superintendenseink nem fényelegnek világi méltóságban, és papi minőségöknél fogva semmi kiváltságos politikai jogokat nem gyakorolnak, iskoláink is nem az állam vagy a király által adományozott javakból, hanem a

hívek filléreiből tartatnak fenn. Reánk nézve tehát hiányzik a kormányhatalom felebb említett jogának minden alapja s így méltán követelhetjük, hogy a nem csekély áldozatok árán megvásárolt egyházi és iskolai autonomiánkat az állam tiszteletben tartsa és ügyeinkbe a superinspection túl ne avatkozzék.

Nagy Sándor, mikor Diogenesnek szükségét nem ismerő függetlenségét tapasztalta, e szavakra fakadt: Ha Nagy Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni. Nagy Sándor éles esze belátta, hogy a lemondás épen úgy vezethet nagyságra mint a hatalom, de azt is tudta, hogy ember mind a kettőt nem egyesítheti. Főtiszt. P. úr nagyobb akarna lenni Nagy Sándornál: ő a lehetetlentől sem riad vissza; hatalmat is akarna birni, és lemondás nélkül függetlenséget is. „Sokat akar a szarka stb.“

A kath. egyház függőségét nem mi protestansok hoztuk létre és nem is fogunk, nem is akarunk a mellett küzdeni, de a dolog természete hozza magával, hogy mindaddig míg a kath. egyháznak általunk elősorolt világias minősége, politikai természete fennmarad, addig az államélet szükséges feltételeitől függőnek kell lennie.

Ha a kath. papság megelégszik az egyház szerény hatáskörével, ha az iskolák fentartásáról maga az egyház, azaz: a hívek összessége gondoskodik, akkor, de csakis akkor leszen vége a politikai függésnek, addig pedig minden küzdelem haszontalan, és — a mint dicső Szalay-nk mondá: „a világi hata-

lom ellen panaszt emelni, s azzal tilos közösülésben lenni, hypokrisis.“

II.

Oct. 14.

O aeterna veritas, et vera charitas, et
chara aetermitas! Tu es Deus meus.

S. Augustinus.

Nagy munkába fogtam, midőn arra vállalkoztam, hogy a ft. Palásthy úrral folytatott vitakérdést tisztázni fogom.

A harcban, melyet az érdek vív az ész ellen, rendesen nem azon fegyverek alkalmaztatnak, melyeket a tudomány nyújt, s az igazság felhasznál. Az érdekek saját észjárása van, mely más következtetést nem ismer, mint az önhaszonét. A felforgó kérdésben is hiába halmozzuk észszorító érveinket, hiába iparkodunk igényeink igaz voltát bebizonyítani; akár mit szól az igazság, a tulsó oldalon mindég a vallás szentségét hozzák fel ellenébe, pedig ez oly bő palást, hogy alatta a legellenkezőbb nézetek is helyet foglalhatnak.

Midőn 1843-ban Wurda, a győri káptalan követe, indítványozta: „Nyilatkoztassék ki, hogy mindenik vallás szabadon — azaz a világi hatalomtól függetlenül — mozoghasson a maga körében, még pedig nemcsak egyes tagjaira, hanem egyházi összességére nézve is“, akkor az egész egyházi rend, a vallás nevében, ünnepélyesen protestált e nézet ellen, — ma pedig épen e nézet mellett

vív Palásthy úr, szinte a vallás nevében, ellenünk élethalál harcot. A mit 1843-ban „az örökké változhatlan“ katholika vallás tiltott, azt most, Palásthy úr szerint, ugyanazon katholika vallás parancsolja. A logika törvényei szerint ez merő ellenmondás, de nem úgy az érdek szempontjából.

1843-ban, midőn a káptalanok követői az alsóháznak tetemes alkotó részét képezték, midőn a kath. clerus egész megyéket kormányzott, köve-
teket küldött, instructiókat készített és ha kortes-
kedésre került a dolog, tultett minden egyéb párton,
szóval midőn, mint Palásthy úr mondja, „az állam
az egyháznak csak fiatalabb testvére volt, ki mint
fiatalabb és tiszteletteljes testvér, egyedül a majore-
scotól kapott jogait gyakorolta“, akkor, mivel
az egyház uralkodott az állam fölött, az egyház
földi érdeke kívánta, hogy az állam egy legyen
az egyházzal, s akkor a vallás nevében az egyházi
hatalomnak a világitól való elkülönítése ellen
kellett protestálni. Ellenben miután 1848-ban, Pa-
lásthy úr szavai szerint, „a fiatal testvér exivit de
domo patris, ut vivat luxuriose“, más szóval, miután
az 1848. törvények a középkori feudal szervezeten
alapuló ösiséggel, együtt az ultramontan egyház
majorescói előjogait is megszüntették, s elvalahára
az állam úr akart lenni a maga házában, s nem
akarta engedni, hogy a mennyország nevében a
föld leigáztassék: most már Palásthy úr és elvba-
rátai sürgetik ismét a vallás nevében az egyházi
hatalomnak a világitól való tökéletes elkülönítését,

nem hogy ez az államtól függetlenül rendezhesse cultusát, megtehesse az áhitathoz szükséges intézkedéseit, hanem hogy, a mint mult cikkünkben kimutattuk, az államtól függetlenül, sőt ha kell, annak ellenére, élvezhesse és használhassa nagy területű földi javait, és gyakorolhassa fenmaradt roppant előjogait, e függetlenséget is, „mint két rossz közül a kisebbet“, csak túrvén, mig ismét előjövend a reactio atyáskodó ideje, midőn majd diadallal teheti fel a „fejéről letépett koronát.“ Mert hiszen maga Palásthy úr mondá folyó évi első havi szemléjében, hogy „a földi hazának vannak rájuk jogai; de előttök e földi haza nem cél, hanem eszköz az égi hazára.“ Tehát Palásthy úr és elvbarátai szerint az egyház kezében a haza csak materialis, melyet csak addig respectálnak, mig ez az ő „mennyei céljaiknak“ szolgál.

Az állam és az egyház közötti viszonyra nézve csak három lehetőség van. Vagy az egyház az állam fölött, mint a középkorban, vagy az egyház az állam alatt, mint a francia forradalom után a legtöbb európai alkotmányos államokban, vagy az egyház az állam mellett, mint Éjszakamerikában.

A ki az én csekély működésemet e téren ismeri, tudhatja, hogy én az utolsó lehetőség mellett küzdöttem és fogok küzdeni mindég, tapasztalatból tudván, hogy a szellemi javak virágzása csak ott lehető, ahol teljes függetlenség uralkodik, és a lelkiismeret szabadsága semmi külső kényszer által nem korlátoztatik; magától értetik, hogy e függet-

lenséget és lelkiismereti szabadságot, mint következetes ember, nemcsak saját egyházamnak, hanem mind azon felekezetnek ohajtom, kiknek elvei a józan morállal és a társadalom céljaival nem ellenkeznek.

De épen a lelkiismeret szabadsága, e legszentebb szabadság érdekében szükség van garantiákra, szükség van garantiákra különösen oly vallásfelekezet ellenében, mely egy részről egyedül üdvözítőnek vallván magát, minden igyekezetét oda irányozza, hogy a többi vallásfelekezeteknek lelkiismereti szabadságát eltíporja, másfelől történelmi fejlődésénél fogva, folyvást oda törekszik, hogy a világi hatalomnak fölibe kerekedvén, annak szolgálatával uralkodjék a lelkeken.

A lelkiismereti szabadság legerősebb garantiája pedig abban áll, hogy ha egyik vallásfelekezetnek sem adatik semmi előjog, melynél fogva a többiek fölött uralkodhassék, s lelki nyugalmokat kénye kedve szerint zavarja. Mihelyt e garancia megvan, a lelkiismereti szabadság és a vallásos autonomia, mint e garantiák szükségképi eredménye, az államhatalom minden erőlködése dacára sem maradhat el.

Hogyha tehát, mint mult cikkemben kifejtettem, a katolikus egyház lemond, nem egyes buzgó hívek által adományozott alapítványairól, melyek szent és elidegeníthetlen tulajdonát képezik, hanem az államtól nyert javokról, melyekre eddig a világi hatalom a katolikus egyházi ügyekbe való beavatkozási jogait alapította, ha lemond a középkorban

nyert előjogairól, melyeknél fogva a főpapság első status a törvényhozásban, akkor a kath. egyház teljes autonómiája is életbe lép, s megszűnván az ok, meg fog szünni, mint okozat, az államhatalomtól való függősége is; mert tökéletesen alá lehet irni, amit Palásthy úr az általa annyiszor emlegetett májusi cikkében mond, hogy „ha az állam feladja az ő kötelezettségeit az egyház iránt, fel kell adnia jogait is az egyházban, s tisztán semlegességre, a vallásfelekezetek benső jogai gyakorlatának politíális fentartására szoritkoznia.“

De mig ez nem történik, nem marad más expediens mint az, hogy az állam, melynek elengedhetlen kötelessége, a polgárok nyugalma felett örködni, s mindazt eltávolítani, ami azok békés együttélhetését megzavarhatná, ezen köteleességénél fogva, mely az egyházra alkalmazva *ius advocatiae*-nek nevezetik, positiv törvények által gondoskodják, hogy az előjogozott felekezet a többieket el ne nyomhassa, s az állam békéje meg ne zavartassék.

Azt hinné az ember, hogy ezen egyszerű igazságok, e nem egyéni, hanem állami postulatumok ellen senkinek sem lehet szólója. Csalatkozik. Ki az egész államlétet csak hitvány eszköznek tekinti, annak államcélokról hiába beszélünk.

Ha mi az államcél tekintetéből a felekezetek teljes jogegyenlőségét a többször jelzett túlkapások és sérelmek ellen pontozott törvények által kívánjuk biztosítva látni; főt. P. úr e kívánságot rettentő

tülkapásnak s a katholicismus vesztére irányzott követelésnek tekinti. és ránk kiált, hogy mi a kath. egyházat soha ennek természete szerint nem vesszük. „Mi gondoljuk — mondja a sept. 15-ki lapjában — hogy a viszonosság, az egyenlőség abban van, ha a prot. vallásfelekezet is, a kath. egyház is az ő természete szerint fejlődhetik, az ő természete szerint szabadon működhetik, különben az egyenlőség és viszonosság helyett a legnagyobb egyenlőtlenység és viszonytalanság áll be, s a szabadság helyett elnyomás lesz.“

Ugyan mit gondolt főt. úr, mikor ezeket leírta? hiszen épen az önszerinti katholicismus természete az, mely minden más hitfelekezetnek létezését is megtámadja és a törvényhozást kényszeríti a religionariumokba való avatkozásra, mit különben szívesen mellőzne? Hiszen ön katholicismusa szerint az ország üdve abban állana, ha a protestansok az 1608 előtti törvénytelen állapotba helyzetnének vissza, mert az 1608-ki vallástörvény által a „magyar nemzet életének alapja megsértetett, s a seb vérzett még a kötés alatt is.“ (l. „R.“ jul. 7-ki sz.) Valóban ön szájában a követelés, hogy „a prot. felekezet is, a kath. egyház is az ő természete szerint szabadon működhessék“ csak olyan, mintha a farkas szólna a bárányhoz: nincs rendén és nem egyezik meg az Isten teremtései közt uralkodni kellő egyenlőség és viszonosság elvével, hogy te magadat juhászebekkel véteted körül, holott én azok segítségével nem élek; bocsásd el örzöidet, hogy legyen egyenlőség köz-

tünk, mely abban van, hogy a bárány is, a farkas is az ő természete szerint szabadon működhetik. Megesnék a szegény báránynak, ha irányában a farkas szabadon működhetnék!!

A „Religio“ szerkesztője azt, hogy mi protestansok a kath. egyházat saját természete szerint vegyük, különösen az áttérésekre, vegyes házasságokra, iskolákra stb. nézve kívánja.

A dolog illusztrációjaul vegyük fel az áttéresi esetet. A protestans paphoz eljön egy katolikus egyén, s kijelenti, hogy a protestáns vallásra akar áttérni. Palásthy úr szerint a protestáns papnak a katolika vallás természetét szem előtt tartva, következőleg kellene nyilatkoznia: „Kedves barátom! Ön ezt nem teheti; a mi vallásunk tanai szerint ön a kath. vallásban is üdvözülhet, míg a katolikus tanok szerint az egyedül üdvözítő r. kath. hiten kívül minden vallásban, tehát a mienkben is, el kell önnek kárhoznia.“

Ha erre az áttérni akaró azt mondaná: „Ez mind lári-fári dolog, én azt nem hiszem“, a protestans papnak előbbi szerepéhez híven így kellene folytatnia: „De, kedves barátom! önnek e tekintetben nem lehet egyéni meggyőződése, ön tartozik azt hinni, a mit az egyedül üdvözítő r. katolika anyaszentegyház tanít, „akár irva legyen akár nem“: ön tehát protestánsná soha nem lehet.“

Vagy vegyük az iskolaügyet. Ime P. úr maga így nyilatkozik: „A protestans atya oda küldheti fiát, hova akarja, mivel lelkiismeretében sem a superin-

tendenssel, sem a consistoriummal nem számol; de a katolikus atya bünt követ el, mikor fiát a prot. iskolába küldi, mert fiának hitét veszélynek kiteszi (itt az apodosiának tulajdonképen így kellene lenni: „mert ő nem csak az Istennek, hanem a római pápának, püspökének sőt plebánosának is tartozik számolni lelkiismeretében.“)

Teljesen megvagyunk arról győződve, hogy maga a „R.“ t. szerkesztője és elvbarátai nevetnék ki azon protestans papot legjobban, aki úgy beszélne az áttérni akarónak, mint mi felebb előadtuk, s minket protestansokat valódi birkaegygyűségű emberek tartanának, ha P. úrnak az iskolaügyben felhozott kívánatait valami nagy scrupulositással zsinórmértékül tekintenők.

Ha mi az interreligionarius dolgokban minden vallásfelekezetnek Palásthy úr által vitatott természetére akarnánk figyelemmel lenni, akkor minden vallásos egyenlőség és viszonyosság merő szemfényvesztés lenne. Hiszen ha a törvényhozás a kath. egyházat a Palásthy úr által sürgetett természete szerint veszi, akkor nekünk, protestansoknak, mint haeretikusoknak, legalább is törvényen kívüli páriáknak kellene lennünk.

Avagy elfelejtette P. úr, hogy a 4-ik later. Conc. (1215) meghagyása szerint a világi hatalmasságoknak meg kellett nyilvánosan esküdniök, miszerint egész erőből azon lesznek, hogy a hatóságok alatt álló földön találtató eretnekeket kiirtsák stb. stb. (Saeculares potestates pro defensione fidei praestent

publice juramentum, quod de terris suae jurisdictioni subjectis universos haereticos ab ecclesia devotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt. Si satisfacere contempserit (dominus temporalis) infra annum, significetur hoc summo pontifici: ut extunc ipse vasallos ab ejus fidelitate denunciaret absolutos, et terram exponat catholicis occupandum, qui eam exterminatis haereticis sine ulla contradictione possideant etc.).

Minden mívelt katolikus mai nap ilyféle rendeletekben csak a sötét korok szomorú maradványait látja. De nem úgy ft. P. úr; ő neki a katholicismusban örök érvényű minden, abban semmi el nem évül, semmi nem változik. — S hogy a világi törvényhozás a jus canonicumnak olyan természetű cikkeit érvényen kívülé tette, hogy az isteni ügyekbe embersegebb szellemet mert behozni, ez az, úgy látszik, a mi Palásthy úr szívét sebzí. Ha olvassuk azon rettenetes jeremiádokat, melyeket Palásthy úr az 1848-diki törvények által szenvedett kath. egyházi veszteségekről eljajveszékel; ha tekintetbe vesszük, miszerint e veszteségek nem állanak egyébből, mint hogy a hazában élő minden vallásfelekezetre nézve tökéletes egyenjoguság és viszonzosság állapított meg, akkor teljes okunk van azt hinni, hogy P. úr nem ismer más jogot, csak azt, mely őt feljogosítja mások ellen jogtalanzkodni.

Ha ez is az igazhivőséghez tartozik, akkor mi szívből örvendezünk, s áldjuk Istenünket, hogy amaz igazhivők sorába nem számíttatunk.

III.

Oct. 21.

„Ha e sötét betűk, amiket itt leírok,
Lennének a balsors, amely tán téged ér,
Elvetném tollamat, s nem írnék, lenne bár
Minden vonásomért egy-egy ország a bér“
Oh hazám!

Lesznek talán, kik a köztem és a „Rel.“ t. szerkesztője között folytatott vitát gyakorlatilag meddőnek s ennél fogva haszontalannak tartandják, sőt lesznek, akik úgy vélekednek, hogy a jelen politikai szomorú helyzetben, ily vallásos viták a rokonfelekezetek között meghasonlást, egyenetlenséget szülnek s így a helyett, hogy nekünk protestánsoknak hoznának hasznot, csak szeretett édes hazánknak válnak kárára.

Ha a dolog így állana, ha nem tudnám azt, hogy itt beszélni szent kötelesség, hallgatni bűn, — ha csak legkevésbé is kellene attól tartanom, hogy vitatkozásom a hazafiak közt visszavonást szül, meg lehet győződve a t. olvasó, hogy széles e hazában én lennék utolsó ember, a ki Palásthy urat kedvtöltéseiben zavarnám.

De míg egyrészt ama kis párttöredék, melyre az ultramontan nevezet ráillik, mint már multkor is említettem, alig áll vagy ezer javadalmazott egyénből, a többi sok millió magyar katolikus pedig az emberiségi nagy elvekre, a haza szabadságára és a vallások egyenjogúságára nézve velünk együtt érez, egy színt vall, egy zászló alatt harcol,

tehát itt szabad eszmék fejtegetésével ama javadal-
mazott embereken kívül senkit nem botránkoztatunk:
másrészt felédnünk nem szabad, hogy amaz ultra-
montán párttöredék a mily kicsi számra, ép oly
hatalmas, és birtokában lévén a földi dicsőségnek
és gazdagságnak, legalább jelenleg, még mindég
sokat tehet, hogy az uralma alól szabadulni törekvő
lelkeket újabb iga alá hajtsa. E párt ellen harcolni,
annyi mint a szabadság ügyét védeni, e párt kizá-
rólagos önzésével szemközt hallgatni, a haza érdeke
ellen elkövetett véték.

Nem ismerek gyászosb következésű és káro-
sabb tévedést, mint midőn elleneinket fitymálva,
magunkkal elbitetjük, hogy ama párt kora végkép
lejárt, hogy a nézetek, a melyeket vitat, többé
követőkre nem találhatnak és érvényre nem ver-
gődhetnek. A szabadgondolkodású emberek túl-
nyomó része ugy vélekedik, hogy a XIX. század
második felében a politikai és a lelkiismereti sza-
badság oly magától érthető dolog, hogy az ellen
harcolni haszontalan munka, a mellett küzdeni
főlösleges. — Elfeledik, hogy az emberiség nagy
tömegét nem annyira eszmék, mint sokat ígérő
nagy szavak és megszokások vezérlik, s hogy
ennélfogva a multat dicsőítő reactionariusok és a
mennyei kincsekkel kecségtető ultramontánok mű-
ködésének a nagy tömegnél mindig tág mező nyílik;
— a mi elbizakodottságunk teszi az ő erejüket,
s ők mindég elég ügyesek gyöngeségünket felhasz-
nálni.

Innen van aztán, hogy a gyakorlati életben sok oly dolog fordul elő, a minőről elméletben a szabadság embere soha nem is álmodott.

1848 előtt a hazai közvélemény, a törvényhozással egy nyomon járva, iszonyattal fordult el a jezsuita név hallatára és minden ember a lehetetlenségek közé sorozta volna, hogy ama rend atyái valaha e hazában újból meghonosodjanak; s ime a reactio kora meghozta a lehetetlent is: a jezsuiták nemcsak virágznak Magyarországon, hanem a haza legelőkelőbb főurainak gyermekei is náluk nevelkednek, és legujabban az „Idők tanuja“ iromáinak nagy írója irántok plane ily apotheosisra fakad: „Mint a világrend, ép oly szent a jezsuiták rendje!“

Ugy volt az mindig, és ugy lesz: nem képzelhetni oly absurdumot, melyet a világgal elébb-utóbb elhíttetni ne lehetne, csak legyen az embernek vakmerősége tételét bátran oda állítani, s kitartása és béketűrése azt elég gyakran ismételtetni.

Ehhez igen jól értenek a tulsó táborban, tudván azt, hogy a romanismus az ő vívmányainak legnagyobb részét ennek köszönheti.

Avagy képzelhető-e nagyobb absurdum, mint midőn a „Religio“ szerkesztője kereken állítja, hogy a szabadelvűiek a rabszolgaság láncait kovácsolják, ő és elvbarátai pedig magoknak és másoknak szabadságot követelnek? (l. „Rel.“ sept. 12-ki sz.) Vagy képzelhetni-e szembeszökőbb absurdumot, mint midőn a „Rel.“ szerkesztője a nép akaratából létrejött

alkotmányos kamrát épen oly zsarnokinak, sőt zsarnokibbnak festi, mint akármely absolut hatalmat, és ezen „alkotmányos zsarnokokkal“ szemben az ultramontanokat úgy tñnteti fel, mint „az emberiség nemességének védőit“, akik valamint hajdan az absolut fejedelemnek kimutatták a non plus ultrát (a határt természetesen az ultramontan érdekek képezvén), úgy most is kimutatják az absolut kamráknak (a közakarat képviselőinek) a non plus ultrát? (l. „Rel.“ aug. 8-ki sz.) — Avagy nem absurdum-e az, midőn az ultramontán sajtó alkotmányainkat Isten nélkülieknek állitván, a pápai patriarchialis kormányelveket dicsőíti és azokra utal, holott a szemlátomás meg azt mutatja, hogy nincs Európában oly nyomorúlt, súlyedt állapotú ország, mint az egyházi állam, hol sem személy-, sem vagyonbiztonság, sem igazságszolgáltatás, sem a tudományok és az ipar előhaladásának semmi nyoma, szóval: semmi közjó nem található, a mi a többi civilizált államokat jellemzi és lakályosakká teszi, — hol maga az államfő sem érzi magát egyetlen percig sem biztonságban, ha más hatalmasságok fegyveresei által nem őriztetik? Vagy végre lehetséges-e nagyobb absurdum, mint midőn az ultramontán sajtó a brigantikát, magyarul: olasz zsiványokat, az isteni legitimitas hőseinek vallja? — Hanem ez mind még csak hagyján! mert ezek reánk nézve közönyös absurdumok s ha csak ezek forognának fenn, semmi okunk nem volna ama jó urakat privat multságukban háborgatni; de vitatnak ök oly képtelenségeket is, me-

lyeket, minthogy azok bennünket közelebbről érdekelnek, szó nélkül nem hagyhatunk.

Hazánk, mint tudjuk, paritási állam, melyben a lakosoknak közel felé része nem római katolicus. A nemzet ennek következtében századokon keresztül nem birt egygyé lenni és véres harcok folytak amiatt, hogy a catholicus fél polgárilag is előjogokat gyakorolt nem catholicus honfitársai felett. A nemzet újjászületésének kezdete óta azonban, midőn jobbaink belátták, hogy erőnket nem egymás elleni testvérgyilkos harcban pazarolni, hanem a haza önállóságát fenyegető közös ellenség ellen központosítani kellene, mindinkább általánossá lön a meggyőződés, hogy minden honpolgárokra egyformán kiterjedő egyenjoguság és viszonyosság az egyedüli út arra, hogy a haza belbékéje és jövődjé biztosíttassék. Ehhez képest 1848-ban megszülemllett a törvény, mely által „e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapított meg.” — E törvény a közbejött gyászos reactio miatt távolról sem léphetett életbe. — S már most nem absurdum-e az, hogy a „Rel.” írói a százados jogtalanságot megszüntetni akaró ezen törvényről azt kiáltozzák, hogy a kath. egyház fejéről letépte a koronát és a katolicusokat helotákká tette? Mintha bizony bárkinek szabadsága csorbulást szenvedne azáltal, hogy a szabadságban más honpolgárok is részesíttetnek, s mintha szükségkép helotává lenne valaki, ha törvény által

gátoltatik, hogy polgártársa jogaiban kénye-kedve szerint gázolhasson!*) — Nem kevésbé közelről érdekel bennünket, mint magyarokat, ama vakmerőséggel odaállított absurdum, hogy a magyar országgyűlésnek a magyar kath. egyház ügyeibe semmi joga sincs beleszólani, minek folytán az országgyűlés által megválasztott cultusügyi bizottmányt főt. Palásthy úr e szavakkal mutatja be: „Ecce irreverendissimos, insanctificatos, inunctos patres concilii latrocinalis de ecclesia digladiantis!!“

És midőn én mind ezen absurdumokkal szemben azt tapasztaltam, hogy a művelt katolikusok, igen kevés kivétellel, sőt hazánkat véve, annak legdicsőbb fiai, mint Deák, Eötvös, Ghiczzy Kálmán stb., kik épen oly derék, erős hitű katolikusok, mint a milyen feddhetetlen jellemű hazafiak, amaz absurdumokat nem csak nem osztják, hanem épen oly utálattal utasítják vissza, mint én, s ezek nyomán különbséget tettem amaz absurdumokat valló tulzók, mint régi néven ugynevezett ultramontanok, és a derék hazafias katolikusok között: akkor előáll a „Rel.“ és azt kiáltja, hogy e különbség nem létezik, ezt csak mi találtuk fel, mert a katolikusok mind elejétől fogva egyek voltak és örökké

---

*) Szorultságában ugyan Palásthy úr lapja utóbbi számaiban ezt állítja, hogy az ő megtámadásai nem a XX. t. cikket, hanem a III-dikát illetik; de magát e revocatiót is oly szavakkal ejti, melyek állításunkat váltig igazolják. „Mi a XX-ik t. cikket — így szól sept 8-ki számában — ha decretaltatik, tűrhetjük, de hogy helyeseljük, senki se kívánhatja tőlünk, mivel anyjának száműzetését (tehát a vallások egyenjogosítása annyi mint a kath. egyház száműzetése!) egy fű sem helyeselheti, s a helyeslést tőle követelni már nem zsarnokság, hanem embertelenség.“

egyek főgnak maradni. „Mindenki a katolikusok közül, kiben az őszinte hit szellemmel és jellemmel párosul, ultramontán; és csakis a tudatlanság, hitelenség és jellemtelenség a katolikusokból nem ultramontan.“ (l. „Rel.“ ang. 15-diki sz.). — Nesze nektek, hazánk derék katolikus fiai! választhattok! vagy magatokéivá valljátok a „Rel.“ absurdumait, vagy, ha nem: tudatlanok, hitetlenek és jellemtelenek vagytok! — Hát te lángeszű nagy Bossuet, kit a franciák méltán utolsó egyházi atyjuknak cimeznek, ki mindamellet, hogy egész életedet a protestansok megtérítésének szentelted, a gallican egyház jogai mellett az ultramontanok ellen bátor harcot vívtál, ime a „Rel.“ újabb nagyságai téged a századokig virágozott legkatolikusabb gallican egyházzal együtt, tudatlannak, hitetlennek és jellemtelennek mondanak. Nem hiába mondta Molière bizonyos emberekről: *la plus noble chose, ils la gatent souvent, pour la vouloir outrer et pousser trop avant.*

Általában az ultramontanizmusnak egyik legnagyobb vakmerősége, hogy a római catholicismust úgy tünteti fel, mintha ez mindelejétől fogva egy és ugyanaz lett volna.

Legyen szabad ez örökös egység és ugyanazságra nézve csak két tényt felhozni.

1773-ban XIV. Kelemen pápa „Dominus ac redemptor noster“ bullájában a Jézus társaságát „tekintve azt, hogy az egyház igazi és tartós békéje alig vagy épen nem állitható vissza addig, míg

ezen rend fenáll“, megszüntette **és örök időkre feloszlatta**. 1814-ben azonban, midőn az absolut hatalmak a népek szabadsága ellen szövetkezvén, a szabadság ama poroszlóira ismét szükség volt; VII. Pius „Sollicitudo omnium“ bullájában már így nyilatkozik: „Isten ellen való súlyos bűnt követnének el, ha sz. Péter székét elfoglalván, a hullámok és zivatarok között, az erős és tapasztalt evezőseket visszautasítanók, kik arra ajánkoznak, hogy keresztül törnek ama zúgó hullámon, melyek bennünket minden pillanatban életveszéllyel fenyegetnek“ és ezeket tekintetbe véve a XIV. Kelemen pápa által az egyház békéjének megzavarójaként feltüntetett jezsuita rendet ismét **örök időkre visszaállítja**. Tessék főt. Palásthy urnak e két pápai rendeletet összeegyeztetni!

De ha talán ellenfeleink erre azt mondanák, hogy hiszen ez nem dogmai, hanem disciplinaris dolog, felhozunk egy másik, dogmai tényt, habár e nyuljhozzám természetü dolgokat nem örömet érintjük is.

Mária szeplőtlen fogantatásáról a régi egyházban sehol szó sincsen, s midőn a 12-ik században először felhozódott és Franciaországban népszerűvé kezdett lenni, Clairvauxi Bernát, a kor szentje, az utolsó egyházatya, mint minden hagyomány elleni újítást, mint az Istenember ellen elkövetett jogtalanságot, egész erejéből megtámadta e tant. Minden scholasticusok legegyszázadban férfiak, Aquinói Tamás, kinek főmunkájáról, hagyomány szerint, Krisztus maga így nyilatkozott: „Helyesen

irtál felőlem édes Tamásom!“ ezen hívő Tamás szinte ellenmondott e tannak és a középkori theologia legtekintélyesebb zászlóvivői e két szenthez csatlakoztak. — S ime 1854, a reactio virágzó napjaiban az egyedül üdvözítő egyház is diadalünnepet akarván ülni, december 8 kán az üdv elérésére nélkülözhetlen dogmává emelte azon tant, mely ellen századok óta a legszentebb katolikus férfiak, az egyház oszlopai küzdöttek; s Görres József, az elébb vörös republicanus, később legdühösebb reactionarius így üdvözli ezen dogmát: „December 8-ka örökké emlékezetes marad az egyház történelmében. Századok óta tartó dogmatikai harc szűnt meg e napon; az egyház kimondá ítéletét, mely után századok sovárogtak. A mit őseink oly forrón óhajtottak, azt Isten kegyelméből elértük. Péter beszélt utóda által; a soha meg nem ingatható sziklából, melyen az Isten egyháza nyugszik, melyen a pokol kapui nem fognak erőt venni, csergedez ki ezen új hitágazat. Az egész keresztyén világ örvend királynéjának és anyjának megtiszteltetésén. Amerika és erdőiig és távol Ázsia börtönéig elhat a szent öröm, s visszatükröződik a vadaknak úgy mint az európaiaknak, a mongoloknak úgy mint a feketéknek arcain, s csak az eretnecség csikorgatja fogait elfojtott dühében, mivel hogy nem képes megakadályozni a szent szűz e diadalát. Maga az ég is ujong és az öröm fellegektől fellegekig, csillagoktól csillagokig viszhangzik, s az angyalok és szentek új éneket énekelnek királynéjuknak.“

Ti, kik az egyedül üdvözítő egyház ugyanazonságát vitatjátok, választhattok Tamás és Bernát középkori szentek, vagy az ujkori szent Görres között. Valóban a r. kath. egyház örökös ugyanazonságával is csak épen úgy vagyunk, mint az örökös békével s erre nézve is csakugyan, mint az egyetemes egyhitűségre, aligha nem Aeneas Sylvius, később II. Pius pápa, találta el az igazságot, midőn így nyilatkozik: „Catholica fides. i. e. universalis non ideo dicitur, quod universi eam habeant, sed quod universi habere tenentur“ (Hist. conc. Basil. 1. p. 40.).

Higyjék el a „Rel.“ t. írói, hogy midőn én a catholicismus és ultramontanismus közötti különbséget vitatom, annyira nem a catholicus vallás iránti gyűlöletből teszem azt, hogy inkább azt mondhatom, miszerint annak valódi érdeke az, mely nekem e régi megkülönböztetést sugallotta, és eszembe juttatta.

Énnekem ugyanis a vallás nem pusztán politikai intézmény, a tömegek fékezésére és az okosabbak hizlalására szolgáló emberi találmány, hanem bensőnk lényegéből folyó oly lelki szükség, mely nélkül az emberiség épen oly kevéssé lehet el, amint el nem lehet nyelv, erkölcsiség, törvényhozás, tudomány és művészet nélkül. Ennek nyomán én a nagy kiterjedésű r. catholicismusban a vallásnak egyik jogosult formáját látom, és teljes hitem és meggyőződéselem, hogy azon sok millió r. catholicus között, kik mai nap is a mívelt világban élnek, ép olyan számosak a hívő vallásos lel-

kek, mint akármily más vallásformában. — Midőn tehát önök a r.kath. vallás nevében oly tanokat hirdetnek, melyek az embériségi műveltséggel ellenkeznek, melyek az észnek és mindannak, amin a társadalom culturája nyugszik, hadat üzennek, akkor nem marad az embernek más alternatívája. mint vagy azt állítani, hogy a catholicismus mindenestül hamis, amit én legalább, fejtegetett nézeteimnél fogva, hinni nem tudok, vagy azt kell mondani, a miben ezer mívelt r.katholicus közül kilencszáz kilencven kilenc velem egyet ért, hogy önök minden papságuk mellett nem képviselik a catholicismusnak sem tanát, sem valódi közérdekét. És pedig annyira nem képviselik, hogy, ha a római catholicismust a közel jövőben veszedelem éri, önök és egyedül önök lesznek annak okozói.

Ha az olasz papok nem oly tudatlanok, nem oly erkölcstelenek és nem oly önzők, hogy a néptől legféltettebb kincsét, nemzeti szabadságát irigyelik, akkor az a bigottságig buzgó olasz nép soha oda nem jut, hogy Rómából kikergetni ohajtsa a pápaságot, mely eddigelé legfőbb büszkesége volt. És önök az olasz papokéval egyező doctrinákkal itt Magyarországon akarnak lelkeket nyerni és az 1608 előtti állapotokat előidézni?! Én nem irigylem önöktől e vállalatot, sem ennek dicsőségét.

A kérdés eleje és veleje.

I.

Nov. 11.

Es ist das Wesen der christlichen Kirche, im Geiste Christi, zu demselben Ziele, auf dieselbe Weise zu wirken, wie das göttliche Vorbild auf Erden wirkte.

Clausen.

„Szabad egyház szabad államban“ mind elejétől fogva állandó jelszava volt a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“-nak; a szabadság valamennyi eszméit az emberiség oly szent sajátjának tekintettük mindég, melyhez képest semmiféle érdek sem lehet annyira fontos, hogy annak a szabadság legkisebb részecskéje is föláldoztathassék.

Annál feltünőbb, hogy újabb időben az ultramontanok elleni harcban szabadsági igényekkel láttak szembeszállani, amennyiben a „Religio“ is egy idő óta szabad egyházat kezd emlegetni, s még az országos törvényhozás ellen is keményen kikel azért, hogy a vallásügyek rendezésébe belefogni készült.

Nagyonis helyén leszen tehát tisztába jöni a szabad egyház fogalma, jogköre és ennek az államhoz való viszonya fölött, hogy ennek nyomán kitünjék, mily természetű szabadság az, melyet a „R.“ sürget, és milyennek kell annak a szabad egyház igazi fogalma szerint lennie.

Századok óta fáradozik a keresztyén emberiség az egyháznak az államhoz való viszonya megállapításában, és bátran mondhatjuk, hogy az egy Észak-amerikát kivéve, ama fáradozás sehol még tökéletesen célra nem vezetett, sőt mondhatnók, hogy a bonyodalmak e téren talán soha nagyobbak nem voltak, mint épen jelenleg.

Eddigelé, a történelem tanúsága szerint, az egyház mint hatalom állott az államhatalommal szemben, és vagy harcot folytatott ellene, mint ellenség, a mi az emberiség elvallástalanulását, erkölcstelenedését és elvadulását idézte elő.*) Vagy pedig kibé-

*) Az egyház és államhatalom közötti viszály szomorú képét tünteti föl Németországban a jobb sorsot érdemlő hohensaufi nagy császárok kora, midőn a pápaság, szilárdulni érezvén maga alatt a talajt, a világi hatalom teljes porba tiprásával, legvérengzőbb harcok között; világuralomra törekedett. Németország két nagy pártra volt szakadva, a valódi hazafiak a császárság, a papi fejedelmek és a zavarosban halászní szeretők a pápaság mellé sorakoztak. A lovagok és bárók, kik, mint egyik e korbéli német író jellemzőn megjegyzi, „Németországban a legnagyobb rablók szoktak lenni“, egészen átengedték magokat vad gyűlölködésüknek. Rablás, gyújtogatás, vad erőszak-tétel, az ártatlanság eltiprása napirenden voltak; a leggonoszabb vala sorsa a szegény elhagyatott népnek vidéken és a kisebb városokban. Walther v. der Vogelweide, ezen és sok ideig a későbbi kor egyik legjelesebb német költője, kiről még irigyei sem mondhatták azt, hogy nem vallásos ember, fájdalmas honfiai érzelmét következő szavakban önti ki:

Felfordult világban élünk,
A nap elraboita tőlünk
Réten, mezőn, mindenütt
A növények magvait.
Gyermek hűtlen szülőjéhez,
Testvér testvérenek hazud;
Csal a papság szent ruhában,
Hogy ő áldja Isten helyett
Az emberek sziveit.
Erőszak győz mindenfelé,
Nincs jognak tekintélye:
Fel tehát! Itt mitsem használ,
Hogyha veszteg maradunk.

Die Sonne hat den Schein ver-
kehret
Untren den Samen ausgeleeret
Allwärts über Feld und Rain.
Der Vater bei dem Kinde Untreue
findet,
Der Bruder seinem Bruder lüget,
Die Geistlichkeit in Kutten trüget,
Statt Gott der Menschen Herz zu
weihn.
Gewalt siegt ob, des Rechts An-
sehn schwindet:
Wohlauf! hier frommt nicht müßig
sein.

kült, megegyezett az állammal, s az egyház a felsőség iránti föltétlen engedelmisséget praedikálta, viszont az állam az egyházat gyámolitotta, hogy ez a hitcikkelyeitől való minden eltérést elnyomhasson és a lelkeken való uralkodását szabadon folytathassa, s akkor itt is ott is az emberiség elidegeníthetlen kincsei, a politikai és lelkiismereti szabadság, ezek áldozatul.

Az a kérdés már most, milyennek kell a kettő közötti viszonynak lennie, hogy mindenik fogalmának megfelelő hatáskörben működven, combinált működésök az emberiség javára, áldására válják?

Az ember természeténél fogva társadalmi lény, a mennyiben emberiségi rendeltetését csak társadalmi állapotban érheti el. A társadalom tagjait kölcsönös jogok és kötelességek csatolják egymáshoz, s a kötelességek teljesítése lelkületből foly és cselekvényekben nyilvánul. E két tényezőnek a társadalom javára való irányozásában osztozik állam és egyház. Az állam a cselekvéseket úgy szabályozza, hogy a társadalom egyik tagjának cselekvése a másik jogkörét ne sértse; az egyház feladata pedig a lelkületre hatni, hogy a jogos cselekvések belső meggyőződésből fakadván, lelki megnyugvást és ennek nyomán üdvérzetet szüljenek.

Az állam, működése tehát anyagi, külső dolgokra, az egyházé pedig szellemi, lelki dolgokra irányul. Az állam, céljának elérésére törvényeket alkot, s e törvények keresztülvitelére külső kényszerítő eszközöket használ, s azokat jogosan hasz-

nálhatja, mert céljai is külső természetűek. Így pl. az állam adót vet ki, s igen üdvös dolog ugyan, ha minden egyes polgár meg van győződve az adózás szükséges és jogos voltáról, de utoljára is az állam e meggyőződéssel nem sokat törődik, s célja el van érve, ha az adót a polgár akár jó szántából, akár erőhatalom folytán fizeti be. Az államtörvények háta mögött tehát a kényszer áll, az anyagi, pozitív kényszer a büntetésben és a negatív kényszer a jutalmazásban.

Nem így az egyház! Itt a benső meggyőződés s ennek nyomán az azzal egyező erkölcsi cselekvés a főcél. Itt valamint nincs hatalom, mely meghatározhassa, milyenemű érzelmet tápláljak keblemben, ugy, a dolog természete szerint, a hatalom akárminemű alkalmazása a céltől eltávolít; minden külső kényszer, legyen az akár büntetésekkel ijesztő, akár jutalmazással csábító, csak roszt eredményez, mert a benső meggyőződést megvesztegeti, és jó helyett undok bünt, hypokrisist szül.

Az egyház feladata hatni a meggyőződésre, és e feladatát megoldja tanítás és vigasztalás által. Útbaigazítás az élet válutain, vigasztalás a szenvedésekben, istápolás a nyomorban, az isteni irgalomra való utasítás az elbukásban stb. ezek és ezekhez hasonlók szent teendői az egyháznak, melyek köréből, hogy hatásokat el ne tévesszék, távol kell lenni minden földi fényelgésnek és hatalom gyakorlásának.

Az állam, céljainak elérésére, kényszerítő eszközöket használ s ezen eszközök kezelésére vagyon a felsőség; de az egyházban, valamint semmiféle

kényszernek nincs helye, ugy sajátképi felsőségről sem lehet szó. Itt mindnyájan egyenlő szolgálak vagyunk, a mindenható Isten szolgálai, s csak a mennyiben az egyik szolga szellemileg megáldottabb másik szolgatársánál, szent kötelessége a jobban adományozottnak szellemi kincseit a többiekkel megosztani. „Minden keresztyénnek — mondja Clausen — a sz. írásban s a sz. írás által közvetlen hozzájárulása van az igazi ismerethez és Isten tiszteléséhez, s annyiban mindeniknek van része a papi tisztségben (1. Pét. 2, 9.), s így csak az ismeret és kegyességbeni elsőség az, mely által a községben Istennek szentelt keresztyéneknek egy felsőbb osztálya képeztetik.“

Ime ilyen az egyház eredeti fogalma szerint! És e fogalmat az egyházzól nem mi alkottuk, s nemcsak a józan ész dictálja, hanem az Úr világos szavaiban is találhatjuk: „Tudjátok hogy akiknek tetszik a pogány népeken való uralkodás, uralkodnak azokon, és akik közöttök hatalmasok, szabadságok van azokon. De nem így lesznek köztek, hanem aki akar köztek nagy lenni, ti szolgáltok legyen, és aki akar közületek első lenni, legyen mindeneknek szolgálja.“ Márk X. 42—44. Továbbá: „Egy a ti mesteretek a Krisztus, ti pedig mindnyájan a tyafiai vagytok“ Máté XXIII. 8.

Épen abban állott isteni mesterünk nagy művének világregeneráló hatálya és jelentősége, hogy a külső cselekvényeket sürgető farizeusok ellen az érület szentségére és tisztaságára fektette a fősulyt

s ezáltal kimutatta a vallásnak igazi hatáskörét a társadalomban. Legyen gyámola a gyöngének a hatalom ellen, reményhorgonya a szegénynek a sors csapásai ellen, felmagasztalója az alázatosnak a döllyfős ellen, hogy az államszerkezeti rangfokozat által egyenlőtlené vált társadalmi tért szellemileg nivellirozza. Itt senki se uralkodjék az egy szellemi örök királyon kívül, aki a Krisztus, s aki maga is kimondá, hogy „nem az egészségeseknek van szüksége az orvosra, hanem a betegeknek, nem azért jöttem, hogy az igazakat híjam hanem a bűnösöket a megtérésre.“ Luk. V. 31—32. És mikép kíván ő hívei között uralkodni, megmondja János XVIII—37 „Te mondd, hogy én király vagyok. Én azért születtem és azért jöttem e világra, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról. Valaki az igazságtól van, hallgatja az én beszédemet.“ Tehát Krisztus, aki egyetlen király az egyházban, sem kívánja uralmát máskép gyakorolni, mint az igazságnak a lélekre való hatása által. Oly szellemországot akart tehát alapítani, melyben az egy igazságon kívül, melynek megtestesülése ő maga, semmi tekintély se uralkodjék, mert a tekintély szabad tért nyithat ugyan az önzésnek és az érdeknek, de az értelmet felvilágosítani s tiszta meggyőződést szerezni nem képes. Épen azért Krisztus nem adott át az emberiségnek sem befejezett tanrendszert, sem semminemű egyházalkotmányt, hanem utolsó szava is az volt: „azért elmenvén, tanítsatok minden népeket.“ Mát. XXVIII. 19.

A francia kamrában tavaly valaki a pápaságot mérleghez hasonlította, melynek egyik tányérán a világi, a másikon a szellemi hatalom van elhelyezve, és a történelemből kimutatta, hogy valahányszor a világi hatalom emelkedett, a másik tányér mindannyiszor alábbszállott. E hasonlat az egyház egész intézményére alkalmazható. Világi hatalom és egyház két oly dolog, melyek egyesülve mindenképen romlást szülnek. A hatalom az egyház kezében nem kevésbé kárhozatos azokra, a kik kezelik, mert rendeltetésükkel ellenkező helyzetbe teszi őket, mint azokra, a kik annak alárendelvék, s előtte meghajolni kénytelenek. Sujtja azokat, a kik elég őszinték meggyőződésüket bevallani és kedvez a képmutatóknak.

A keresztyén emberiségnek az állam és egyház közötti viszony megállapítása körüli fáradozásában a *πρωτον ψευδος* mind elejétől fogva az volt, hogy az egyházat, mint világi hatalommal bíró intézményt állította az államhatalommal szembe, s akkor a két hatalom közti határok kijelölésében természetesen az *ultima ratio regum*, a nagyobb erő, az erőszak döntött, holott igazság szerint az egyház puszta erkölcsi intézmény s nem egyéb, mint hasonló gondolkozásu egyeseknek oly célból alakult egyesülete, hogy kebelében a tanítás és vigasztalás a lehető legcélszerűbben eszközöltessék. Az egyháznak, mint ilyennek semmi egyébre nincs szüksége, mint hogy a tanítás és vigasztalás eszközzése végett szabadon intézkedhessék s ebbeli intézkedéseiben senki által se gátoltassék.

Az intézkedési jog, a dolog természete szerint, az egyesületet, csak mint egészet, a községet, illeteti, mely szellemi céljai elérésére, kebeléből kiválasztja a szellemileg legmegáldottabb szolgatársakat, hogy ezek, mint primi inter pares, a többieket oktassák és vigasztalják. Ezek, természetesen, több hatalommal nem rendelkezhetnek, mint amennyit a községtől nyertek; a község pedig választottjaira más hatalmat nem ruházhat, mint a minőnek, az intézmény természeténél fogva, maga is birtokában van.

Nagyon ferde felfogás volna azonban az egyházat, másnemű, anyagi célokra alakult egyletekkel egy színvonalra állítani. Minden másnemű egylet bizonyos esetlegnek köszöni létrejöttét s az emberiség évezredeikig el tudott nélkülök lenni, s csak bizonyos körülmények összetalálkozása szülte azoknak szükségét és eredményezte valóságukat.

Nem így a vallástársulat vagyis az egyház. Ennek léte benső örök szükségből foly, mert a lélek természetében gyökerezik, s azért, a történelem tanúsága szerint, a társadalom létrejötténél is mindenütt mint kezdeményező factor szerepelt, úgy hogy az állam fejlődésének kiindulási pontja mindenhol a theokratiai azaz egyházi állam. S épen abban rejlik a nehézség az egyház és állam közötti viszony megállapítását illetőleg, hogy az egyház, minf örök szükségű tényezője a társadalmi létnek, mindjárt kezdetben összekeveredett az állammal, és nehezzé vált a később jött nemzedékeknek, a

megszokotthoz való ragaszkodásnál fogva, a száz meg száz szálak által összebonyolódott társadalmi tényezőket szétválasztani. Abban tehát igaza van a „R.“ szerkesztőjének, hogy az egyház az államnak nemcsak testvére, hanem öregebb testvére is, de abban viszont nincs igaza, hogy az egyháznak, mint öregebb testvérnek, nagyobb anyagi hatalmat és dicsőséget is akar tulajdonítani, holott az valósággal erkölcsi intézménynél nem egyéb, mely csak igazsággal, szeretettel és könyörülettel rendelkezik, és a világi hatalomhoz nincs neki semmi köze.

Magától értetik, hogy az egyház, miután mint társasági intézmény, az államban él és mozog, valamint egyfelől csak az állam elismerése folytán létezhetik, úgy másfelől az állam köteles az egyháznak, mint társadalmi tényezőnek, társasági jogai háborítatlan élvezhetését biztosítani. Az egyház, hogy a társadalom állami jogaiban részesülhessen, igazolni tartozik tanainak és intézményeinok sociabilis voltát, az államnak viszont kötelessége örködni, hogy az egyház a maga határai között intézkedési szabadságában ne zavartassék, s hogy ott, hol többféle egyház van, egyik a másikat ne korlátozza, és egymást működéseikben ne gátolják. Erre annál nagyobb szükség van, miután egyfelől az egyház, repressív hatalommal nem bírván, a jogai ellen elkövetett sérelmekkel szemben magát nem védelmezheti, másfelől minden egyház magát az abszolút igazság birtokában gondolván, az övétől eltérő minden vélemény elnyomását lélekben járó kötelességnek tekinti, s így a

személyes szabadság épen ott van legjobban veszélyeztetve, ahol arra, amint fentebb kifejtettük, legnagyobb szükség van.

Az egyházi ügyek rendezése tehát, amennyiben az a különböző felekezetek közötti viszonyokat illeti, nemcsak joga hanem kötelessége is az államnak. És ez az egyetlen pont, melyben az állam, mint hatalom, az egyházakkal külön és együtt véve érintkezhetik, mert ha ezentúl pl. itt-ott az illetékek behajtásánál is az egyház az államhatalomra rászorul, és ennek közbenjárását igénybe veszi, soha ne feledjük, hogy az egyház szolgálja polgár is, és joga van polgári ügyeiben az államhatalom segítségével élni.

Ezzel tehát az egyháznak az államhatalomhoz való viszonya mind a józan észből mind a szent írásból ki van fejtve. Hátra van hogy annak történelmi fejlődését felmutassuk, és ezt a következőkben kísértenjük meg.

II.

Dec. 2.

Bonum est homini, ut eum veritas vincat volentem: quia malum est homini, ut eum veritas vincat invitum. Nam ipsa vincat necesse est sive negantem sive contentem.

August.

Kolumbus Kristóf, midőn egy lakoma alkalmával irigyei gunyosan felhozták, hogy nem volt oly nagy dolog Amerikát fölfedezni, egy keményre főtt tojást kért elő, s felhivta a vendégeket állítanak

azt hegyére; miután ezek többszöri próbálgatás után sem voltak képesek a felhívásnak eleget tenni, bevallották tudatlanságukat. Akkor Kolumbus kezébe vevén a tojást, hegyével az asztalhoz vágta, hogy behorpadván, megállott. Erre meg a vendégek kacagva felkiáltottak: hisz ezt mi is tudtuk volna.

Igy van a közönséges ember a tudomány minden találmányával; az igazság mindég egyszerű, amint hogy Amerika fölfedezése is nagyszerűségben egyszerű volt s mégis az európai emberiségnek évezredekig kellett várakoznia, míg az első hajó San Salvadorban kikötött. — A legegyszerűbb dolgokra az emberiség legkésőbb tud rájutni.

A miket lapunk mult számában az egyház és államról elmondtunk, a dolgok természetéből merített oly egyszerű igazságok, hogy azoknak a korunk kifejlett világismeret mellett való feltalálásához egyáltalában nem valami nagy felfedező tehetség kivántatott, s mégis az emberiségnek másfél évezredig kellett várakoznia, míg azok csak megfogamzotnak és még jó idő fog lefolyni, míg a köztudatban a világosság azon fokára jutnak, mely szükséges arra, hogy valamely igazság minden vitatkozáson túl legyen, hogy sem esztelenség vádja nélkül ellene szólani, sem büntetlen ellene cselekedni ne lehessen.

Ha az emberek cselekvését mindég logika vezetné, akkor a keresztyénségnek a vallási igazságokra nézve lehető legtürelmesebbnek kellett volna mind elejétől fogva lennie; mert, miután a keresztyénség nem külső cselekvényekre, hanem az ér-

zület tisztaságára és meggyőződésre alapítja vallását, gondosan óvakodnia kellett volna mind oly intézkedésektől, melyek midőn a személyes meggyőződést megvesztegetik, az igazságot compromittálják s az őszinteséget csaknem lehetetlenné teszik.

Azonban, fájdalom, történelmileg úgy fejlődtek a dolgok, hogy az emberi gyarlóságnak elébb nyílt tér nyilatkozhatni, mintsem közérvényre emelkedhetett volna az eszme következetessége.

Konstantin császár trónraléptével az addig üldözött keresztyén vallás felülkerekedvén és uralomra jutván, a körülmények a mérséklet félretevésére oly ösztönzőleg alakultak, miszerint csupa csodáknak kellett volna történni, ha a keresztyénség az igazság útjáról el nem tereltetik, s az üldözöttekből üldözők nem válnak. Egyfelől Konstantinnak, a ki leginkább keresztyének segélyével nyerte el a császári trónt, érdekében állott, hogy midőn a keresztyénséget diadalra emeli, egyuttal a pogány ellenpártot megsemmisíttse, másfelől a keresztyén párt, maga ügyének győzelemre jutását Isten művének tekintvén, abban egyszersmind indirect intést vélt látni, hogy az ügy elleneit, mint Isten ellenségeit, kiirtsa s így a vallásügy mellett a hatalmat szerepeltesse.

Túlfelől a római császárnak keresztyén hitre térése óta a keresztyénség még más tekintetben is oly helyzetbe jutott, mely annak természetszerű fejlődésére kedvező épen nem volt.

A római világban a vallás politikai intézmény volt, a miért is az Augurok collegiumát, mely a

vallásügyeket vezette, rendszeren a legtekintélyesebb senatorokból alkották össze. Később a császár vitte az Augurok collegiumában, mint pontifex maximus, az elnökséget.

Konstantinnak a keresztyén vallásra tértevel az állam érdekei követelték, hogy a keresztyén egyházat szintoly szoros összeköttetésbe hozzák az állammal, a milyenben azelőtt a pogány volt, aminek folytán az egyház ugyan fontos előjogok birtokába lépett s a jus acquirendi képessé tette ajándékozások és hagyományozások által meggazdagodni, a privilegium fori pedig területi hatalmát biztosította; de másfelől az állam az egyháznak ama tetemes jogokat nem adta ingyen és biztosítani kívánta magát; hogy az engedélyezett hatalmat csak az állam érdekében gyakorolhassa. Innen lett aztán az, hogy míg Konstantinig az egyház az államtól teljesen függetlenül intézkedett, most e függetlenség megszűnt és gyakran kénytelenítettett érdekeit az államnak alárendelni. Az államhatalom vezetői kezekbe vették a püspök-kinevezési jogot, aminél fogva a püspökök az államcélok kivitelében vak-eszközökké aljasultak. Fentartotta továbbá az állam magának a fontosabb egyházi intézkedések szentesítését, aminél fogva a vallási ügyek vezetését is kezeibe kerítette, úgy hogy nem ritkán császári parancsok határoztak még a hitcikkeek érvénye felett is.

Az egyház tehát uralkodóvá oly elv vezérlete alatt alakult, melyet az akkori körülmények között

sem nyíltan visszautasítani, sem őszintén elfogadni nem lehetett.

Nem csoda tehát, hogy az egyház, mihelyt magát szilárdul állani érezte, a pogány elv elleni harcot teljes erővel megkezdte, és mint minden harcban történni szokott, az ellenkező tulságba esvén, az állambitorolta tekintélylyel szemben, az egyház tekintélyét, mint isteni származásu föltétlen tekintélyt, állította fel.

De mi volt s mi lehetett az egyház ama névleg christianisált, de vallás-erkölcsi tekintetben egészen éretlen társadalomban?

Fogalmának megfelelőleg az egyháznak a hívek közösségéből kellene állania, s ennek folytán az intézkedési jog a tagok egyetemét vagy ennek megbizottjait illeti. Azonban arra, hogy az egyházi ügyekben úgy mint a dolog természete és a keresztyén elv hozza magával, maga a község intézkedhessék, okvetlen szükséges, hogy annak, ha nem is minden egyes tagja személyenként, de legalább egyeteme át legyen azon hit szellemétől hatva, mely a keresztyénséget jellemzi.

Ámde a keresztyénség terjedése Konstantin óta épen nem úgy folyt, hogy az egyház kebelébe fölvelt tömegeknek eleintén valláserkölcsi magaslatos feladatokról csak sejtelmük is lehetett, annál kevésbé, hogy érettekké válhattak volna ama keresztyén szabadságra, mely az egyházközségi életnek sine-qua-non-ja.

Ki a népek művelődése történetét figyelem-

mel kísérté, tapasztalhatta, hogy a műveletlen tömegek képzeletei, babonás vagy vallásos megszokásai nem oly lenge természetűek, hogy azokat egykönnyen, csakugy máról holnapra, megváltoztatni, s azok helyébe más nézeteket meggyökereztetni lehetne. — Hogy valamely eszme magának a nép között utat törjön, ott meghonosodjék, ehhez nagy, igen nagy idő, és folytonos működés kell.

Ha már most meggondoljuk, mikép ment a christianisatio amaz időkben, hogy keresztyén fejedelmek hatalomszóval vagy épen fegyveres erővel egész tartományokat, országokat térítettek át tömegesen a keresztyén vallásra; könnyen beláthatjuk, hogy a barbár vagy pogány szokásokban felnövekedett sokaságra nézve a keresztyénség pusztán névnel nem igen lehetett több; és semmi sem természetesebb mint az, hogy oly elemekből álló közösségek kezére bizni a keresztyén egyház vezetését, annyi lett volna, mint a szent ügyet csirájában megfojtani. Természetes továbbá az is, hogy oly körülmények közt a papság, mint a tudomány, míveltség, vallásosság és humanitás egyedüli letéményese, értelmi felsőbbségénél fogva csakhamar szellemi és anyagi tekintetben oly korlátlan tekintélyre vergődött, hogy ezzel szemben a népnek vak engedelmességnél egyéb feladata nem maradt.

S ez az emberiségi nagy fejlődési folyamatában így volt jó. A társadalom nagy része vallás-erkölcsi tekintetben akkor gyermekkorát élte és oly vezetőkre volt szüksége, kik neki nemcsak

tanácsosal szolgálni, hanem tekintélyvel imponálni is tudjanak.

Mind a két tekintetben a keresztyén papság nagy előnyben és oly helyzetben volt, hogy a siker felől kétkedni sem lehetett.

Az ázsiai sivatagokból akkoriban Európába özönlött durva vad népekkel szemben a keresztyén-ség hirdetői szent humanitást lehellő vallásukkal s a római s görög műveltség nagyszerű örökségével méltán felsőbb rendű lényeknek tekinttethettek, kik előtt a természet vad fiának annál inkább meg kellett hajolnia, miután azokban — amit legmagasabbra becsült — a határozott bátorságot, a nélkülözési készséget és a halállal való rettentetlen szembeszállást is oly mértékben tapasztalta, hogy e tekintetben is népe legdicsebb hőseivel vetekedtek.

Ehhez járult, hogy ugyanazon szerzetesek, kik a harcnál egyébhez nem értő, ama durva, de épen azért gyulékony képzeletű emberek előtt a templomban egy láthatlan tulvilág csodáiról és rémületeiről beszéltek, a közéletben nekik a tudomány és művészet csodaországát tárták fel és őket a műveltség kézzelfogható adományaival ismertették meg, úgy hogy míg egyfelől a közönséges embert gazdaságra, építészetre, festészetre, zenére és az életet kellemesítő ipar különböző ágaira tanították, másfelől a nép vezéreit az államalkotás bölcseségébe, a törvényhozás és igazgatás tudományába avatták; és vajjon csoda-e, ha annyi felsőbbbségi jogcím mellett az alázatos, de céljukat folyvást szem előtt tartó

férfiak nem sokára a vad hódítók szellemi vezéreivé, később uraivá lettek?

Soha egy hatalom természeteseb okokból nem fejlődött, és soha egy hatalmat a társasági ügyek kezelése nagyobb joggal nem illetett, mint akkori időkben a vezérszerep a papi hierarchiát. E szerep két irányban vált az emberiségnek áldásul. Egyfelől egy összeomló civilisationnak maradandó emberiségi vívmányait mentette meg az enyészettől, másfelől szentesített vallásos szokások és cselekvények által a barbar népek között lassanként, keresztyén tudatot ébresztvén, századokon át az emberi társadalom egy nagy részének nevelőmestere volt.

Mig az egyház eme magasztos feladatát be nem fejezte, még túlkapásaiban is áldásos volt az emberiségre nézve, mert szellemi hatalmával a nyers anyagi erőt fékezte, vallásos míveltség terjesztése által az erkölcsöket nemesítette, és midőn a gyöngét az erősebb ellen védszárnya alá vette, bölcsesége által más különben is enyhítette a vas idők durvaságait.

Ily történelmi előzmények után mindenesetre feltűnő, hogy az egyház maga a papi hierarchia és a pápai uralom jogát nem ama kézzelfogható, igen is természetes körülményekre, hanem természetfeletti okokra, az apostoli successiora és a biblia e mondatára alapítja: „super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.“ — Az első, juris fictionak is gyöngé, miután az apostolok az ő utódaiknak olyasmit nem hagyományozhattak, amivel magok nem bírtak és fejedelmi hatalmat és világi uralmat a Mes-

ter világos szava szerint birni nem is akarhattak (1. Márk X. 42—44); a másik csak elcsavart hermeneutika folytán értelmezhető arra, amit az egyház ráfogott; idők folytával pedig annál sokkal világosabb értelmű, okmányokon alapuló intézmények is megsemmisültek.

Ha mégis az egyház hatalmának fentebb kifejtett igaz okait mellőzve e gyenge képzelt alapokhoz ragaszkodik, ezt nyomós indok nélkül nem teheti. S ez indok, bár az egyház soha be nem vallotta, sokkal természetesebb, semhogy a kutató figyelmét kikerülhetné.

Ha a papi hierarchia, mint az igaz kereszténység fogalmával ellenkező institutio, létrejöttét a társadalom kiskoruságának köszöni, akkor annak a körülmények változtával okvetlen meg kell szűnnie; ha a papi hierarchia egykori jogosultsága nevelőségi minőségén alapult, akkor a míveltségi nagykorúságra megért társadalom közepett többé helye nem lehet.

Ugyanis a dolog természete szerint minden nevelésnek az a rendeltetése, hogy egyszer, még pedig mentül előbb annál jobb, véget érjen. Minél jobban felel meg valamely nevelő feladatának, annál előbb teszi magát feleslegessé, annál előbb következik be az idő, midőn a növendék maga lábán járni megtanulván, a nevelői járszalagot tovább nem tűri, s azt erkölcsi önállóságánál fogva túrnie nem is lehet, nem szabad.

Valameddig a dolog úgy állott, hogy az ön-

tudatos, sajátképeni keresztyénség egyedül a klerus soraiban volt található, valámig a keresztyén szellem a társadalom rétegeit a papoktól vezetett iskolák, egyházi tanítások és egyéb institutiók folytán át meg át nem járta, a papi hierarchia a körülmények által parancsolva és törvényes volt, mert oly jogokat gyakorlott, melyeket kivüle, minthogy ignoti nulla cupido, senki igénybe nem vett. De mihelyt a társadalom keresztyén tudatra és ennek folytán keresztyén szabadságra ébredve községi jogait követelni kezdte, senki ember fiának és így a papi hierarchiának sem állott jogos hatalmában azt tőle megtagadni, s ami azelőtt szükségparancsolta kiegészítő volt, most vétkes bitorlássá vált, melynek fenntartása tekintetéből a papi uralomnak szerepet kellett váltania és míg azelőtt a műveltség előmozdítója, a világosság terjesztője volt, most ösztönszerűleg minden oly intézkedésnek ellene fordult, mely a tömegek szellemi felszabadulását eredményezhetné, s azon kezdett egész erejéből dolgozni, hogy a haladást, az értelmi felvilágosodás terjedését meggátolván, az emberiséget lelki tespedésben tartsa.

Századok óta a papuralom a vis inertiae-nek e rendszere mellett már csak régi dicsőségének fényéből él, és midőn tévesztett irányának védelmére kel, rendesen — hogy egy valahol olvasott hasonlattal éljek — úgy jár, mint aki házára rosszul alkotott villámhárítót alkalmaztat: vonz, hogy a romboló mennyköcsapást siettesse.

III.

Dec. 16.

Az eszmékbeni forradalomnak fel kell döntenie az intézményeket, ha az intézmények nem módosulnak az új eszmékhez képest.

Lamartine.

Az idétlen gyámkodás elvén alapuló uralom nem kevésbé volt vészhozó magára a papi intézményre, mint a népekre nézve. A mily mértékben emelkedett az egyház világi hatalma és befolyása, azon mértékben szállt alább-alább tekintélyének szellemi hatása.

A legsötétebb korban is az emberek nem igen voltak hajlandók hitelt adni oly istenességnek, mely midőn másoknak a lemondás vallását hirdette, maga részére a világ kéjeit és gyönyörüségeit vette igénybe.

A kegyes lelkek sorra elidegenedtek az egyháztól, mely a fény és hatalom tetőpontján a kicsapongások minden nemeit egyesíté magában és még a kedvére élő világfi is indignatioval fordult el oly emberektől, kik míg hivataluk szerint szájjal önmegtagadást és alázatosságot hirdettek, tetteleg a legocsmányább életet éltek és bűnös kéjelgésnek és nagyravágyásnak oltároztak.

A középkori írók szinte kifogyhatlanok a papok feslettsége feletti panaszaikban és Boccaccio, a 14-ik század közepe tájt élt olasz költő elbeszélése szerint, egy kegyes keresztyén, ki egy bizonyos

zsidót minden áron meg akart téríteni, utoljára rávette, hogy Rómába utazzon. A zsidó Rómában megfordulván, ott a romlottságot a legalsóbb rétegtől a legfelsőbbig oly vesztetnek találja és oly színekkel festi, hogy mai nap olyasmit leírni sem lehet és midőn utoljára mégis keresztelésre jelenti magát, azt adja okul, hogy azon egyház, mely tagjainak oly iszonyatos feslettsége mellett mégis fennáll, okvetlen isteni eredetű.

Mi az egyház középkori romlottságában sem látunk semmi rendkívülit, hanem a dolgok igenis természetes fejleményét. Az absolutismus minden időben nem kevésbé volt végzetes azokra nézve, kik gyakorolták, mint az alatta szenvedőkre nézve. A korlátlan hatalom nem hogy az ember fölibe helyezné birtokosát, inkább kisebbé teszi az embernél, mert megszünteti reá nézve a tekinteteket, melyek élvszomját és szenvedélyeit mérsékletre intéhetik, s valóban a középkor papságának nem emberi, hanem angyali természetűnek kellett volna lennie, hogy ha mint a nép teste és lelkének föltétlen ura, e hatalommal vissza nem él és mindenhatóságát kéjelgésre és gyönyörök megszerzésére nem használja fel.

Azonban az isteni gondviselés az emberiségi ügyeket bölcsen úgy intézte, hogy a bitorlás szülője legyen a bűnnek, a bűn a lakolásnak. A pápaság története ezen erkölcsi törvénynek legszólóbb tanusága. „Soha egy hatalom sem volt, — mondja „l’Avenir National“ — mely ellen népei annyiszor

fellázadtak volna, mint a pápai hatalom ellen. VIII. János pápáskodása, azaz 872 óta folytonos küzdelemben élt a pápa az ő világi hatalmának fenntartása miatt. Százöt év alatt (896—999) 29 pápa váltotta fel egymást, kik közül 11 megöletett, 3 a börtönben vagy számkivetésben halt meg, 14-nek pedig csak neve volt pápa..... Nem tréfa, nem ámitás-e azt állítani, hogy az egyházi állam soha nem volt ellenséges az ő pápakirályával? A rómaiak 150-szer, az egyházi birodalom 160-szor lázadtak fel a pápák ellen.“

Valóban a pápaság százszor megtört volna saját népe csapásai alatt, ha terjeszkedési ösztöne messze távolban mindég kiskorú friss elemeket nem csatol birodalmához, kiknek segítségével leveretéséből ismét fölemelkedik, sőt a gyámkodása alól kinőtt és tőle elszakadni akaró igaz keresztyéneket el is pusztítja.

Ebben rejlik a pápaság tartóssága s életszivósságának főtitka. Az emberiség azon társadalmaira nézve, melyek vagy kezdetleges polgárisodási állapotban vannak, vagy a középkori műveltség niveauján állanak, az egyház mint tekintély mindig életszükség s azok számára a pápaság mindég helyén lesz.

Mikor azért a pápaság makacs féltékenységgel következetesen őrzi középkori doctrináit, merőben ellenszegül minden haladási törekvésnek, és a lelkek feletti hatalmát a szellemi tespedés örökítésére használja, — a gondolkodó ember abban

semmi csodálkozni valót nem lát, s inkább az avval ellenkező eljárást találná megfoghatlannak. A pápaság midőn a haladás ellen reagál, csak önfentartási ösztönét követi, jól ismervén Sallustius eme maxímájának életből merített igazságát: „imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est.“

Schneller, századunk elején élt osztrák katolikus történész, ki az akkori censura kötött viszonyai között a történelmi igazságot csak ugy ejthette, hogy ha az officiosus hazugságnak is szemét kitörölé, a pápaság fejtegetett két egymást felváltó phasisát ugy festi, mintha azok a mindég egy és ugyanazonosnak maradt pápaságról való kétféle nézetek volnának. Szavai e következők:

„A pápaság minden emberi intézmények közül a mennyhez vezető legkövetkezetesebb intézkedés; azon gondolatból indul ki, hogy az örök igazságot minden népeknek hagyományképen eszébe és műirányképen kedélyébe kell vésni. A ziláltság századaiban a keresztyén társulat messze szétszórt tagjait egyházi hite s a latin nyelv által egyesíté. A dolyfös zsarnokoknak, kik az ököl jogánál egyebet nem ismertek el, a nyilvános vélemény fegyverével állott elibe. Kiküldött szerzetes tagok által földművelést terjesztett oly erdőkben és sivatagokban, hová csak edzett s vakon lemondó barát volt képes kemény bocskoraiban s durva szőr-ingében a művelődés első csiráit elhinteni. Ezer meg ezer mértföldnyire küldé szét a betűt, a magot és a szöllötöt; a biblia miatt irni-olvasni és a kenyér és

borral való áldozás miatt szántani és bort természeteni tanultak. Az el nem háriható iszonytatóságok enyhítőjeként Istenbékét szerzett a földi hatalmaságok és menhelyeket a vérbosszu ellen. A keresztyn hitért lovagias szeretettel küzdeni tanitá Európa népeit és buzdítására vagyonukat és vérüket áldozták fel egy eszmeért. A kereszties hadak az uj műveltség kezdőpontjává lönek, fölébresztvén a művészet iránti érzületet, s a gondolkozás erejét, kereskedelmet s a városok szabadságát. A milliónyi szobrok, festmények s mesterművek, melyeknek a pápaság adott lételt, csak a természet hajnalai és csillagos éjjeleinek gazdagságával hasonlíthatók össze.“

„Másfelől a pápaság az emberi észnek a nagykoruság utáni kísérleteiben legkövetkezetesebb elnyomója; töle eredtek a kinfaggató kamrák, máglyák, egyháztilalmak, kiközösítések, nőzárdák és barátklastromok. Az bizgatta a frankokat és longobardokat, franciákat és németeket, magyarokat és lengyeleket, s így Európa minden népeit az egymás elleni legborzasztóbb háborukra; a békeség egyháza a hívők mézárszékévé lön. Feloldozta esküje alól az alattvalót, gyermeki kötelessége alól a fiút, hogy mindkettőnek kezébe adja a királya és atyja ellen fordítandó gaz fegyvert, magának pedig kivívja a biborköponykét és a halászggyűrt; a Hohenstaufenek meglettek hatalmukban törve és vérpadra hurcoltatva; Italia minden városai a papság által a guelfek és gibellinek közti polgárháboru folytán teljesen feldulattak. A megtérített népeket a szán-

tásvetés mesterségével együtt a papitizeddel is aján-
dékotta meg, mely nyomás és jogtalanságtól a fel-
világosodottabb századok sem birtak egészen meg-
szabadulni. A bibliát, a keresztyénség tiszta tanát
elvoná hívőitől, hogy azzal ellenkező elveket hozzon
folyamatba. A menhelyeken gyilkosokat és rablókat
szállásolt, s így ezáltal valamint az istenítéletek
által is a jognak még fogalmát is aláásta. A keresz-
tes hadak a legigazságtalanabb és legeszeveszettebb
hadi cselekmény, melyet a történelem ismer; millió-
nyi népek veszték el távol hazájuktól ama haszon-
talan kísérletben; s azon jó, mit az isteni gondvise-
lés azzal egybekötött, azoknak akaratja és szándéka
ellen történt, kik az egésznek mintegy intéző rugói
valának. Botrányos földi ékitményeket vitt be a
pápaság Isten templomába, ki pedig lélek, és lélek-
ben és igazságban, nem pedig cifraságokban s
csecsebecsékben kíván imádtatni. A pápaság a pap-
nötlenség által milliók szivéből kiszakítá a szerelem
hajnalát s a csillagos éjjeket a bűnös élvezet kin-
jaira kárhoztatta; tanítói házi erényeivel egyszers-
mind azoknak emberi rendeltetésüket is megsem-
misíté.“

Nézzen már most akárki figyelemmel végig
azokon, amiket Schneller a pápaság mellett mon-
dott el, s kénytelen lesz bevallani, hogy míg egyfe-
lől többet és kedvezőbbet a pápai uralomról elmon-
dani aligha lehető, másfelől mindazon jótétemények-
nek és emberiségi áldásoknak, melyeket annak tu-
lajdonit, az európai társadalomnak csak kezdetle-

ges állapotában volt helyük, míg viszont a haladást gátló, az emberiségi fejlődést visszafojtó pápai törekvések azon időtől fogva szakadatlanul folynak, amidőn az emberek magok is gondolkodni és önállóságra vergődni kezdtek.

E tekintetben keresztyén szabadságra ébredt egyes férfiak már a XII. században érkezettnek hitték az időt, hogy lelkük tüzevel magok köré követőket gyűjtván, Isten népét a vallás-erkölcsileg akkor már mélyen süllyedt pápaság bilincseiből kiszabadítsák és a társadalmi fejlődést humanusabb, s ennél fogva egyszersmind isteniesebb alapokra fektessék.

Az Albigensek és Waldensiek egyszerű tiszta erkölcsökkel, Isten- és emberszeretetükkel, amiért közönségesen csak „jó emberek“ (bons hommes) címevel jelöltettek, Jézusnak kétségkívül őszintébb követői és tanítványai voltak az őket tüzzel-vasal pusztító pápai üldözőiknél; de miután az egyház, mint tekintély, az akkori társadalom legnagyobb részére nézve még nélkülözhetlen, s ennél fogva a pápaságnak a népek tömegében még igen mély gyökere volt, — mint rendesen történni szokott, — a tömeg nyomta el a felvilágosodott minoritást. Így történt, hogy az Albigensek és Waldensiek ellen hirdetett keresztes háború, azoknak csaknem teljes kiirtásával végződött.

Azonban hála a gondviselésnek, az igazság magvai, ha egyszer az emberiség közé elvettetnek, elébb-utóbb gyümölcsöt is teremnek. A tudo-

mányoknak általában s különösen a reáltudományoknak a kolostorok celláiban századokon át folytatott szorgalmas művelése; a byzanti birodalom bukása folytán nyugotra vándorolt klasszikai műveltség újbóli felvirágzása; a fölfedezések által új mozgalmak életre ébredt közszellem és különösen az ismereteknek a könyvnyomdászat szülte gyorsabb és általánosabb terjedése, és végre az Albigenek és Waldensiek által megindított vallásos mozgalomnak a komolyabb lelkekben folytontartó forrongása — mindezen körülmények a XVI. század elején hatalmasan összeműködtek, hogy a pápaság bilincseinek, sokszor sikertelenül megkísértett lerázását lehetővé tegyék, és így megszülemlt a reformatio.

Ennek, valamint egyfelől tendenciája volt a már érettségre jutott keresztyén emberiséget a terhessé vált járszalagon való vezettetés alól kiszabadítani, úgy másfelől igénybe kellett vennie a keresztyén elidegeníthetlen községi jogát, melynél fogva a vallás ügyeit közbenjárás nélkül önmaga intézhesse. Csakugyan első ténye a reformatiónak a volt, hogy a testvériség és Isten előtti szent egyenlőség symbolumául szerzett úrvacsorát, mely a transsubstantiatio, és ami ezzel szoros kapcsolatban áll, a kehelynek a néptől való megtagadásánál fogva a hierarchiának legerősebb támaszul szolgált, eredeti jelentésére visszavitte és a laikusnak a kelyhet visszaadta.

Midőn Luther e nevezetes szót mondta ki:

„meg kell kísérteni, hogy nem lehetne-e az egyház ügyét a laikusok által fölsegíteni“: minden tekintetben a szeg fejére ütött s a baj üterére tapintott; mert azáltal, hogy a laikusokat az őket mint keresztényeket illető egyházi jogaikba visszahelyezte, nem csak hogy a hierarchiát gyökerén támadta meg, hanem nagy horderejű socialis reformnak is alapját vetette meg. Mihelyt a laikusoknak az egyházi dolgokba beleszólás engedtetett, előre látható volt, hogy az egyháznak mindenütt nemzetivé kellend válnia, ellentétben a romanismus mindent központosító törekvésével, mely a régi nyomon járva, a római igával a római nyelvet is a nemzetek nyakába tolt, nem riadván még attól sem vissza, hogy az Úr népét idegen, nem értett nyelven mondott imádsággal járultassa Isten elibe, hogy szóról szóra beteljesedjék az irás mondása: „E nemzetség hozám csak szájjal közelget, és ajkaival tisztel engem: szive pedig tőlem távol van“ (Máté 15, 8).

A reformatio az ember egyéni szent-jogát reclamálván, ennek nyomán a nemzetek is öntudatra ébredtek, úgy hogy mindenütt, hová elhatott, éledő nemzeti irodalommal nemzeti műveltség vette kezdetét.

Azonban épen itt mutatkozott legfeltünőbbben a közműveltségnek az egyház alakulására gyakorlott módosító befolyása.

Mig Luther még csak az elmélet mezején, a dogmák körében mozgott, nem talált elég szót annak kiemelésére, hogy akik megkeresztelked-

tünk, mindnyájan egyformán papi nemzetség, szent nép vagyunk, testvérek az Ūrban, egyenjogúak stb. stb. — De mihelyt tette került a dolog és az egyházat gyakorlatilag is meg kellett önállólag alakítani: azonnal belátta, hogy a polgári jogaiból kitagadott nép koránt sincs még, sem általános erkölcsi, sem különösen vallási tekintetben oda emelkedve, hogy az egyház ügyeinek vezetését teljes mértékben kezére lehessen bízni, még kevésbé fejlett arra, hogy az új egyháznak minden felől fenyegetett önállóságát fenntartsa és a megtámadások ellen megóvja.

Németországon akkoriban éppen úgy volt a dolog, mint nálunk 48 előtt, hogy midőn nemzetről szólottak, értették alatta az előjogos osztályokat, a nemeseket és a papokat; s azért midőn Luther szavát fölemeli, hogy nemzete egyházát és iskoláit mély sülyedtségéből kiragadja, ebbeli szózatát nem „an die deutsche Nation“, mely valóságban nem is létezett, intézi, hanem „an den Adel der deutschen Nation.“ — Csakis a nemzet nemesi osztálya volt a laikusok közül erkölcsileg és műveltségre nézve oda érve, hogy az egyház ügyeinek vezetésére áldásos befolyást gyakorolhasson, és — ami fő — csakis a nemesség volt azon nemzeti erő birtokában, melytől várni lehetett, hogy az alakuló egyháznak az önállóságot biztosítsa. Így lőn, hogy a németországi reformatio a protestantismus elve szerinti nép- és községi egyház helyett államegyházat alapított, melyben a papok kezét fogva a világi felsőséggel,

vezették a kormányt. Ellenben Schweizban, hol politikai alkotmány a népet képesebbé tette az egyház-kormányzásba való tényleges részvételre, az egyház berendezése tökéletesebben vitetett fogalma szerint keresztül és meg lön alkotva az egyházközségi szervezetet.

Történelmi igazság gyanánt mondhatjuk ki tehát, hogy az egyház, bár alapjában változhatlan, amennyiben változhatlan a vallásos érzület is, melynek kielégítésére fennáll, külszervezetére nézve mégis a történelmi fejlődés törvénye alatt áll s mint socialis intézmény, a társadalom többi intézményeivel folytonos kölcsönhatásban áll. *)

---

*) Néhány évvel ezelőtt jelent meg Londonban egy három kötetű nagy munka Marshall T. W. M.-től: „A keresztyén missiók; ezeknek szolgálai, eljárásai módja és eredményei (Christian Missions, their agents, their method, and their result)“, melyben szerző a missiók történelméből akarja bebizonyítani, hogy „a protestantismus nem lehet azon intézmény, melyet Isten az emberiség üdvözítésére alapított és a világ megtérítésével bízott meg, mert ime a protestantsoknak 27 missio társulatai közül mindenik egyenként több erővel rendelkezik, mint az egész római propaganda, mégis a római propaganda falvakat, városokat, vidékeket, nemzeteket térített meg; a 27 prot. hitlejlesztő társulat pedig együttvéve nem hogy nemzeteket a hitetlenségéből, de egy békát a tóból sem húzott ki. Xaver sz. Ferenc egy maga három év alatt nemzeteket térített meg; a száz ezer prot. missionárius 80 év alatt egy békát sem húzott ki a tóból stb.“ — Ezekből aztán Marshall úr azt a következtetést vonja, hogy „a prot. missiotársulatnál nincsen az Isten, a római propagandával az Isten működik“, és továbbá, hogy „a protestantismus csak apostasia által gyarapodhatik, de nem megtérés által.“

A mi fejtegetésünk után, azt hisszük, mindenki beláthatja, hogy Marshall úrnak nagy fáradtsággal összehordott adatai — ha ugyan mind igazak és amének — egészen más, természetes okokban találják magyarázatukat. — A keresztyénségnek protestans alakulása valaminek történelmileg előhaladt műveltségű társadalomban jött létre, ugy terjedésének alapföltétele a társas életnek bizonyos fokig való fejlettsége. A protestantismust tehát hamisnak azért mondani, mert nyilatkozati módja nem arra való, hogy a keresztyénséget gyermeknépekkel elfogadtassa, csak annyi, mintha valaki a felsőbb analysisist mondaná hamisnak azért, mert a gyermekvilágban azzal igen kevésre mehetné.

IV.

Dec. 30.

En certain cas l'homme n'atteint la vérité qu'après avoir épuisé le faux.

Edgar Quinet.

Az emberiség oly soká élt ama gyámság alatti állapotban, hogy miután ez egyszer megvolt, ugy látszott, nem is lehet máskép.

A reformatio megtanította az embereket, hogy lehet biz az máskép is; megmutatta tetteleg, hogy azért, mert valamely rendszer századokig uralkodott, nem következés, hogy még századokig uralkodjék.

A reformatio által az eszmékben és tényleges intézményekben eszközölt változások törvényesítettén, az ujitás és haladás elve jogosultnak lön elismerve, és helyet foglalt az elmékben a meggyőződés, hogy az ember önnön sorsának szabados ura; hogy valamint lelki üdvét, minden más ember közbenjárása nélkül, élő hit által, ugy testi jólétét tehetségeinek minden oldalú szabad kifejtése, mind jobbra-jobbra való törekvés által maga eszközölheti.

Gonosz idők voltak azok, midőn Luther és Zwingli ez érdekekben szavokat fölemelék. Minde-
nütt önző anyagiság, fényelgő külsőség és durva

Viszont abból, hogy a katholicismus gyermeknepek ténitására igen alkalmas, csak ugy nem következik, hogy az a haladtabb műveltségű társaság vallásos szilkségérzetét is kielégíti, a mint senkisésem állithatja, hogy a képes könyvek a meglett embernek valami kiváló lelki táplálékot nyújtanak azért, mert a gyermekeket igen nagyon gyönyörködtetik.

B. M.

erőszak volt a hangadó hatalom. Isten nagy világán nem volt a szegény ember számára zug, a hol zsarolói elől elvonulva, magát embernek érezhetné; még Istenéhez sem közelíthetett, míg arra a paptól engedélyt nem vásárolt; magát a gondolatot is kénytelen volt agyába visszafojtani, mióta VI. Sándor pápa, ki bizalmas körökben minden vallást jónak, de a legostobábbat legjobbnak szokta volt mondani, bullával — a lélekölő censurát megrendelte.

Ezek ellenében a reformátorok visszakövetelik az egyén elidegeníthetlen igazát, a személyes meggyőződés jogosultságát. A pápa nem tulajdonosa az egyháznak, hogy annak áldását, mint valami hűbért, tetszése szerint osztogassa vagy valakitől elvonhassa.

„Ovakodjál,“ mondja Luther, „és ne tarts semmit oly nagynak e földön, habár mennyei angyal volna is, a mi lelkiismereted ellen eltávolíthatna a tudománytól, melyet te isteninek ismersz és tartasz.“

Miután ezen elv ki lett küzdve, az egyén viszszyanyerte méltóságát, s minden ember rendkülömbőség nélkül, ismét fölemelhette fejét. Az ember föl lett szabadítva, gondolatát nyilváníthatni, s meggyújtott a fáklya, melynek világánál mind előbb-előbb haladhasson az egyházban a hit és lelkiismeret szabadságára a hierarchiai kényszer ellen, a tudományban a szabad gondolat érvényítésére a magát nem igazolható tekintély ellen, a politikában

a nép közös akaratából fejlett törvény uralmára az Isten nevében garázdálkodó absolutismus ellen.

Hogy a haladás elvét az egyéni szabadság érvényítése által jogosulttá tette, ez adja meg a protestantismusnak világtörténeti jelentőségét és nem az, amit a harc hevében positivumot teremtett. Ha itt a reformatorok egyben másban hibáztak, nyitva maradt utódaik előtt a pálya, hogy szabad vizsgálat útján a megkezdett művet tökélyesítsék. Ha Luther örökké az ördögökkel vesződik, a formula concordiae a szabad akarat szolgaságát tanítja és Kalvin Isten dicsőségére embert enged megégetni: ezek minket semmire sem köteleznek, és legfőlebb sajnálkozni tudunk a kor sötét világnézetén, mely a legtisztább elméket is úgy birta megigézni.

A közönségesen uralkodó nézet, hogy a protestantismus szintugy mint a katholicismus, megállapított vallási doctrinát képvisel, merőben hamis. A protestantismus irányt, elvet képvisel, de nem doctrinát s épen azáltal lépett Krisztus Urunk nyomdokiba, hogy a lelki élet szabad terén semmi külsőségnek, semmiféle örök időkre megállapított törvénynek, mint legjobb esetben képmutató pharizäismust eszközlőnek, érvényt nem tulajdonít, és mindent a benső érzületre, az egyén autonom önelhatározására alapít.

A római hierarchia, ekkép alapjában megintgatva, a reformációval épen ellenkező elvekben keresett menedéket. Kifejtette és törvény erejére emelte abbéli nézeteit a tridenti zsinaton, mely a

pápák hosszas vonakodása után, utoljára mégis létre jövéen, mindannak ellenkezőjét szentesítette, a mi végett eleinte összeült. E zsinat első összehívása azon kilátással történt, hogy az egyház kebelében a közönségesen szükségesnek tartott javítások megtétetvén, másfelől a tartományi egyházaknak a lehető engedmények biztosítottván, tán sikerülend az elszakadtakat visszaterelni, s így az egyház külső egységét helyreállítani. De időközben (1554) létre jött az ágostai vallásbéke, melyben a protestans rendeknek nemcsak tökéletes lelkiismeret- és vallásszabadság, hanem a katolikusokkal egyenlő politikai jogok is biztosítottak. Most már a szakadás bevégzett ténynyé lett, s így, midőn 1562-ben harmadszor hivatott össze a zsinat, senki sem gondolt többé a protestansokkal való egyesülésre, hanem az volt a kérdések kérdése, mikép szilárdíttassék meg a megingatott állás az új egyház ellenében.

Míg a zsinat első korszakában a pápaság ellen az episcopatus, az absolutismus ellen a constitutionalismus, az ultramontanismus ellen a nemzeti-egyházak még erélyes szószólókra találtak, most mindez háttérbe szorult azon általános meggyőződés előtt, hogy az új egyházzal szemben a catholicismus magát csak központosított egység által képes ugy fentartani, hogy az új eszméknek magára módosító befolyást ne engedjen.

E meggyőződés befolyása alatt keletkeztek a tridenti zsinat mindazon határozmányai, melyek a

protestantismus szabad haladási elvével ellentétben, a hátratekintő auctoritási elvet tükrözik vissza, mely elvnél fogva a zsinat a katholicismus tanköréből mindent kizárt, amire a régi egyházban rá nem mutathatott, s mindent szentesített, a mire a multban támaszt talált.

Azonban e határozmányok mind a mellett, hogy a régi egyház betűjét vették alapul, épen nem annak szellemében készültek. Midön az uj katholicismus a hagyományos rendszert zsinatilag és örök időkre szentesítette, oly álláspontra tette magát, mintha még most is általános és egyetlen uralkodó világ-egyház volna a keresztyénségben, holott a protestantismus törvényesítettése óta nem volt már egyéb mint párt egy másik párt mellett. A régi egyház, midön szólott, kora érzeményeit tolmácsolta és azért talált a népek milljóinak szívében viszhangra; mint-hogy az emberiségnek szolgált, az emberek urává lett. Az uj katholicismus megfordítva csak önnön testületi érdekeit, az emberiség feletti uralmát tartja szem előtt, és midön egész erővel azon van, hogy rendszerének kényszerü változhatlansága által magának a fennállót biztosítsa, lemond a jövődőről, mely a haladó tudományé.

Ha a vallást a lélek gyógyszerének tekintjük, akkor az uj katholicismus eljárása ama sinai orvosokéhoz hasonlítható, kik évezredekkel ezelőtt egyik császárok (Si-nong) által készített szabályzat szerint kötelesek gyógyítani, s inkább megengedtetik, hogy szabályszerű eljárás mellett a beteg elvesz-

szen, sem hogy - az orvos a szabálytól eltérve azt megmentse.

Az emberiség nagy része fényes reményeket kötött a tridenti zsinathoz; a keresztyénség újjászületését, reformokat in capite et membris vártak tőle; e helyett minden gond arra fordított, hogy a pápa primatusának megszilárdítása által az egyházi külső egység s ennek folytán az egyház hatalmi állása legyen megmentve, s minden dogmai határozmányok mintegy az égtől kölcsönzött lánc gyanánt szerepelnek csak, melylyel a megmaradt híveket biztosabban hitték az egyházhoz csatolhatni. Zárvonalt akartak huzni az új eszmék ellen és nem vették észre, hogy azzal csak magokat tették rabokká anélkül, hogy az eszmék szárnyalását meggátolhatták volna. Az által, hogy gyámkodási elvét fentartva, utját akarta állani a haladásnak, meghasonlásba jött a jövővel és csak maga erejét zsibbasztotta.

Ha századok óta a papság szenvedőleges állapotából ki nem léphet, ez nem csak onnan van, mert kevés eszköze van a cselekvéshez, hanem egyszerűs mind onnan, mert azon rendszabályok közül, melyek neki kínálkoznak, egyet sem ismer biztosnak; mert azon tanok, melyekre gyámkodási hatalmát alapítja, önnön hivei érzelmeit sértik; mert azon érdekek, melyekért mint hatalom léteznek, az emberiség érdekeivel ellenkezésbe jöttek.

Másfelől a reformatio által az európai emberiségben eszközölt forradalom, melynek folytán népek és fejedelmek önlábukra állván, a pápai hatalommal

szakítani mertek, sehol sem maradt nagy horderejű utóhatás nélkül. A tekintély elve egyszer mindenkorra meg lett ingatva s a papi rend elvesztvén a lelkekre addig gyakorlott hatalmát, az emberek önállóság kezdtek gondolkodni s ott hol elébb csak vakhit és engedelmesség uralkodott, az állam és egyház közötti, egyik fentebbi cikkünkben kifejtett kölcsönhatásnál fogva, a polgári viszonyokban is csakhamar az önállóság szelleme kezdett nyilatkozni, mi idők folytán természetesen az államéletben is lényeges változásokat idézett elő.

A reformatio terjedésével és egyházzá alakulásával a pápaság birodalma nagy részét elvesztette s európaszerte a népek új életre s eleven munkásságra ébredvén, egymásután sorban látjuk őket polgári szabadságukat kivívni, elébb az abszolút királyság által a magas nemesség ellenében; majd a nemességgel kibékülve egyesített erővel korlátozzák a királyi abszolutismust és alkotmányos törvényekben keresnek biztosítékot kivívott szabadságuknak.

Ha a déleurópai népek, sajtáságos geniusuknál fogva a minden külső fényből kivetkőzött protestans cultus elől lelküket bezárják is, a reformatio által megindított politikai agentiáknak ellent állani nem képesek, s azért látjuk, hogy habár később is, a sok ideig visszatartóztatott de annál nagyobb rombolással kitört politikai forradalom, elébb Francia-, később Spanyol- s legujabban Olaszországban a tekintély alapján nyugvó középkori intézményeket halomra dönti és helyébe az egyéni sza-

badságot érvényesítő alkotmányos államszerkezetet lépteti.

De míg a protestans államokban az egyszer kivívott constitutionalis államélet, mint a nép összes szellemi, vallásos úgy mint tudományos műveltségének kifolyása, békés fejlést enged, addig a catholicus államokban az egyén szabad önállóságán alapuló államszerkezet a vakhódolatot követelő középkori egyházzal folytonos ellenkezésben és haroban áll, s azért míg a művelt rész a humanitási érzelmeit botránkoztató egyháztól elfordul, a tömeg a vallás által örökös feszültségben tartatik azon eszmékkal, melyek a polgári kormányrendszer alapjául szolgálnak, s ennél fogva forrongásokra minden órában felhasználható. Hogy is lehessen szellemi egység és állandó nyugalom oly polgárzatban, hol amit a nemzet mint ösei véréen szerzett drága vívmányt szentnek tart és tisztel, azt valláséletének feje, mint legközelebb az Encyklicában láttuk, az istentelenség, elvetemedettség netovábbjaként tünteti fel?

Nem volt egy aspiratioja a kornak, nem egy drága reménye, melyet a hegyeken túl nem szidalmaztak, lábbal nem tapostak volna; erkölcstelennek, istentelennek mondták és mondják folyvást a jelent; miért? mert nincs az embereknek kedvük egy institutiot isteníteni, mely a középkor iszonyatosságait felujtáná, anélkül hogy annak bár kevés erényeit is föléleszteni képes volna s hagyján, hogy ha még azon institutio tisztán vallásos természetü volna: az

istentelennek bélyegzett kor soha sem bántana egy intézményt, mely a társadalom nagy részének vallásos tisztelet tárgya; de az institutio, melyért a küzdelem foly, annyira nem csupán vallásos természetű, hogy bátran mondhatjuk: soha a legveszettebb atheismus sem ejtett oly érzékeny sebeket a közvállásosságon mint azon intézmény, mely a vallás szolgálataiból hatalmas nagy urakat csinált és a szent pietást a nagyravágyás eszközévé aljasította; mióta a vallás olyanná lett, hogy annak leginkább a papok veszik hasznát, csakis a papok dolga lett az, és legfőlebb még azoknak, kik épen nem gondolkodván, pórázon vezethetők.

De nem folytatom ezek fejtegetését, mert érzem, hogy ilyenü dolgok, ha még oly igazak is, általam elmondva sértegetési vágyból fakadt ráfogásoknak fognak kereszteltetni. Szóljon inkább helyettem egy katolikus író, ki legközelebb a „Journal de Debats“ dec. 12-ki számában így nyilatkozott:

„E percben a történelém egyik legnagyobb eseménye, a legjelentékenyebb tény valósul, mely a keresztyénség létre jötté óta a világon előfordult. Bármily gonddal járjanak is el körülötte, hogy némi mesterkéltséggel fenmaradást biztosítsanak számára, a pápaság világi intézménye, e testnélküli fej, amint Antonelli bibornok nevezé, semmi esetre sem bir többé elegendő életerővel, hogy fenmaradhasson.

Megengedjük, hogy legpontosabban végrehajtandják a szerződéseket; megengedjük, hogy Olasz-

ország legjobb akarattal van, hogy azok megtartassanak, hogy Franciaország és Európa azokat tiszteltetni kívánja, de vannak az emberi szándokoknál sokkal erősebb viszonyok, vannak végzetes törvények, melyek eszközlik, hogy egymást kizáró elvek együtt nem élhetnek. Az egyház világi kormányzata, amint alakulva volt, már régóta csak idegen hatalmak segítségével élhetett meg, s amint e támaszt elvonják, az épület magától összeomlik. Hogy kevesebb vagy több idő alatt következik-e ez be, az nem tesz a dologhoz semmit, a kérlelhetlen idő végre fogja hajtani művét. Ha feltesszük is, hogy minden lehető s a legőszintébb erőködések megtörténnek, hogy fentartsák a pápai souverainitás utolsó maradványait, ha feltesszük is, hogy minden bármily vallásu kormány közreműködnék az uralkodás e kivételes formájának fentartására, mégis azt kell mondanunk, hogy mindez haszontalan fáradság; miután ez utóbbi kormányok magok oly elvekre fektetvék, melyek homlokegyenest ellenkeznek azal, amit Rómában védeni akarnának. Bizonyára Olaszországra nézve épen nem sürgetős, hogy Rómát hatalmába kerítse. Sokkal inkább érdekében fekszik az, hogy maga ellen föl ne bizgassa, a magát katholicusoknak nevező világ többé kevésbé őszinte szenvedélyeit. De saját akarata abban mitsem fog tethetni. Maga a polgári társaság szomszédsága elegendő leszen arra, hogy lassankint, kikerülhetlenül, szétmálassza a theocratikus társadalom utolsó példányát, melynek korunkban többé semmi létezési

joga. Ha e kis népecske, kiválasztva mintegy kísérlet anyagául, körül leszen véve egy nagy nemzettől, mely most kezd uj s az övétől egészen különböző életet élni, ha túlfelől képzelt határaitól ugyanazon levegőt fogja színi, s egy és ugyanazon légkörbe vegyül, a ragály magától fog jönni, és semmiféle egészségügyi zárlat nem fogja feltartóztathatni. Már máskor is mondatott: hogy a munkás és sürgölődő polgárisodás megtalálálandja útját a halottak nagy városába is. Be fog lépni a pénzegységgel, a vám-egyesületekkel, a vasúttakkal, a postaegyezményekkel; már most is ott van. És akkor nem sok idő fog elmulni, s az egyház elveszve azon érdekek közt, melyek nem köréhez tartozók, maga fogja kérni, hogy mentessék meg azoktól, hogy egészen a lelkek gondviselésére szentelhesse magát.

Megvalljuk, hogy a szomoruságnak nem csekély érzete lep meg bennünket, midön végét látjuk ama nagy rendszernek, mely századokon keresztül uralkodott. A püspököknek igazok van, midön állítják; hogy a világ minden részéből millio meg millio aggodalmas szem nézi az egyház fejét és szivét. Isten mentsen meg, hogy félre akarnók ismerni e látvány nagyságát és ily pillanat ünnepélyességét! Isten őrizzen, hogy sebzeni akarnók ama kegyes lelkeket, melyekbe az iszonyatos átmenet rémületet és borzalmat önt!

Ami a politikai lelkeket illeti, amint azok iránt semmi tartózkodással nem tartozunk, ugy semmi gondunk sincs reájok. Ámde épen azok nyugtalan-

kodnak leginkább és aggodalmaiknak nagy és valódi tárgya nem annyira a szellemi hatalom, a lelkiismeret, mint inkább a világi hatalom érdeke, akarók mondani biztosítéka. Ami minket illet, azt hisszük, hogy jobb keresztyének vagyunk, mint mjndazon istentagadók, hitetlenek és materialisták, kik nagy hirtelen megtérve, a szent szék politikai zuávjaivá lettek. Ajkainknak örömdalra kellene fakadniok, ünneplendők nem Olaszországnak, hanem az egyháznak felszabadulását. Mert most szabadul ki az egyház azon szolgaságból, melyben minden idők és országok Caesarjai tartották volt. Miképeshetik az, hogy annyi ismételt tapasztalatok, a történelem annyi példái után még mindég találkoznak, kik a pápák souverainitásáról mint függetlenségük föltételéről beszélnek? Hány-éve már, hogy e souverain pápák egyik protectoratustól a másiknak átadva, egyik örsereg kezéből a másikba hanyatva, egyik egyenruhát a másikkal cserélve, mint a vetekező kormányok vitatott zsákmánya, alattvalóik felett csak idegen hatalmaktól nyert szuronyokkal uralkodnak? S e souverainitást nevezik aztán a függetlenség biztosítékának!

A szolgaságnak kezessége az. A legszentebb, legfelségesebb, legékesebben szóló tanuság e tekintetben maga a pápa beszéde, mely azt mondja a világnak, hogy a szellemi hatalmának gyakorlására szükséges szabadságot keresendő, kész idegen földre menni. Legmeggyőzőbb példa azon igyekezet, melylyel minden ember arra kívánja a pápát reábirni, hogy

keresse a szabadságot; s vajjon minő országban? eretnek kormányok alatt álló országokban. És mind e katholicus forradalmárok úgy látszik nem is sejtik, hogy így beszélve a legborzasztóbb és végső csapásokat mérik a világi souverainitas tanára! Hogyan! azt akarják bebizonyítani, hogy a fenség, a souverainitas, a politikai felsőség, a területi birtok, szóval az anyagi erő szükséges a pápa szellemi függetlenségére, s ennek bizonyítékául a pápát in partibus infidelium akarják látni, hogy ott gyakorolja hatalmát, egy oly országban, hol egy talpalatnyi tulajdona sem lesz, a tekintély árnyéka sem követendi, hol eretnek kormányhatalom alatt fog állani! Maga a pápa nem szünik meg kijelenteni, hogy az egyház a politikai szabadsággal együtt megélni nem bír, hogy a polgári rend ellensége az isteni rendnek, s épen azon szabadságtól, melyet kárhoztat, fogja kérni az oltalmat, s épen olyan helyen fog keresni menedéket, hol oly törvények uralkodnak, melyeket ő anthemával sujtott.

Mit fog a pápa most tenni, senki, sőt talán ő maga sem tudja. Mindenesetre, ha Rómát odahagyja, magát többé ott szabadnak nem érezvén, s ha a szabadságot a menekülésben keresendi, csak annál feltünőbb és meggyőzőbb tapasztalat lesz. A mint ő mindenütt pápa marad, mindenütt feje a katholicus egyháznak, a mint mindenüvé magával viszi a szellemi hatalmat, melylyel föl van ruházva, és azt szabadon gyakorolhatja, ez leendő legvilágosabb bizonyítéka annak, hogy a világi souverainitas épen

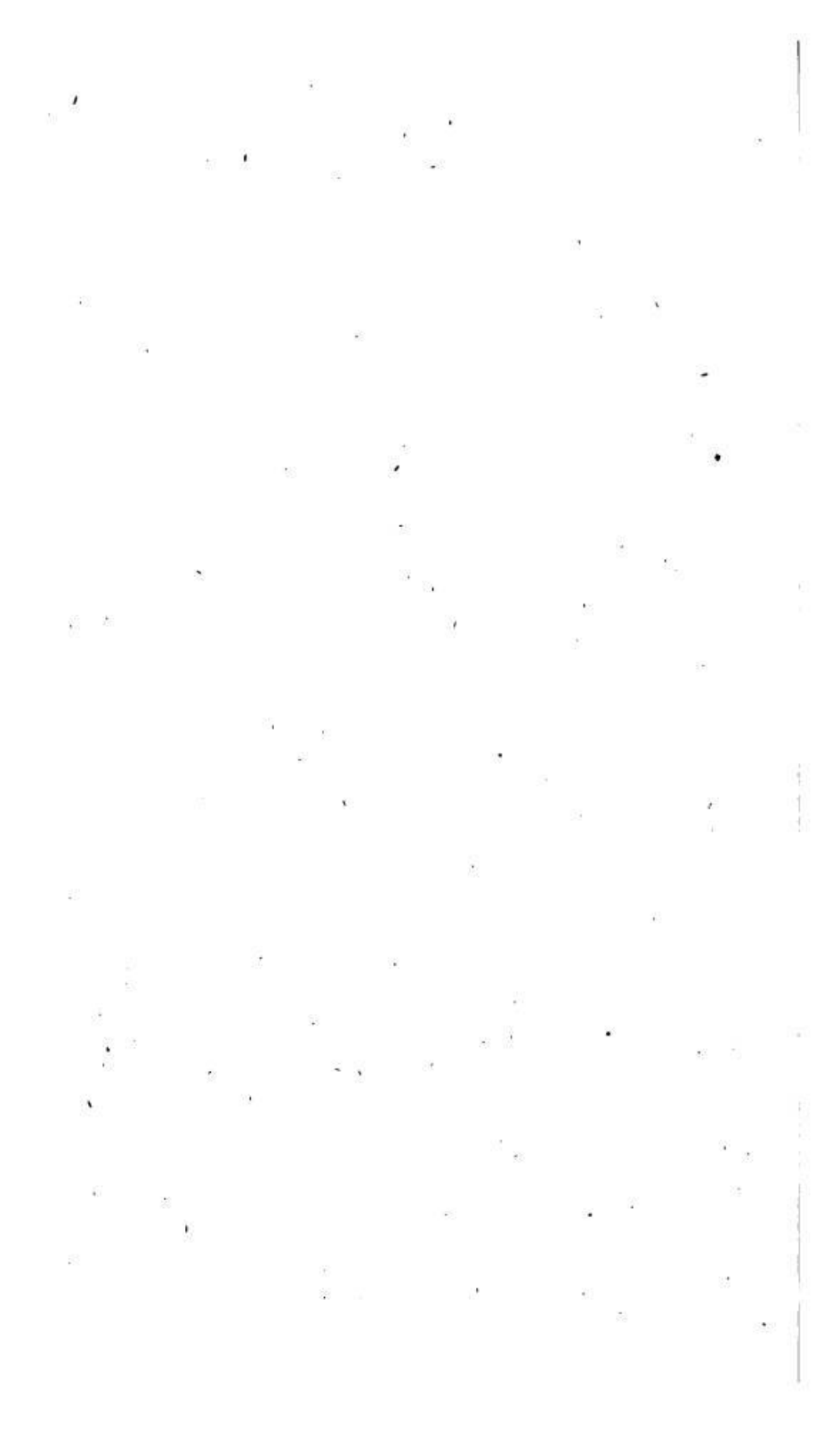
nem szükséges a pápai tisztség szabad gyakorlatához. S ha a függetlenséget és biztonságot oly országokban keresendi, hol lelkiismereti szabadság, cultuszszabadság, véleményszabadság, sajtó-szabadság uralkodnak, ez lesz a legszebb hódolat, mely a szabadságnak tétethetnék, egyszersmind legjobb mutatóványa a szabad egyháznak a szabad államban.“

PROTESTANS
EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP,

1867. Január, Február.

Boldog új évet!

Jan. 6.

Dicsőség a magasságban Istennek! és a földön
békeség s az emberekhez jóakarát!

Luk. 2, 14.

A magyar szaktudományi sajtó csak úgy és akkor tölti be igazán hivatását, csak úgy és akkor gyakorolhat életrevaló befolyást a közértelemiségre, ha, magát el nem szigetelve, működését úgy intézi, hogy a szakába vágó minden életnyilatkozatnak, tünt legyen az fel akárhol, kifejezést és körülményeinkhez mért alakot iparkodik adni; mert amint Balogh Ferenc, debreceni theol. tanár jeles székfoglaló beszédében *) legközelebb igen szépen mondá: „A gondviselés nem juttatta a magyar nemzetnek, mint a hellen, latin és német fajnak, azon szerepet, hogy a világmíveltség első rangu tényezője legyen.... De azért nem kevésbé szép és érdemes helyet foglal el nemzetünk Európa mívelt nemzetei közt.

*) Megjelent e beszéd ily című füzetben: „Beszédék, melyek a reformátusok debreceni főtanodájában a hittanszakba beállított Tóth Sámuel és Balogh Ferenc tanároknak az 1866. évi november 6. a főtanoda imatermében történt ünnepélyes beigtatásuk alkalmával tartattak.“ Az első szól: „A vallástanító feladatáról“; a másik „Melius Péter, a magyar Kálvin, hatásáról“ értekezik. Mind a kettő örvendetes jelenség szegény theologiai irodalmunk terén. Ára az 51 lapnyi füzetnek 30 kr. o. é. A bejövendő összeg Melius Péter emlékére fordították.

Az óriásokat felismerni és nyomdokaikban haladni; a viláगतalakító eszméket azonnal felfogni s diadalra juttatni, szinte szép és becsülést érdemlő jellemvonalás.“ E meggyőződés vezetett bennünket, midőn a mult évben az ultramontanok ellen küzdőterre szállván, a polgárosult világban széltire uralkodó eszméket hazai viszonyaink szempontjából illusztrálni és magasabb álláspontra emelkedve, a pápaság kérdését is fejtegetéseink körébe vonni iparkodtunk.

Tettük azt, minden kimélet mellett, melylyel a mienktől eltérő vélemények iránt viseltetni tartozunk, oly őszinteséggel, amilyenhez az igazságnak és az ebből fakadó meggyőződésnek minden körülmények közt joga van.

Jól tudjuk mi is, hogy nagy nemzeti feladatunkkal szemben semmire sincs maí nap a hazának nagyobb szüksége, mint a polgárok közti békére és nyugalomra; de azt is tudjuk, hogy olyan, néma hallgatagsággal járó erőtetett béke, a milyen hazánkat a közel multban boldogította, hasonlít a természet ama csendjéhez, mely a vihart szokta megelőzni. Ilyen béke nekünk nem kell. — Az igazi, a szabad polgárzatban szükséges béke és egyetértés csak megelőző nyílt vitatkozás után jöhet létre; mert a pártok különböző álláspontjain keletkező nézeteltérések, magasabb közügyi szempont alatt csak úgy egyesíthetők, ha azok egyoldalúságai, a folytatott viták nyomán, kiténtek.

Nem a nyílt szó, hanem a kébelbe visszafojtott neheztelések hatnak rombolólag a társadalomra; a

tapasztalt vagy csak képzelt sérelmek elhallgatása, elhárítja ugyan ideig óráig a vészt, mint elhárítja a gát a hullámokat csak azért, hogy az áradatot emelje és a kitörés hatását sokszorozza. De ha már szólunk, szóljunk egyenesen és tartózkodás nélkül. Midőn az ember minden szót fontolgatva, nem igazi érzelmeit, hanem csak azokat mondja ki, melyek semmiféle érdeket nem sértenek, akkor okvetlen saját énjével jö meghasonlásba, pedig rég megmondta a nagy Zrinyi: „Nincs akkor az embernek másuvá esze, mikor maga felével vagyon egyenetlensége.“

Senki sem érzi jobban mint mi, mennyire nem arra való az idő, hogy gyűlölködve egymást keserítsük; de azt is tudjuk, hogy soha átalakulás nem történhetik anélkül, hogy bizonyos érdekek kellemetlenül ne érintessenek. Nem mindig árt pedig az, ki ártani látszik; aki a fattyuhajtásokat nyesegeti, az is vagdos; de e vagdosás nélkül a fa legjobb nedvei veszendőbe mennének.

Akarjuk nem akarjuk, új társadalmat kell alakítanunk, és meg kell értetni az emberekkel, hogy az ujitás nem mindig rombolás, hanem természet-szerű átmenet a rosszól a jóba, a kiváltságokból az egyenjogúságba, az egyesek uralmából a közakarat uralmába.

Van még egy másik ok, mely bennünket arra készit, hogy az ultrámontanismus törekvései ellen minden alkalommal felszólaljunk.

Hazai politicusaink általában igen csekély súlyt fektetnek az egész vallásügyi kérdésre; az idő által

annyira túlszárnyaltnak vélik azt, hogy bármikép forduljon dolgunk, a papi uralom megújulását többé lehetők nem tartják. Mi más oldalról ismerjük elleneinket. A föltétlen engedelmességet követelő hatalom bitorolt jogai illethetlenségét mindig azáltal hitte legjobban erősíthetni, ha a vallási absolutizmussal lép szövetségre. A középkori eszmék, melyeket ez hirdet, ígéretei hitével a nép kebelében azonnal hatalmas politikai tényezőkké válnak, mihelyt magukra hagyatva akadálytalanul működhetnek és nincs ki ködfátyolképeiket az ész kritikája által eloszlassa.

Midőn az 1849 utáni gyászos években, egyik koszorus költőnkkel szólva: „magát az eltiport magyarnak kisírni sem volt szabad“, és a prot. egyház, mint a szárazra vetett hal, elemén kívül epedve mélyen hallgatott: egyszer csak 1853-ban egy könyv jelent meg: „A fensőbb katholicismus elemei“, Hoványitól, melyben ez, mint az absolutismus leggeniálisabb képviselőjének, I. Napoleonnak hí utánzója, bársonyos kezekkel osztogatja a legsújtóbb pofonokat a protestantismusnak. Nem ismerem a világirodalomban könyvet, mely nagy írói tehetséggel, s azzal amit Cicero lumina dicendinek nevez, iszonyatosabb vádakát emelne a protestantismus ellen, mint a nevezett munka. 13 éve, hogy e munka megjelent és mi soha nem szóltunk róla, mert nem szólhattunk, mert ha szádrészét elmondjuk annak, amit viszonzásul el kellett volna mondanunk, okvetlen mint vallásháborítók olyféle nem keresett otiumban tölthetjük

napjainkat, hogy nem lett volna benne köszönet. Most hogy a sajtóviszonyok némileg javultak, idején lett volna ama könyvet bonckés alá venni; azonban a „Religio“ a Hoványi által tört ösvényen tovább haladva és doktrináit alkalmazva, közelebb eső oly megtámadásokkal állott elő; hogy előbb azokra kellett megfelelnünk s tettük azt olyatén módon, hogy egyúttal a Hoványiféle állításokat is valódi értékükre leszállítani iparkodtunk. Nem említettük ugyan sehol Hoványit névszerint, miután vele különösen akarunk számolni; de a „Religio“ elleni minden eddigi fejtegetéseinket, kivált pedig „a kérdés eleje és veleje“ című cikkeinket úgy szerkesztettük, hogy mint a magyar közmondás tartja: „leányomnak szólok, hogy a menyem is értsen róla.“

Mintha hallanám mindezekre a közömbösség szokott szózatát: mindegy nekem, akár az ultramontanismus türelmetlenkedik a protestantismus ellen, akár ti türelmetlenkedtek a protestantismus nevében az ultramontanismus ellen; mindég csak türelmetlenség ez; és hazánk adja meg árát torzsalkodástoknak.

De hát csakugyan szintoly kárhuzatos az a mi türelmetlenségünk (ha mégis türelmetlenek vagyunk!) mint amaz, amely ellen felszólalunk? Vajjon, midőn az ötvenes években a magát törvény szolgájának nevező Bach-huszar hozzád beállított, s anélkül hogy valamit vétettél volna, házadat fenekestül felforgatta, irományaidat felkutatta, a legtitkosabb családi levelezéseidet szemeivel átlegelte,

nem türelmetlenkedtél-e te akkor türelmes olvasó? S már most azt kérdezzük, intolerantia volt-e ez és nem inkább emberi méltóságodon elkövetett sérelem elleni protestatio, protestatiója a jogérzetnek a jogtiprás és önkény ellen?

Ime ilyen a mi helyzetünk az ultramontanizmussal szemben. Nagy a különbség a mi és az ultramontanok türelmetlenkedése között. Amazok azért türelmetlenkednek, mert nekik a törvény, mely, bennünk is az embert tisztelve, minket velök egyenjoguakká kívánt tenni, kiváltságukon ejtett sérelemképen tűnik fel, míg a mi türelmetlenkedésünk az ultramontanizmusnak kizárólag csak ama jogtipró törekvése ellen fordul, mely minket emberi jogainkból kitagadni akar.

De nézzük meg csak közelebbről a dolgot, vajjon van-e vagy csak lehet is-e helye a mi meggyőződésünkben a vallási türelmetlenségnek?

Nekünk a vallás oly benső szent érzelem, az isteninek lélekben és igazságban olyatén megragadása, mely, valamint egyfelől lényege szerint minden emberben egy és ugyanaz, úgy másfelől külső nyilvánulása, formája az emberek különböző hajlamai és tehetségei szerint külömb-külobmféle. Vallásról való képzetek, vallási szertartások és minden külsőségek, a mi nézetünk szerint, a vallás lényegével soha sem lehetnek egyek és ugyanazonosak, s valamint bizonyos, hogy a vallás változatlanul egy, úgy tapasztalat szerint, a vallásrólí képzetek vagyis dogmák, úgy szintén a vallási szer-

tartások oly különbfélék, amilyen különbfélék a népek erkölcei és szokásai, az emberek nézetei és hajlamai. A vallásban a külsőség ugyanaz, ami a világi életben az etiquette; a tiszteletnek bizonyos kifejezése, amelyről áll, hogy ahány ház annyi szokás. Ami lényeges a vallásban, istenbeni hit, erény, emberszeretet stb. — ezek a jó ember tulajdonai minden éghajlat alatt, minden műveltségfokon. Nem így van a dolog a vallásrólí képzetekkel; itt bátran mondhatni: *quot capita tot sensus*. A vallás lényege az embereket összekapcsolja, egy szentelt családdá egyesíti, mert minden ember kebelében egyformán hangzik vissza; nem így a vallásrólí képzetek; ezek válaszfalakat huznak az emberek közé és eltávolítják egymástól azokat, kiknek rendeltetésük volna egymást gyámolítani, és egy családdá lenni. A vallás lényege, mint minden isteni, világos, minden ember által érthető, s azért boldogító, a vallásrólí képzetek pedig csak kevés beavatottak sajátja, kik azokat, mint kiváltságokat, *Le Maître* szavai szerint oly „jótékony homályba burkolták“, hogy hosszas tanulmányozás után is legfőlebb genesisüket, de értelmüket felfogni soha nem bírnák; amaz szeretetet szül, mert világosságot terjeszt, ezek visszavonást, gyűlölködést támasztanak, mert „a jótékony homály által borítva“, tiszta bizonyosságot egyik félnek sem nyújtanak, legfőlebb képzeleti bizonyosságot eszközölhetnek.

Ha ennél fogva Krisztus vallásáról azt mondjuk, hogy az az abszolút vallás, és mint ilyen egye-

dül üdvöztő: e praedicatum nem ez vagy amaz egyházat, nem ez vagy ama tanrendszert vagy confessiót, hanem a keresztyén vallás lényegét illeti, mely a különböző egyházakban különböző kifejezést, különféle ábitati formákat nyert. „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből; Ez az első és nagy parancsolat; a második pedig hasonlatos ehhez: Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat. E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták írása.“ Máté XXII. 37. 40.

És ha már most minden egyház magáról azt állítja, hogy ő az, mely az embert legjobban képesíti arra, hogy e két nagy törvényt teljesítse, az állam szaván fogja mindeniket: te római katolikus cultusod pompája, vallásos szertartásaid fenséges rendszere által akarod Istenhez vonzani a lelkeket! Ám tegyed! Az igazi istenszeretet-a polgári erény legbiztosabb alapja, a törvények teljesítésének biztosítóka! Te protestans egyszerűséget lehelő isten-tiszteleted, szent tanítás és oktatás által, az elméket kívánod földeríteni, hogy magasabb rendeltetésünket tisztán felfogva öntudatosan teljesítsük kötelességünket Isten és embertársaink iránt! Ám folytassad te is embernemesítő működésedet; a lelkek felvilágosodása az államnak minden körülmények között áldás!

De ha már most valamelyik vallásfelekezet a többiek kizárásával egyedül maga akarná elfoglalni a valláserkölcsi tért a társadalomban, s azt

mondaná az államnak: mivel csak egy az igazság, egynek kell az erre vezető útnak is lennie és erre az útra csak én általam juthatni el, tehát a többi vallásfelekezeteket el kell nyomnod, ki kell irtanod. Ekkor az állam, mint ama bölcs kertész, a ki habár talán a szinpompában díszlő rózsát legjobban kedveli is, azért a szerény ibolyától sem vonja meg gondoskodását, érezve azt, hogy egy virág, ha még oly pompás is, Istennek a növény virányzatában nyilvánuló fenségét ki nem meríti — a felek közé lép és azt mondja: én mint az emberiségi összes érdekek öre, meg nem engedhetem, hogy a társadalom valamelyik része maga nézeteit a polgáriassodás elvével ellenkező oly módon érvényesítse, hogy egy másik rész emberi jogának nyilvánításában elnyomassék!

De valamint a kertész nem szabhatja ki a rózsára, hogy ilyen vagy amolyan szinpompában fényeljen, sem pedig az ibolyára, hogy mikép fejtse ki szirmait, hanem egész működése oda szorítkozik, hogy a gondoskodása alatti növényzetnek elkészíti a tenyészésre szükséges földet és megóvjaa azt az elpusztulástól, úgy az állam sem avatkozhatik abba, hogy ez vagy ama hitfelekezet mily törvényes intézkedések által eszközli híveinek valláserkölcsei nevelését, hanem csak arról gondoskodhatik, hogy mindeniknek szabad tér nyiljék ebbeli működésére s ebben senki által se gátoltassék.

Semmi sincs, ami az igazsággal oly kevésbé egyeznék, mint a tulsó táborban egy idő óta divatba jött azon ráfogás, hogy a modern államnak, mivel

egyik vallásfelekezetet sem pártfogolja kizárólag, nincs Istene, tehát atheus. Istene van, de fiait emésztő Molochja nincs! Atheus volt az állam akkor, midőn az Isten-alkotta rendet felforgatva, szörszálhasogató barátok által koholt elmeszüleményeket, mint egyedül üdvöztítő vallási képzeteket, minden emberre egyformán akart ráerőszakolni, s tűzzel-vassal azon volt, hogy a különböző tehetségekkel és hajlamokkal felruházott különböző mívelt-ségű emberek mindnyájan egyformán gondolkodjanak, egyformán higyenek. Mentsen Isten, hogy valaha ismét oly időket érzünk, midőn az állam szabja meg, ki mit higyen és hitét mikép nyilvánítsa, hogy hazugokká tegye az embereket épen azon institutio által, melynek rendeltetése az igazság birodalmát terjeszteni.

A magyar törvényhozás, remélem, nem fog soha többé oly ösvényre lépni, hogy egy nagyra-vágó töredék, a vallás megmentésének ürügye alatt, épen azon előnyöktől foszthassa meg az embereket, melyeknek elérésére alakult eredetileg az egyház, tétettek a valláserkölcsi minden intézkedések a társadalomban.

Ez a mi reményünk, és e remény fejében lépünk a küzdőterre, hogy a kastérdek sugalta hamis tanokat leleplezve, megmutassuk, melyik részen keresendő a társadalmat rongáló intolerantia.

Tempi passati.

I.

Jan. 20.

Valahányszor egy elmélet ellentétben van a társadalom jólétével, az elmélet hamis; mert a társadalom a legfőbb igazság.

Lamartine.

A „Religio“ t. szerkesztője vallásügyi cikkeinkre nem maradt adós, sőt nagyon is körülmenyesen, nem mondom hogy megfelelt, de sokat felelt.

Ha mindamellett mi fejtegetésinket háborítlan folytatva a „R.“ beszédeire azonnal nem reflectálunk, annak sokszoros oka volt.

A fenforgó ügy sokkal fontosabb, sokkal szentebb előttünk, semhogy annak vitatásában a feleselő polemia kisszerű diadalaival beérhetnők; mi oknyomozó fejtegetések által meggyőződést eszközölni, nem győzedelmeskedni akarunk. Az még épen soha nem jutott eszünkbe, hogy a „R.“ embezeit capacitáljuk. Kinek nézetei mellett oly nyomatékú érvek küzdenek, minők a hierarchia javadalmi és kiváltságai, annak nem igen van kedve az ilyen magamféle ember parasztlogikájára — ha még oly nyomon járó is az — hallgatni és nézeteit ahhoz képest módosítani.

Ugy volt minden időben és úgy leszen, hogy az ember azon nézetek visszásságát, melyeken javadalmas helyzete nyugszik, belátni vagy nem akarja vagy nem tudja: hiába ostromolod az ész fegyvereivel, a tények szóló tanuságával: ő érzi, mert tapasztalja, hogy az ő nézetei neki jók — tehát azt gondolja, általában is jók. Ez az, amit mi az érdek logikájának nevezünk, s e hatalmas logika nemcsak a „R.“ embereinek, hanem minden zárkózott kastnak sajátja.

Szerencsére, az emberiség hódolata e logika hatalma iránt nem szokott tartós lenni. Az előjogozott osztály rendszerint visszaél az élvezett kedvezményekkel s lassankint maga rontja le a varázst, mely századokig az embereket hajlandókká tette jogi igényeket ismerni el, melyek őket örök kiskoruság állapotába akarták süllyeszteni csak azért, hogy a társadalom egy kis töredéke a közörökséget kizárólag maga, még pedig háborítlanul emészthesse.

Századunk egyik főtörekvése oda irányul, hogy az egyént a szabadságkorlátozó minden olyatén viszonyok ellen megvédje, melyek következtében tényleg mások önkénye alá kerül; és sem a nemeség lovagias felsőbbsege, sem a papság túlvilági nimbusa nem volt képes az embereket tovább az alárendeltség oly állapotában megtartani, mely a társadalom organismusának épségbentartására nem okvetlenül szükséges. Ha valamire, arra nézve bizonyosan köz az egyetértés a mívelt világban, hogy a papok olyszerű kiváltságos helyzete, mely

a szabadságnak hátrányára van, úgy szintén az egyházi nagy javadalmak a vallás szent ügyének javára, hasznára nem válnak. S valóban nagyon csalatkoznék, ki azt hinné, hogy hazánk közhangulata e tekintetben is a többi művelt világgal nem egy nyomon jár.

„Nem lehetne-e olcsóbban üdvözülni?“ kérdezé már 1825-ben a genialis Nagy Pál a káptalanbeli követektől. E kérdés lebeg mai nap is minden gondolkodó ember ajkán, valahányszor a korszükség szülte reformokkal szemben a hierarchia maga középkori követeléseit akarja érvényesíteni.

Midőn az encyklica az összes modern világ ellenére középkori doctrinákkal a kor legszentebb vívmányait megtámadja s ezek helyett sötét századok embertelenségeit akarja valósítva látni, nemde méltán ezt a kérdést intézhetjük ő szentségéhez: „Nem lehetne-e olcsóbban üdvözülni?“

S midőn Palásthy úr az 1608 előtti állapotokat akarná visszaidézni, hogy az ennyi keserű megpróbáltatásokon keresztül ment haza sokat szenvedett fiai vallásos gyűlölködésben ismét egymást marcangolják, s hogy az egyébként is megszakgatott hazát vallásos kérdésekért is szétszakgassák, nem tolu-e önkénytelenül a kérdés ajkainkra: Főt. úr! „Nem lehetne-e olcsóbban üdvözülni?“

Azonban tény az, hogy, mióta az 1848-iki törvények a vallásos egyenjoguságot papiroson kimondották, sokan a katolikus testvéreink műveltebbjei közül is, „*inscitia reipublicae ut alienae*“,

azon hiszemben és meggyőződésben élnek, hogy ezzel a százados igazságtalanság jóvá van téve, sőt haszontalan fészkelődésnek tartják a protestansok szűnni nem akaró sürgetését a vallás ügyében.

Meg nem gondolják, hogy az egyes jogérzete méltán felingerül, midőn tapasztalja, hogy a nemzet közakarata által igazságosoknak elismert és törvény erejére emelt jogigényei egy zárkózott érdekü testület által tettleg folyvást kijátszatnak és mellőztetnek; másfelől a vallásszabadság az államszervezetben nem kegyelem, hanem jog, s mint jogban nem lehet helye az alknak, nem lehet helye a részletfizetésnek, annak egész mérvben kell érvényre emelkednie, mert csak így válhatnak a társadalom áldásává.

Ily jóakaratu, de a dologgal tüzetesebben nem foglalkozók kedveért irunk mi és bocsátkoztunk a kérdés behatóbb fejtegetésébe, s ha most a „R.” cáfolataira is reflectálunk, azt csak annyiban és oly nézetből tesszük, hogy kimutassuk a veszélyt s kijeleljük az örvényt, melybe a „Religio“-féle irány, ha érvényre vergődnek, a nemzetet okvetlen belesodorná.

Vannak írók, kiknek gondolatai kisértetszerűek, a félhomály kétes derengésében valami nagyot, rémületest mutatnak; de mihelyt nekik megy az ember, s azokat közelebről veszi szemügyre, ködpáraként oszlanak szét, vagy oly szánandó törpeségekül tünnek föl, melyektől félni, bizony nem érdemes.

A „R.” cikkei többnyire ily fajták; s mi fej-

tegetéseink igazolására nem tehetnénk jobbat, mint ha a „R.“ cáfolatait, mint már egyszer tettük, egész terjedelmükben minden commentár nélkül közölnök. De, ugy látszik, Palásthy úr előre biztosítani akará magát részünkről követendő ily eljárás ellen s cikkeit minden ok nélkül oly hosszúra nyújtotta, hogy azokat egész terjedelemben lapunkba fölvenni, teljesen lehetetlenné lett téve.

Igy állván a dolog, nekünk az érintett körülmények taglalásánál egyedül a főbb pontokra kell szorítkoznunk s különösen azokat tartandjuk szem előtt, melyek a közjoggal való érintkezésüknél fogva előbb-utóbb törvényhozó férfiaink figyelmét is magukra vonandják.

A felsőházban mármár hallatszottak szavak, melyek P. úr hallérzékére kellemes csiklandozással hatottak. „Dec. 19-ike — ezt olvassuk a „R.“ folyó évi 2. számában — a magyar király és a katolikus egyház jogairól fényes tanuságot tett a főrendek házában. Gróf Cziráky János, a nemesek elsője és a nemes lelkek választottja és Jekelfalusi Vince, fehérvári püspök a kath. egyház és az apostoli király jogai mellett felszólalva, ezt nemcsak jogosnak, hanem polgári kötelességnek nyilatkoztaták. Jó az ellentét.“ *)

*) Ha a „R.“ szerkesztője oly nagyon szereti az ellentétet, kár volt Tomcsányinak a jó táblabíró-korbéli régi nagy szónokokra kedvesen emlékeztető genialis rügtönzését is nem közölni, mely ama főúri beszédet oly fényesen cáfolta. Tárgyunkra vonatkozólag Tomcsányi igen találón azt a megjegyzést tette, hogy a magyar királyt apostoli jogaitól nem a 48-ki törvények, hanem a concordatum fosztotta meg. Iparkodni fogunk ez állítás igaz voltát bővebben kifejtteni.

Nem hiszem ugyan, hogy találkoznék a „R.“ emberein kívül igazi magyar ember, ki a nevezett nagytekintetű urak felszólalását hasonló hosannával fogadta volna; mi legalább nem irigyeljük tőlök a kifejtett nézetekért a nemzettől nyert babérokat; de annyit mindenesetre tanultunk ama föllépésből, hogy nincs oly elkallott doctrina a társadalmi tudomány terén, mely szaggatott átmeneti korszakban, a milyen a mienk, védőkre ne találna, és épen azért szükséges, hogy, akik jog és igazságért küzdenek, mindig résen legyenek és semmit oly fonáknak ne tekintsenek, hogy arra nézve az ész birálatát fölöslegesnek tartásák.

II.

Jan. 27.

Qui déterminera ce qui est spirituel et ce qui ne l'est pas? Si c'est Rome elle même, évidemment vous obéirez en tout et toujours.

Lamennais.

Megengedi a t. olvasó közönség, hogy e cikkünket egy történeti adomával kezdjük meg. Victor Emanuel, Olaszország királya, múlt évi nov. hó 10-én tartá ünnepélyes bevonulását Velencébe. E városban tartózkodása alatt meglátogatá a Márktemplomot és a templomból kijövet nagy vörös márványdarab vont a magára figyelmét; megállott előtte, kérdvén: minő története van e könek? E kérdés Fabris conservatorhoz volt intézve; de midőn ez habozni látszott, a patriarcha vette át a

szót. Ez aztán elbeszélte, hogy III. Sándor pápa, Rótszakállu Frigyes által elűzetvén, hogyan bujdosolt Olasz-, Francia- és Németországban, míg végre mint egyszerű szerzetes egy ideig névtelenül Velencében húzta meg magát. Midőn azonban a velencei köztársaság háboruba keveredett Frigyes-sel, a pápa is megismerteté magát. Sebastiano Fiani volt megbizva a hajóhad vezényletével; ez az istriai vizeken megveré a császáriakat, ami, természetesen nem is történhetett másképp, miután a fővezér kardját maga a pápa áldotta meg. Frigyes megaláztatván, a pápának hódolni kényszerült. A pápa által eléje küldött bibornokok kezébe tette le a hódolati esküt. Még ez nem volt elég. A megaláztatás legnagyobb foka még Velencében, magában a városban, várt reá. Frigyes teljes császári díszben egész udvarával a Márktérre vonult. Itt e kövön térdre borult a trónján ülő pápa előtt. — Sándor felemelé lábát s Frigyes fejére tette. A vérig alázott büszke császár magasra emelt fővel kiálta: „Non tibi sed Petro!“ Sándor még egyszer s még erősebben nyomá lábát a császár fejére; s így válaszolt: „Et mihi et Petro Majestas!“ Eddig tart az elbeszélés. Mint mondják, az olasz király gondolatokba merülve hallgatá végig az eseménykét, s aztán felemelt fővel miniszterelnökéhez fordulva így szólott: „Tempi passati! (elmúlt idők!) nemde kedves báró: tempi passati!?“ S aztán a patriarchához fordulva ezt mondta: „köszönöm az elbeszélést, nagyon érdekes, de rám nézve nincs éle!“

Nálunk főt. Palásthy úr viszi azt a Cicerone-féle szerepet a pápaság dicsőítésére s midőn aztán a modern világnak humanitási elvekből alakuló igazság-templomában a középkori papi kiváltságok hideg márványára rámutatván, nekünk a pápának idegen országok törvényhozásában gyakorlandó jogairól kezd mesélni, önkénytelenül eszünkbe ötlük a ré galantuomo szava a velencei patriarchához: „Tempi passati!“ Igen! Elmultak az idők, a midőn a hierarchia, mint minden szellemi javak kizárólagos birtokosa, méltán igényelhetett magának döntő szót az országok vezetésébe; elmultak az idők, midőn az állam első jogi elvéül volt oda állítva, hogy a jus canonicum ellen törvényt hozni nem szabad.

Fentebbi fejtegetéseinkben kimutattuk, hogy a tridenti zsinat óta a római hierarchia távol attól, hogy a szellemi javak terén előhaladott volna, messze elmaradt a kor haladó szellemétől, úgy hogy mai nap egészen megfordult a viszony: az emberiség az ő nagyszerű előhaladásában [mind jobban-jobban megközelíti a humanitás szent feladatainak magaslatát, míg a római hierarchia, mint petrificált mumia, legfőlebb azoknak vonja magára bámuló figyelmét, kik a régiség maradványaiban gyönyörködnek.

De most nem célunk Palásthy úrhoz tisztán a humanitás és észszerűség szempontjából szólni; mert ez P. úr szerint akadémikus felolvasás volna; hanem követjük őt azon térre, melyről egy német író

elmésen azt mondá: hogyha valamely igazságtalanságról be tudják bizonyítani, hogy százszor gyakoroltatott, százegyedíkszer azt szent igazságnak keresztelik. Szóval: követni fogjuk őt a historiai positiv jog terére, és be fogjuk bizonyítani, hogy P. úr itt is hamis nyomon jár és okoskodása nem egyéb a történelmi jog elferdítésénél.

De hogy abba a hibába ne essünk, melyet a „R.“ t. szerkesztője ellenünk folytatott polemiájában annyiszor elkövet, hogy állításainkat összefüggésökből kiszakgatva mást mondat velünk mint mondani akartunk, sőt olyanokat is ad tollunk alá, minőket borzalommal nála olvastunk legelőször, még pedig idézet jel között mint sajátunkat *); kísértsük meg P. úrnak a szönyegen levő kérdésre tett észrevételeit kivonatilag, de saját szavaival és összefüggőleg előadni.

Palásthy úr cáfolata több mint négy garmond ivre terjed. Mindenki beláthatja, hogy ezt még kivonatilag sem közölhetjük lapunkban; minthogy azonban a „R.“ szerkesztője maga is bevallja, hogy a kérdés legfontosabb részét a mult évi 46. számában fejtegeté, s a többi mind csak előzményül szolgál, mi is ellencáfolatunkkal csak e számra szorítkozunk, s a többieket, ha szükség leend, csak ugy

---

*) Fejtegetéseink azon részét, melyben mi a kath. egyháznak az államhatalomtól való függetlenségét csak ugy vallottuk lehetőnek, ha a klerus lemond terjedelmes földbirtokairól és politikai hatalmáról, P. úr ugy variálja, mintha mi a liberalismussal szövetkezve azt mondtuk volna a kath. egyháznak: „add meg magad, vagy dögölj meg, te csak szolgaságban élhetsz énnálam.“ (Rel. 40. sz. 316. l.).
Mi a neve az ily elferdítésnek? Feleljen magápak P. úr. B. M.

mellékesen érintendjük; nehogy azonban P. úr szavait kétszer is kelljen idéznünk, jónak láttuk a „R.“ hasábjairól átvett szöveget előlegesen rövid jegyzetekkel kísélni, s majd csak a végén fogjuk azokra elmondani általánós észrevételeinket. A „Religio“ említett számában ezeket olvassuk:

„Az 1848-ki alkotmányozók a kath. egyháznak akartak az egyháziakban törvényt szabni, az egyházba tisztán politikai agenszt behozni. Mi inkább egyházi, mint a püspökök kineveztetése, s e kineveztetésnek módja? Erről intézkedett az 1848-ki törvényhozó. Politikai körén túl kapott tehát, oly tárgyról, oly érdekről hozván törvényt, mely az állami törvényhozáshoz épen nem tartozik. És ezt épen akkor tette, mikor legtöbb szó van az egyház és az állam kölesönös elválásáról, mikor az 1848-ki törvényhozás ez elválást kimondta s tetteleg megkezdte. Távozni látszott az egyháztól, és mégis az egyház terére lépett, mondva: egyház! én nem ismerlek, de püspökeidet én választom.“

„Az egyház dogmája az: a megváltási rend önmagában független maradjon, Krisztusnak jegyese, az ő természetfölötti körében, királyi függetlenségben legyen és működjék. E dogmát az egyház váltig védelmezte, nem adhatván fel azt soha és soha, mert különben saját jegyesét, Krisztus Jézust tagadná meg. Non estis de hoc mundo, regnum meum non est de hoc mundo, azaz: az én egyházamban világi joghatóság nem rendelkezhetik, amely hatalom rendelkezik, az tőlem van, s én azt nektek adom.*)“

*) Olvasóink eddigi fejtegetéseinkből váltig meggyőződhetnek, miszerint nekünk is legközelebbi ohajtásaink közé tartozik, hogy legyen mielőbb szabad egyház szabad államban. Mi tehát teljes szívből aláírhatjuk P. úrnak azon követelését, hogy az egyház „az ő természetfölötti körében“, azaz tagjainak lelkiismereti szabadságára nézve semmiféle földi hatalomtól függő ne legyen; ámde a szőnyegen levő kérdésre nézve ezen elv épenséggel nem alkalmazható. Avagy lehet-e józanul állítani, hogy érsekeinknek és püspökeinknek felsőházi

„1848-nak törvényhozói nem kértek az egyháztól jogot, hogy neki törvényeket szabjanak, magok léptek világi törvényhozók, világi jellegökben, az egyház természetfölötti körébe (?), világi joghatóságukkal határozván, megszabván, — mit? talán a vallásközötti érintkezési módot? nem, hanem miképen fognak választatni az egyház püspökei, méltóságai, kik fognak ezen kinevezésekbe törvényesen befolyjni, kik fogják azt okmányozni, kik fogják a püspököt az egyházba behozni, a hiveknek a főpásztort bemutatni. Ily egyházi, tisztán vallási ténre léptek ama törvényhozók, épen azon

tagsága, főispáni méltósága „a megváltási rendhez“ vagy „az egyház természetfölötti köréhez“ tartozó dolgok? vagy lehet-e józanul állítani, hogy midőn a püspök, kinevezésekor terjedelmes birtokokba s ezzel tetemes polgári előjogok élvezetébe lép, akkor az Idvezítő ezen mondatához alkalmazkodik: „Non estis de hoc mundo, Regnum meum non est de hoc mundo?“ Míg a „R.“ szerkesztője be nem bizonyítja, hogy a „megváltási rendhez tartozik“ az is, hogy a katolikus főpapak százezerekre menő évi jövedelmet huzzanak, melyeket saját személyökre nézve egyenesen az államhatalomtól kell nyerniök; míg ki nem mutatja, hogy a kath. egyház „természetfölötti köréhez“ tartozik az is, miszerint minden magyar katolikus püspök, már eo ipso mert püspök, tagja a felsőháznak, s kettő közülök politikai feje, főispánja Magyarország két nagy megyéjének: addig ugyan senkit sem fog meggyőzni arról, hogy a magyar felelős miniszter, midőn ellenjegyzí a püspökkinevezéseket, a „sekrestyébe tolakodik“ s az egyház természetfölötti körébe lép.

Mit ért P. úr és bármelyik ultramontan elvbarátja az „egyház természetfölötti köre alatt?“ Nemde azon működéseket és eszközöket, melyek az údv. elérésére nélkülözhetlenek? Ez nagyon is katolikus szempontból van mondva, de fejtegetéseink alatt a katolikusok álláspontját akarjuk elfoglalni, mert így is fényesen kimutathatjuk a „R.“ szerkesztőjének tévedését.

Vajjon az apostoli magyar király hatalma kiterjed-e az egyház természetfölötti körére? Felelet rá: Nem. Elég-e a fejedelmi kinevezés arra, hogy valaki püspöki hatalmat gyakorolhasson? Maga P. úr azt fogja mondani, hogy nem. A magyar király adja-e az érsekeknek s a pécsi püspököknek a palliumot? ő adja-e át a püspököknek a püspökpálát, a gyűrűt? Megint mindenfelől csak az a felelet, hogy nem. Pedig ezek jelvényei a kath. egyház természetfölötti köréhez tartozó hatalomnak; s ha Ő felsége bírna joggal e tisztán egyházi jelvényeket osztogatni, s ha a 48-iki törvényhozás a felelős miniszteri ellenjegyzést az elsorolt tárgyakra akarná kiterjeszteni, akkor jogosan mondhatná a „R.“ szerkesztője, hogy a felelős miniszter az egyház természetfölötti körébe lépett; de a püspökkinevezési jog, a kath. egyház olyatén szervezete mellett, minővel az jelenleg

cselekedetben, melylyel a kath. egyháznak az elszakadás: meg-
izenték. Ne említse ezekre senki, hogy ezelőtt is így történt.
Igaz, de az előtti és mai állami helyzetek között olyan kü-
löbség van, mint az 'igen' és 'nem' a 'tisztelem' és 'meg-
vetem' között; elválás ezelőtt nem volt."

„1. Igaz, Magyarországon az apostoli királynak joga
van püspököket és egyházi főméltóságokat nevezni. E jog-
gal bir a magyar király nem amiatt, mert király, hanem mert
a római szentszék, mely minden egyházi jognak forrása,
ezen előjoggal a magyar királyt felruházta. A királyi hata-

Magyarországon létezik, valóságos fejedelmi, tehát világi nem pedig
apostoli jog. Mikor a felelős cultusminister ellenjegyzése csakis arra
vonatkozik, hogy melyik katolikus pap legyen Heves- vagy Eszter-
gom-megyei főispán, s az állam által föltételeesen adott vagyonból,
melyik katolikus pap birja ez vagy ama püspökség jövedelmeit,
s mely katolikus papok legyenek felső-házi tagok, akkor senki
sem mondhatja azt, hogy a 48-iki törvények „politikai ágenst kül-
döttek a kath. egyház természetfölötti körébe.“ Ami a püspökségben
egyházias van, azt már századok óta maga az egyház, a pápa tartja
birtokában; míg a pápa meg nem erősíti a fejedelem által kinevezett
püspököt, addig ez a püspöki rend és a lelki ügyekbeni törvényható-
ság jogait nem gyakorolhatja.

Azonban nem mondjuk mi azt, hogy egyik-másik pápa mindazon
nagyon is anyagi dolgokat is nem vonta volna az egyház természet-
fölötti körébe. Azt sem mondjuk, hogy egyik-másik nemzet féltében
a pokol tüztől s egyéb még veszedelmesebb tüztől, melylyel a pápai
csalhatatlanság fenyegetőzött, ez absurd nézetet valóságnak nem
tekintette volna; csakhogy már ez nagyon régen volt, akkor mikor
még a pápa saját teljhatalmából, a fejedelem minden megkérdezése
nélkül ajándékozta el, egyik-másik ország papi javadalmait oly egyé-
neknek, akik abban az országban soha meg sem jelentek, hanem
a jövedelmet húzták, s mikor a pápa legátusai Európaszerte szedték
a pápai tizedet.

Akkor még a mennydörgés és villámlás is az Isten haragját nyil-
vánító természetfölötti tünemény volt, nem csoda hát, ha a tudatlan
hívő nép az egyházi vagyont és a politikai méltóságot is természet-
fölöttinek tekintette, kivált midőn a világ akorban legnagyobb szel-
lemi hatalma átok alatt kényszeríté, hogy e nézettől egy hajszál-
nyira se távozzék.

De a mai korban mindezen dolgok a szokott légkörbe, a termé-
szetiességre szállottak alá. És ha a „R.“ szerkesztője ezeket termé-
szetfölöttieknek s apostoliaknak tekinti, igen helyesen cseleke-
dett volna, ha kimutatja, melyik apostol osztogatott egyes papoknak
dús földi vagyont és politikai méltóságot, mert nézetünk szerint az
apostoli jogok csak valamelyik apostoltól származhatnak. B. M.

lomban nem foglaltatik bent, hogy ő kath. püspököket nevezzen, mert a fejedelmi hatalom Istentől a természeti rendbe a teremtéskor letett, és földi célokra hívott hatalom — azon kinevezési jogot a pápa adja, — s e jog külső disze marad a koronának, a korona immanens jogává soha át nem változik, — követi a koronát, de a koronával ugyanazonossá soha nem lesz. E jogot mindig mindenütt a pápa adományozta; miután pedig a pápa politikai jogokat nem adományoz *) azon jog egyházi, — indoka, célja szinte egyházi,

*) Egy ismeretes tábornok, mint mondják, csataközben annyira tűzbe jött, hogy saját katonáit is ellenségnek nézte és lekártácsolhatta. Ugy látszik, a „R.“ szerkesztője e tábornok példáját követi, mert harci hevében annyira megszállja a buzgalom, hogy önnön szent tekintélyei világos szavaival merőben ellenkező tanokat hirdet, csakhogy bebizonyítsa, miszerint a magyar király püspökkinevezési joga tisztán egyházi.

Egy másik helyen azt a kérdést teszi fel P. úr: „Adhat-e a pápa valakinek más mint tisztán egyházi jogot?“ E kérdés első tekintetre igen ügyesnek látszik. Mert „nem“-mel kell rá felelnünk; de ekkor P. úr győzelemittasan kiált fel: „E jogot mindenütt a pápa adományozta, miután pedig a pápa politikai jogot nem adományoz, világos, hogy a politikai hatalomnak arra semmi befolyása sem lehet.“ — De ha a feltett kérdésre így felelünk: nem adhat ugyan a pápa, még római katolikus szempontból sem más, mint tisztán egyházi jogot, de azért VII. Gergely és sok más pápa, a politikai jogok osztogatására is kiterjeszté hatalmát; ha tehát így felelünk, akkor P. úr volna sarokba szorítva; mert az általa tett kérdésre maga is azt felelte: „nem adhat a pápa politikai jogokat“; másrészt ha mi eléje tartjuk VIII. Bonifácnak IV. Fülöp francia királyhoz írt e szavait: „Tudd meg ezennel, hogy te mind az egyháziakban, mind pedig a világiakban nekünk vagy alávetve. A ki másképp hiszen, azt eretneknek nyilvánítjuk“; ha ráolvassuk VII. Gergelynek Salamon, magyar királyhoz intézett levelét (l. Fejér cod. dipl. I. 421 s. köv. l.), hol a pápa feddi a királyt, hogy, amint hallja, a német király kezéből fogadta el a koronát, „holott, amint honod nagyjaitól megtudhatod, Magyarország a szent római egyház tulajdona“; ha a történelemből kimutatjuk, hogy a pápa császárokat és királyokat tett és buktatott vagy legalább akart tenni és buktatni, szóval: politikai jogokat osztogatott, akkor P. úr kénytelen bevallani, hogy, mivel a pápa politikai jogokat nem adhat és mégis adott, midőn ezt tette, jogbitorlást követett el. Ily vallomásért pedig a középkorban máglyára ítélték, az újabb korban pedig kiközösítik a r. katolikus embert.

A történelmi igazság e kérdésben röviden ez: Az investitúra vagy azon jelves cselekvény, mely által valamely egyház előjárója (püspök), hivatalába igtattatott, minthogy rendesen államjavadalmak adományozásával járt, a középkor elején a király által és vagy gyűrűnek

gyakorlata a király lelkismeretében az egyház javára levén utasítva, kiszabva, rendeltetve. Az 1848-ki törvényhozás ezeket polgári tárgy gyanánt vette, s bennök a királyiál osz-

vagy a püspöki pálcának ünnepélyes átnyújtásával hajtott végre. A püspökök az adományokkal együtt a hivatalt is mint valóságos hűbért a fejedelem kezéből vették, és voltak esetek, hogy a fejedelem a hűbéri viszonyt megszüntetvén, püspököt hivatalából kitett.

Hogy ily viszony a püspöki hivatal szellemi rendeltetésével nem egyező, világos; és a pápáknak kétségkívül semmiben sem volt inkább igazuk, mint midőn a világi hatalom által a püspökségek betöltésénél gyakorlott simonia és egyéb visszaélések ellen erélyesen kikeltek.

Igen sajnos azonban, hogy a pápák ez esetben sem annyira az egyház szellemi gyarapodását, mint inkább a hierarchiának öregbítését tartották szem előtt, s azért az e kérdés felett kifejtett véres drámában a tisztán egyházi, lelki érdeket csak ürügyül használták, igen is világos praetensiók érvényesítésére. Isten földi helyettesei, amint magukat címezni kezdték, Istenhez illő hatalmi teljességet is követeltek égen és földön. „Dominus Petro non solum universam ecclesiam, sed totum reliquit saeculum gubernandum“, mondja III. Ince (lib. II. epist. 209.) és VIII. Bonifác az 1302-ben kiadott Unam sanctam bullájában hivatalosan és ünnepélyesen hirdeti: „In ecclesia ejusque potestate duos esse gradus, spirituales videlicet et temporales, evangelicis dictis instruimur stb.“ — Ilyen, ad absurdum csigázott követelésekre csak az absurdum logikájának fegyverével, karddal lehetett felelni, és nevezetesen, hogy míg Német-, Francia-, Angol- és Spanyolországokban a pápák bitorlásai hosszas harcok után nagyobb részt sikerültek, Magyarország magát mindig meg tudta a pápai túlkapások ellen védeni s épen a clerus volt mindig az, mely az ország kormányán elfoglalt kiváltságos állását idegen országi hatalomtól való függés által kockáztatni nem hajlandó, legerélyesebben tiltakozott a római befolyás ellen. Midőn a római sz. szék II. Ferdinándtól a királyi kinevezés jogát el akarta vitatni Pázmán Péter bibornok, ki csak nem volt rosszabb katolikus főt. Palásthy úrnál, a király e kegyuri jogát a pápa ellen erélyesen védte s így nem állíthatta azt a pápától nyert jognak, mint Palásthy úr tartja. Azonban senki se ütközzék meg azon, hogy egy, Palásthy contra Ballagi-féle pörben Pázmán Pétert Ballagi oldalán lenni látja; ez csak onnan van, hogy a hierarchia a változott helyzet szerint irányát változtatta. Míg a clerus korlátlan úr volt a hazában, nem akarta uralmát a hazán kívül székelő hatalom által megköttetni és azért nem volt hajlandó a pápának a hazai ügyekre befolyást engedni; ellenben mióta emberiebb szellem a rendi kiváltságok megdöntését vévén munkába, a papi hierarchia is kiváltságos befolyását a hazai ügyek vezetésére fenyegetve lenni tapasztalja, megingatott állását az által akarja erősíteni, hogy az egész hierarchiát institutiót minden középkori feudális ötyelkéivel egy kívánja tekintetni, mint a mely valami természetfeletti üdvrendhez való tartozásánál fogva egyedül a pápától függ és ennél fogva ahoz, azaz annak kiváltságaihoz, a hazai törvényhozásnak semmi köze.

B. M.

tözködött, sőt ennél is többet tett, mert azon jogoknak gyakorlatát a királytól elvette és a ministeriumba áttette.“

„2. Az alkotmányok a király és a nemzet közötti kölcsönös egyezmények, szövetségek. Valahányszor szó van az alkotmány változtatásáról, ebben csak kölcsönös egyetértéssel intézkedhetnek, másképen az államcsin és a forradalom büne jön elő. Az király és nemzet pedig csak saját állami, társadalmi, vagyis világi ügyeiről intézkedhetnek, s megoszthatik a király hatalma a nemzettel, mint minden alkotmányban megosztatik, vagy a királyi hatalom gyakorlata egészen a nemzet kezébe tétethetik le, miként ez a felelős, parlamentararis kormány alkotmányokban van, — arról van, arról lehet az ily alkotmányozásoknál mindenkor szó, amit a királyi hatalom, mint királyi bir, vagyis ami az állam köréhez tartozik. Erről ók, és csakis ezekről törvényhozók. Amit a korona az egyháztól bir, ami egyházi, abban a király és a nemzet önmaguktól nem osztozkodhatnak, annál kevésbé, hogy az a nemzet kezébe egészen letételessék, mely alkotmányával az egyházra nézve már nem a régi, hacsak erre a pápa, aki azon jogokat adta, be nem egyez. A mely egyházi jogokat a pápa a királynak, vagy ha úgy tetszik, a királyi koronának adományoz, azt nem adományozza egy szersmind a nemzetnek. A nemzet királyának, a nemzet királyi koronájának adományoztatnak azok, nem pedig az ily királyt, ily koronát biró nemzetnek. A király és nemzet, a korona és ország egy erkölcsi személyiség, de két rész, amit az egyik bir, nem birja a másik, ami az egyiknek adatik, nem adatik a másiknak. A szentszéktől adományozott egyházi jogok a korona ékei lesznek, de a korona immanens jogaivá soha nem válnak, tehát a király és nemzet között megosztásnak tárgyai nem lehetnek; a korona, bármily egyházi jogokkal ruháztassék is fel a pápától, mindig csak saját küldetését tartja meg: kormányozni a polgári társadalmat, gondoskodni a földi jólétről. Erről lehet a királynak és a nemzetnek egyezkedni az alkotmányozásban, nem pedig az

egyházi jogokról, mely az alkotmányozásban a politikai hatalomra nézve idegen tárgy, kivált ha eme alkotmány a kath. egyházat, mint egyetlen igazat, tagadja.“

„Nem lehet itt mondani, hogy, amit bir a korona, bir a nemzet is, mert a korona és a nemzet, mint kormányzó és kormányzott, hatalom és alattvaló, nem egy. Azé és annak kezében maradnak az egyházi előjogok, akinek adattak; ha némi részletes, vagy éppen egészbeni átruházás lenne azokra nézve kívánatos, kivált ha az, ama jogok gyakorlására lényegesen új, eddig nem volt befolyással volna, az adományozónak kell megkérdettni, beegyez-e eme átruházásba, eme lényeges új befolyásba? Lényeges változások; lényegesen, sőt egészen új helyzetek beálltával első a kérdés, átmehet-e az egyházi jog ezekre is? Hátha a beállott helyzetek nemcsak újak, hanem egészen ellenkezők, sőt bevallottan, már a tapasztalás által is bebizonyítottan ellenségesek? *)“

„Átmehet-e tehát az egyházi előjog ezen új, ezen ellenkező, ezen ellenséges helyzetekre anélkül, hogy a pápa

---

*) P. úr eddigi Journalisticalai működésében nem emlékszünk egy-egy darabjára, mely a stylistikai csín és tökély tekintetéből e pontot csak távolról is megközelíthetné. A passzomántos szavakban gyönyörködő t. szerkesztője a „Religio“-nak, e pontban nemes egyszerűséggel, és nála ritka praecisioval oly fordulatot ad gondolatainak, hogy első tekintetre az olvasó hajlandó leszen állítását szent igazságnak venni. Azonban ha a dolog fenekére nézünk, ugyanazon sophismákkal találkozunk itt is, mint többi beszédében. Mert igaz ugyan, hogy „a király és nemzet csak saját állami, társadalmi, vagyis világi ügyeiről intézkedhetnek“; az is igaz volna, hogy „amit a korona az egyháztól bir, ami egyházi, abban a király és a nemzet önmaguktól nem osztozkodhatnak.“ De az a kérdés: bir-e egyáltalában valamit a korona az egyháztól? A mely jogot a korona az egyház körül gyakorol, azt mint *jus circa sacra*, mint legfőbb kegyúri jogot gyakorolja, melyről a legújabb magyar közjog írója, Récsi Emil helyesen megjegyzi: „eredete a királyi méltósággal egykoru, s a jelen korig a magyar korona egyik legkitünőbb előjogát képezi, mely számos törvények s az ország állandó gyakorlata által századokon át a római sz. szék mindennemű igényei ellenében erélyesen fenntartott.“ Ha igaz tehát, aminthogy igaz, hogy „az állami, társadalmi vagyis világi ügyekről csak a király és nemzet intézkedhetnek“, akkor, a püspökségek betöltésének merőben világias természetű oldaláról csak a király és a nemzet rendelkezhetnek. B. M.

megkérdetnék, a fogalmak, aki a canoni jogot csak a küszöbről is köszöntötte, mindenkinek mutatják. A kétke-
dés megszűnik, a bizonyosság beáll. Minden adományozott
előjog addig áll, míg azon helyzetek és személyek állanak,
akiknek és amelyekben adattak; hol a személy megszűnik,
vagy a helyzetek lényegesen mások, az adományozó meg-
kérdetése okvetlenül szükséges; hát ha a helyzetek nem-
csak lényegesen mások, hanem, mint az 'igen' és 'nem' ellen-
kezők, ellenségesek? A tárgyilag-személyes (realia personalia,
personea ratione rei collata) előjogok soha nem ruházhatók
át másra, sem meg nem oszthatók. Reale personale privi-
legium például az, hogy az esztergomi főmegyében a reser-
vatis' feloldozhatok, mivel ez mint egyetemi tanárnak adatott,
ratione rei, quae est munus professoris; e jogokat én senkivel
még nem oszthatom, még utódomra sem ruházhatom át. *)

*) Midőn a „R.” szerkesztője a kérdésben levő tgyet antithesisek ügyes
szembeállításával tisztázni, világosságra deríteni látszik, valósággal
csak áthatlanabbá, bonyolódottabbá teszi azt. Mert, kérjük, van-e
annak csak nyoma is valahol, hogy a magyar király az ő püspökkine-
vezési jogát a 48-ki törvények által a nemzetre ruházta át? Az 1848-ki
törvények III. cikkelyének 7-dik szakasza, mely a magyar ultramon-
tánok legnagyobb botrányköve, csak azt foglalja magában, hogy Ő
Felsége Magyarország királya a magyar katolikus főpapok kineve-
zését, melynél 48 előtt a nemzetnek nem felelős tanácsosok tanács-
adásával élt, ezentúl a nemzetnek felelős miniszter tanácsával fogja
gyakorolni. A jogbirtokló tehát megmaradt, csak a nem alkotmányos
tanácsosok elől záratott el az út, hogy még csak alkalmuk se legyen
arra, hogy tanácsadásaikkal egyik-másik püspökséget oly egyének
kezére játsszák, kik önző célokból még a nemzet közvéleményével is
ellentétbe teszik magokat. A püspökök Magyarországon nagy hatalmu
politikai tényezők is egyszersmind, a nemzetnek tehát saját önfen-
tartási ösztöne sugalta azt, hogy valamint a többi szakokban ugy a
vallásügyekben is egészen kizárja az idegen befolyást. A P. úr által
felhozott hasonlat nagyon sántikál, sőt a miben nyomon jár, abban
épen a mi nézetünk mellett bizonyít. P. úrnak, mint gyóntató atyá-
nak funkciója teljesen egyházas, a magyar király püspökkinevezési
funkciója világias, politikai minőségű; P. úr abbéli jogát, hogy a
reservatáktól feloldozhat (reservatáknak azon bűnök nevezet-
nek, melyektől [mint a vérfertőzés, hölgyrablás, mérték-, pénzhami-
sítás, eretnokség gyanúja stb.-től] való feloldozást a római pápa vagy
a püspökök tarták fenn maguknak, melyektől tehát egyszerű misés
papok csak püspöki vagy pápai engedéllyel oldozhatnak fel) az
esztergomi érsektől kapta; a magyar király pedig püspökkinevezési

Legyen példa Italia is, hol Viktor Emanuel nem bírja a nápolyi, toscanai, modenai, parmai, lombardiai, velencei volt fejedelmek által birt püspökkinevezési jogokat, melyeket birtak a volt fejedelmek; ha ez átruházható volna, az ezidei bécsi békekötés intézkedik vala erről is, pedig Viktor kívánja, hogy ezen új tartományokban is nevezzen püspököket: de Ferenc József felséges királyunk e jogot, épen mivel egyházi, Viktorra át nem ruházhatta. Elveszthette, lemondhatott rólok, de másnak nem adhatta, visszaestek azok arra, akitől adattak, a pápára.“

„3. Ha a helyzetek, ha a körülmények ugyanazok, az ily jogmegosztásba, vagy épen átruházásba a római pápa, vagy nyiltan, vagy hallgatag, bele szokott egyezni, s nyilt szavával, vagy látván, mi történt, hallgatagságával, ami a megosztásnál, vagy a jogátruházásnál érvénytelen volt, érvényre szokta emelni. Ha tehát az 1848-ki törvényhozás, kimondva, hogy a kath. religio oly uralkodó lesz, mint volt 1848 előtt, a kath. egyház jogai az államban és a jus canonicum oly sértetlen lesz, mint 860 évig volt; az apostoli jogok megosztását a nemzettel, vagy épen azok gyakorlatának átruházását a szent-szék szónélkül hagyva, a megosztást, az átruházást hallgatag megerősítette volna, s minden maradna, mint régen volt, nehézséget senki sem tenne. *) De az egyházi jogok megosz-

---

jogát sem az esztergomi érsektől, sem a római pápától nem nyerte, mert ennek hatalma sem volt tisztán p litikai dolgokat adományozni, hanem ha valakitől, úgy csakis a nemzettől nyerte akkor, midőn ez az uralkodó dynastiát a magyar királyi koronával megajándékozta; e ténnyel a nemzet a dynastia uralkodó tagjának hatalmat adott arra is, hogy a vallástügyekre és köznevelésre szánt nemzeti vagyont arra érdemes, egyes embereknek, kik egyszersmind főpapok is, életök lefolyásaig birtokul adományozhassa. Azt kérdezzük már most, hol van itt az analogia? B. M.

- *) A „R.“ szerkesztője eddigi vitatkozásunk folyamata alatt ismételve kijelentette, hogy bár az 1848-ki XX. t. c. neki és elvbarátinak inyére nincsen, de utoljára abba majd csak beletörődnének, s a vallásos egyenjogúságot, mint malum necessariumot eltűrni készek lennének, ellenben a III. t. c. 7-dik szakaszában megállapított püspökválasztási rendszabályt ultramontan lelkiismeretük semmiképen sem bírja megemészteni, mert a püspökválasztás merő egyházi jog, melyet a pápa a

tattak avval, aki az egyházat, mint egyedül igazat, szóval, tettel tagadja; a jogok gyakorlata annak kezébe tétetett át, a ki nemcsak a kath. religióról, hanem a zsidók emancipációjában, vagy inkább, miután a zsidók eddig is nem szolgák, hanem urak voltak, a zsidó és ker. vallás foncsorolásában (amalgama) a ker. religio jellegéről is lemondott: erre ki kell mondanunk, hogy az 1848-iki törvényhozás oly jogokat tulajdonított magának, melyeket ő maga magának nem adhatott, melyeket, ha a királytól is adtak volna neki, a pápa közbelépése nélkül érvényesen át nem vehetett; intézkedett tisztán egyházi tárgyról, mely egészen az ő körén kívül esett. Minden törvény érvényének első feltétele, hogy a tárgy a törvényhozás illetőségéhez tartozzék. II. József császár is felmentette az egyetemi tanárokat a breviariumtól, felmentése semmis volt, mert a császár e tárgyra illetéktelen törvényhozó volt. Így van ez, csekély véleményünkkel, az apostoli jogok megosztásával, vagy átruházásával is: a király, ha akarta volna is, meg nem oszthatta, annál kevésbé átadhatta, mivel e jogok a koronának nem-immanens jogai;

---

magyar király személyére ruházott, s mint ilyet a fejedelem senkivel meg nem oszthat, s így a miniszteri ellenjegyzésnek semmi helye. Keresve-kerestük mindeddig, mi vezethette a „K.” szerkesztőjét arra, hogy oly pontban hátráljon, mely a római katholicismus előjogosultságát a hazában egyenesen megszünteti, és miért kapcáskodik bele oly pontra, a hol a 48-iki törvényhozás sajtóképen semmit sem változtatott a régin, legfeljebb az eljárás külsőségében tett némi módosítást. Végre kibujt a szeg a zsákból. P. úr még annyira meg nem keményedett, hogy meg ne érezze, miszerint az egyenjogúságot egyenesen megtámadni annyi volna, mint az elvalahára érvényre jutott humanitási közérzületet, s erkölcsi tudatot arcul csapni. Egy kis manoeuvrehez kellett tehát folyamodnia, hogy a mit a réven elvesztett, a vámon visszanyerhesse. Beszélhetek ti a vallásos egyenjogúságról, (gondolja magában P. úr), ha nekünk sikerül a püspökinnevezést merőben Rómától függővé tenni s e püspökök a törvényhozás állandó tényezői maradnak, akkor a ti vallásos egyenjogúságotok hadd álljon a papiroson tovább is, valósággal csak a réginél marad minden. Urak leszünk mi akkor ezentul is, amint voltunk eddig, ti meg lássátok, hogy boldogultok!! Nagy baj, ha az ember nagyon okos akar lenni és ebbe való bizakodásában elfelejti, hogy másnak is van esze, más is átlát a szitán.

B. M.

a kamara pedig el nem fogadhatta érvényesen, akár politice, de leginkább, ha canonicè tekintjük.“

„4. A szentszék szivesen ad a világiaknak némely egyházi jogokat, különösen a fejedelmeknek. Ez az ő bizodalmanak, jó szándékának tanúsága a világiak, különösen a fejedelmek iránt; nem is bizonyíthatom be inkább bizalmomat senki iránt, mint mikor őt házamboz felveszem, nyílt ajtót engedvén neki házamba. Mondják, hogy ezt az egyház uralkodási vágyból teszi. Ezt mondta Voltaire, D'Alembert után t. B. M. úr is. Különös uralkodási vágyam lehet nekem oly cselekvényben, mely által jogaimról részben lemondok, hatalmamat mással megosztom. Jogaim lemondásában, hatalmam átruházásában annyira különös uralkodási vágytól indíthatom, hogy eredménye hatalmam gyengülése, mert önkénytes kisebbitése. De legyen bármi, növeszse az egyház az ő uralkodását, mikor magára másnak jogokat ad, mikor hatalmanak átruházható részét másokra átruházza, hatalom növekedésének a világon mindig a jogfoglalás, a hatalom megkaparítás volt jele, záloga: az egyház mégis jogokat adományozott, de soha föltétel nélkül, soha a helyzetek biztosítéka nélkül. *)“

---

*) Igazi szerencse, hogy Voltaire templomot nem rabolt ki, mert P. úr, csakhogy nevémet az annyira perhorreccsált Voltaire mellé tegye, és ez uton is megbélyegezzem, kész volna még a templomrablást is rám fogni. Avagy több alapja van-e azon absurdumnak, amelyet e pontban nekem tulajdonít. Hogyan? Én mondtam volna, hogy a pápák uralkodási vágyból osztogattak jogot világiaknak s különösen fejedelmeknek? Micsoda jogok lehetnének ezek? Mikor én szerintem papnak, legyen annak neve akár pápa, akár superintendens, akár nagymufti, akár Dalai Lama, más joga nem lehet mint az, melyet mindeniknek az ország törvénye ad. Amint fenebb böven kifejtettük, az egyház, qua egyház, tisztán szellemi intézmény s mint ilyennek nem az a feladata, hogy jogokat sürgessen, hanem hogy a kötelességeket szentesítse és az istenszeretet terjesztése által a jogkövetelő önzést fékezze. Elég szomorú, hogy a keresztény Rómában az egyház e szent feladatáról teljesen megfélemedtek és mai nap úgy viselik magokat, mint a régi Rómában a királyság megszüntetésekor amaz ifjak, quorum in regno libido solutior fuerat, minélfogva, amint Livius megjegyzi, — „aequato jure omnium, licentiam quaerentes, libertatem aliorum in suam vertisse servi-

„Ily biztosíték volt sz. István király, és az ős magyar alkotmány: változtak a királyok, kivált az idegen házak korszakában, de a helyzetek azok maradtak, a király jó akaratjáról a nemzet, a nemzet jó akaratjáról a király biztosított, mind a kettőről pedig a kath. alkotmány, a kath. nemzeti élet. Amikor a király eltért a szándéktól, a nemzet visszahívta őt kötelességére, például a törvény: *beneficia ecclesiastica tantum ecclesiasticis conferantur*; mikor a nemzet hatalmas fia megfélejtkeztek kötelességeikről, visszahívni igyekezett őket az apostoli király, például, a reformatio első korszakában, és mikor a katolikusoktól erőszakkal elfoglalt templomokat a kath. cultusnak visszaadni rendelte, s ezt a linczi békekötésben és Tökölyi, Rákóczi belháboruk után tartott országgyűléseken is beokmányoztatta. Az apostoli király buzgósága nélkül egész Zemplén, Gömör, Zólyom, Szepes, Trencsén megyében talán maig is missioi állapotban, kápolnákra szorítva lennének, mert a Tökölyi, Rákóczi hadjáratokban, amerre átvonult a felkelők hadserege, legelőször a kath. templom foglaltatott le s prot. pásztorral láttatott el. A törökről mondják, hogy hova lábát teszi, ott hét évig nem terem semmi: hova Bethlen, Tökölyi, Rákóczy hadai hatottak, ott kath. cultus megszűnt, a kath. egyház pusztult. *)“

„5. Ad-e, adhat-e az 1848-iki alkotmány a mai viszonyok között, melyeknél azonban még mostohábbak is jöhetnek, a kath. egyháznak biztosítékot, hogy az apostoli jogok mindenkor az egyház javára fognak gyakoroltatni? határozottan, nem'-mel kell felelni. Szeretnők, ha valaki az elégséges biztosítékot kimutatná, mert mi ilyent sehol, semmi-

---

tutem inter se conquerebantur.“ Mutato nomine de te fabula narratur!

B. M.

*) Háborus időben a hadakozó felek nem igen szoktak válogatósak lenni az eszközökben, hogy az ellenséget megrontsák. A felhozott véres korszakokban az ultramontanok mindig az idegenek részén voltak és azoknak kezükre dolgoztak. Mi volt tehát természetesebb, mint hogy a hazai párt az ultramontanokat honárulóknak, ellenségnek tekintvén, a gyűlölet egész mértékét a vallásra is átvitte, s pusztított ahol pusztíthatott.

B. M.

ben sem találunk. Ez alkotmány cultusokat ismer, de melyiket vallja, ezt nem mondja; hogy a kath. egyház függetlenségét tisztelné, szóval sem nyilatkoztatta; hogy szabadságát sértetlenül hagyná, erről sem biztosíthat semmi. Ha mindezt is biztosítaná, arra mégis, hogy a ministerium az apostoli jogokkal éljen, más biztosíték is kívántatik, t. i. hogy ezen jogokkal nem fog az egyház kárára élni, s ha így visszaélné, módnak kellene lenni, hogy e visszaélés káros kinövéseit megakadályozhassuk. *) Oly ministerium, melynél nincs szabály a kath. religiora nézve, e biztosítékot meg nem adhatja. Iskoláinkat elfoglalta, egy nagy érsek

*) A „Religio“ ez évi második számában kifejti P. úr, hogy miben állana szerinte ez a biztosíték, t. i. abban, hogy a római katolikus egyház, mint a világi hatalomtól teljesen független, a polgári törvényhozás fölé emeltessék, a mennyiben a kath. clerus az ő ius canonicumával a világi törvényhozást mindig akadályozhatná működésében, míg ellenkezőleg a világi törvényhozásnak a hierarchia kiváltságaiba semmi beleszólója nem volna. Hogy a római hierarchia ez úton elég biztosítékot nyerne, elhiszük. De hogy oly egyház irányában, mely dogmája szerint egyedül üdvözítő, s határozmányaitól eltérő minden vallásnézetet büntetendő és üldözendő eretnekségnek nyilvánít; oly egyház irányában, mely az élet legfontosabb viszonyaira, házasságra és gyermeknevelésre nézve a legkizárólagosabb elveket vallja; oly egyház irányában, mely a szellemi életnek csak az általa vont körön belül enged szabad mozgást; hogy ily egyház irányában, ha a világi törvényhozás annak túlkapásait nem mérsékelheti, a többi felekezetek miben találnák nyugalmuk, sőt létezésük biztosítékát: erit mihi magnus Apollo, ki ezt nekünk megmondhatja. P. urat e rejtély megfejtésére nem szólítjuk fel, ő avval vágná ketté a csomót, hogy térjen minden ember át a római kath. egyház kebelébe, s akkor minden jó lesz, aki azt nem akarja, ugysis kárhozat fia, ha elvész nem kár érte. De az állam így nem gondolkodhatik. Az állam kebelében tényleg különféle felekezetek léteznek, s érdekében áll, hogy azok egymás mellett békében létezzenek s kölcsönös ellenségeskedés által az államecélokot ne zsbibasszák. Az államnak tehát nem az áll érdekében, hogy egy testület előjogairól gondoskodjék, hanem hogy az összea polgárzat emberi jogai megóva legyenek. A historiából pedig azt tanuljuk, hogy ahol sikerült az egyháznak kiváltságos jogait a hazai törvényekkel szemben érvényre emelni, s a hierarchiát uralomra juttatni, ott ez uralom nyomán a szellemi élet pangása, az anyagi jólét puasztulása, az erkölcsiség elcsenevezése s általában az állam hanyatlása mindenütt bekövetkezett. Szembeszökő példák reá napjainkban a pyrenai félsziget, Mexico és a Romagna. Azt hiszem, hazánkban senkinek nincs kedve, a nevezett országok sorsát irigyelni és példájokat követni. B. M.

által alapított, egy nagy király által apátságok, prépostságok javaival gazdagított egyetemünket a protestansokkal megosztani akarta, sőt, elszakítva a kath. egyháztól és religiotól, protestanssá tenni akarja, az iskolákból a kath. religionak uralkodását kizárva, ezeket vegyes felekezetűekké téve, ezeket is elrontani szándékozik. Mondják, békét keres ez uton a törvényhozás; hol jogok sértetnek, hol a kath. szülők lelkismerete elnyomatik, ott nem lehet békét lelteni. Végre a concordatumot, mely 1855-ben kötött, becodificálja-e? nem tudjuk, de hogy semmi concordatumról nem akar tudni, az széltében beszéltetik. Mai időben pedig csak ez lehet jogi állásunk. *) Vagyunk tehát a törvényhozás és a ministeri

---

*) Ha diplomata fogással akarnánk élni, azt kellene most mondanunk, hogy a tulnyomólag katholikusokból álló törvényhozó testület, lehetetlen, hogy idegenkedéssel viseltessék oly rendszabály iránt, mely P. úr szerint egyedül biztosíthatna jogi állást a katholikus clerusnak. De, minthogy mi nem diplomatizálni, hanem igazat szólni akarunk, csak kimondom kereken, miszerint alig van kilátás arra, hogy a törvényhozó testület a concordatumot valaha becodificálja. Megmondjuk röviden, miért? A concordatumok mindenkor és mindenütt az absolutismusnak szülöttjei. Hogy absolut hatalmak kötötték concordatumot, erre számos példákat tudunk, de hogy szabad nemzet, mint nemzet, valaha oly szerződést kötött volna, mely idegen hatalomnak a nemzet ügyeire befolyást engedett, erre hiában keresünk példát. Ha csak e század történetét lapozzuk is át, úgy találjuk, hogy a concordatumok megkötései mindenkor az absolutismus erőre kapásával egy korba esnek. I. Napoleon, századunk legnagyobb és leggenialisabb zsarnoka, concordatummal kezdette meg absolut irányu uralkodását, concordatumokban találták legfőbb gyönyöröket a szentszövetség álszentesködő korszakának hatalmai; concordatumot kötöttek az ötvenes években a reactio áradatában felvont vitorlákkal rohanó katholikus és nem katholikus kormányok, mind ez esetekben azon csakugyan csalahatlan igazságu nézet vezette az absolutismus embereit, hogy a polgári szabadság iránt az emberi kebelben kiolthatlanul élő vonzalom nyilvánulását semmi sem képes annyira visszafojtani, mint az ultramontanok uralma, mely a concordatumok által érvényre jut, és törvényesítettik. Föl nem tehető tehát, hogy a nemzeti törvényhozás a szabadság javára valónak tekintse azt, amit az absolutismus a szabadság elnyomására birt oly sikeresen felhasználni. — Ami pedig a „holt kézen“ levő nemzeti vagyonból fentartott iskolákat és pesti egyetemet illeti, ezek mindenikéről ívekre terjedő cikket lehetne írni, amire azonban most sem kedvünk, sem időnk, sem helyünk nincsen; de már előre is kimondhatjuk, hogy P. úr e tekintetben táplált aggodalmai sem alaptalanok. B. M.

személyzet kényekedvének átadva. Jog nélkül állni, másnak kényére átadva lenni, annyi, mint az 1848-iki állapotokban az egyház függetlenségéről, szabadságáról, kivált az apostoli jogok üdvös gyakorlatáról semmi biztosítékkal nem birni. Így menjünk a jövőnek? Amit a kath. religio lerontására eddig tehetett, megtett; mit tehet, mit teend tovább? első tetteiben mutatta. Ez ellen biztosíték ma nincs.“

„6. Véghetetlen az, a miben a kath. egyház az állammal Magyarorszában érintkezett. A kölcsönös befolyás szálaít, pontjait elszámolni, súlyját mérlegelni nem lehet. Egymást áptolták, az egyház a hazát, a haza az egyházat, a papság hazafias, a hazafi katolikus volt, az egyház és haza, öregebb és fiatalabb testvér egy házban. A király és magánosak fekvő birtokkal ellátták az egyházat, az egyház fekvő birtokainak jövedelmeiből gazdagította a nemzetet, iskolákat, egyetemet, kórodákat, minden közhasznu intézeteket emelve, alapítványozva, vagy segélyezve, minden közszükség enyhítésére teli marokkal első sietve, sőt, amit a török és a belháboruk elpusztítottak, a felsőbb nemességet a birtokban újra megalapítva, a pór és alsó nemesi családokat a kihalt, vagy a hazáért és a királyért elvérzett régi családok helyébe az egyházi javak jövedelmeiből felemelve, gazdagítva, századokra ismét biztosítva, a hazát szellemileg nevelte, művelte, anyagilag, ami hivatása sem volt volna, újjá szülte, megerősítette. Katolikus volt az ország, hazafias a kath. egyház. *Popule meus! quid feci tibi? aut in quo contristavi te? responde mihi*, mondhatja a kath. egyház az 1848-iki alkotmányozókhoz, midőn ezek az idegen, külföldi kormányformákat, melyek a kath. egyházat a tróntól megfosztották, minden vallásosságot letettek *), majmolva, mit

*) Az ilyen önkénytelen kiszalasztott kifejezésekben árulja el P. úr legvilágosabban a középkor legsötétebb szakaira emlékeztető nézeteit. Azért, mert a törvényhozás egyenjogúaknak nyilvánította a hitfelekezeteket, azért mert, részben legalább, megszüntette a kath. egyháznak más hitfelekezetekre nézve nyomasztó kiváltságait, azért P. úr szerint, az ország minden vallásosságról letett. Tehát ismét

birtak a magyar egyház-állami szövetségben, nem becsülve, kimondták: „a kath. egyház Magyarországon egyenlő a többiekkel, tehát az ország az egyházzal szövetséget elszakítja, s ez irányban menend.’

„7. Hasztalan volna az ellenvetés is, mintha 1848-nak vallási intézkedéseiben csak az apostoli cím jogainak alkotmányos gyakorlata alapítatnék meg, hogy valamint 1848 előtt alkotmányosan gyakorolta a király az apostoli jogokat úgy 1848 után is alkotmányosan gyakorolhatja. Ezt vetette ellenünk tek. B. M. úr (Prot. lap 39. sz. 1226. hasáb.).“

„Hasztalan ez ellenvetés, mert az 1848 előtti alkotmány katolikus volt, az 1848 utánit pedig az alkotói sem fogják katolikusnak mondani. Ha tehát alkotmányos uton gyakorolhatta 1848 előtt a király az ő apostoli jogait, az egyházzal igen barátságos módon gyakorolta, egyházas volt a nemzeti élet, nemzeties, hazafias volt a kath. egyház Magyarországon; nem következik, hogy 1848-ban megállapított mód szerint gyakorolhassa, mert e mód, ez alkotmány nem az, nem olyan, mint 1848 előtt volt. Az barátságos, ez barátságtalan a kath. egyházra nézve. Épen ez az 1848-iki törvényhozás ballépése, hogy az apostoli jogok gyakorlatára az egyházzal ellenséges módot szabott, mikor barátságos módról is gondolkozhatott volna. Az alkotmány szellemében, mely az egyházzal rokon volt, lépett ő Fölsége elé az ő főkorlátnok, nehézség esetlegesen lehetett, de jogos soha nem volt. Most, a minister nem egyházas alkotmánynak szolgálja levén, ha nehézséget nem talál, épen ez lesz esetleges. Ezelőtt a nehézségek voltak esetlegesek, most azoknak hiánya lesz esetleges. Államférfiúi bölcsesség volt-e ily egyházállami rendet behozni akarni, melyből a nehézsé-

---

a régi nóta; hogy csak a római hierarchia által megállapított formák közt létezik vallás, s mi mindnyájan, akik ama formákat, lényegeseknek nem ismerjük, vallástalanok, istentelenek vagyunk. És hagyján, ha e nézet csak az elmélet terén maradna, s nem iparkodnának annak igaz voltát jogcsorbítások és üldözések által gyakorlatilag is bebizonyítani.

B. M.

gek csak esetleg maradhatnak el? A főkorlátnok mindig katolikus volt, b. Vay Miklós volt az első prot. korlátnok, aki hivatalos befolyását azonnal érvényesítette, prot. férfit terjesztvén elő ő Főlségének a pesti egyetemhez, a concordatum világos szövege ellen, mintha egész főkorlátnoki szolgálata semmit sem érne, hacsak legelőször is a concordatum betűjét és szövegét meg nem szegi; a király alkotmányos tanácsosai az érsekek, püspökök voltak; az apostoli jogok alkotmányos úton vitt gyakorlatán a kath. egyház fönn nem akadott, és ez még annál inkább, mert a főkorlátnokot ő Főlsége teljes függetlenséggel, minden korlátozás nélkül a haza fiainak soraiból szabadon választotta, felelőségre csak a király vonhatta, élethossziglani hivatalra nevezte ki. De a parlamentaris kormányzatnál azt nevezi ki ő Főlsége, akit reá tolnak (?), akit a kamarai többség akar, megtúr, elfogad, kivel a többi miniszterek együtt szolgálni akarnak; a kamarának felelősök, a kamarai többség szándékai szerint tartoznak ő Főlségének tanácsokat adni, kormányozni; függetleneknek nevezetnek; akik a kamarai többség szokásos szeszélyeitől, cselszövényeitől függnek, felemeltetve általa a porból, lesujtatva a sárba, jutalmul kövekkel megdobáltatva, mikor lesujtattak. Amit tehát 1848 előtt alkotmányosan lehetett kezelni, azt 1848 után nem lehet, mivel az állapotok az előbbiekkal ellenkezők. Különben az 1848-iki alkotmányozás csak oly jogoknak gyakorlatát követelhetette alkotmányosnak, melyek az ő hatósága alá tartoznak: az apostoli jogok pedig, egyházi tárgy lévén, a polgári törvényhozás illetőségéhez nem tartoznak, azok csak az apostoli király és a pápa közötti tanácskozásnak lehetnek tárgyai.“

„Az új alkotmányos ut, még ha ki nem mondta volna is a kath. religio trónvesztését, semmi biztosítékot nem nyújt a kath. egyháznak, azon apostoli jogoknak az egyházra nézve üdvös gyakorlatáról. — Azt sem lehet ellenvetni, hogy ezelőtt a magyarországyűlés tisztán egyháziakról is

intézkedett, mert az állam és az egyház között legszorosabb volt a kapocs, a magyarországyűlés mintegy zsinat volt, melyet az egyház előre illetékesnek tartott, amiről rendelkezett, az a canonban régen meg volt határozva: 1848 után pedig az állam hitközönyös lett, elszakadt az egyháztól. Még 1850—1866-ig ő Fölsége ministerei egyedül tőle függtek, a fejedelem jó lelke mindig biztosíték volt; a parlamentarizmus kormányánál eme biztosíték sincsen meg. *)“

„8. Parlamentaris kormányrendszerben minden a személytől függ, fődolog, ki a király alkotmányos tanácsosa? Mily hordereje van itten a személynek, bizonyítják magok a kamarai többségek, melyek nem nyugodnak meg mindaddig, míg csak a kormányzésekben saját tagjaikat nem

---

*) Mióta P. urral a vitát folytatjuk, mindég csodálkoztunk azon, hogy mi okon irtózik annyira az 1848-ban létrejött képviselői rendszertől, holott, miután az ország lakosainak túlnyomó többsége katolikus, a képviselőház többségének is eo ipso katolikusnak kell lennie, s ez, mint ilyen, elég biztosítékot nyújthat a katolikus ügyekre nézve, annival inkább, mivel P. úr folytonosan a katolikus szülők lelkiismeretére hivatkozik. Most e pontban tett expectatioja kezembe adta a kulcsot e rejtély megfejtéséhez is. — Az összes mai mívelt világ abban a hiszemben él, hogy a constitutionalismus azért fűdős az emberiségre nézve, mert abban a nemzetek szabadsága biztosítva van s e biztosíték különösen abban áll, hogy akik a nemzet ügyeit kormányozzák, valamint a nemzet és a király bizodalma által választatnak, úgy viszont eljárásukért a nemzetnek és a királynak felelősek. Ellenben P. úr szerint az igazi constitutionalis élet abban áll, hogy „a nemzet legfőbb tisztviselőit ő Fölsége teljes függetlenséggel minden korlátozás nélkül szabadon választja, felelősségre azokat csak a király vonhatja, élethossziglani hivatalra nevezi ki.“ Az országgyűlési törvényhozást az összes mai mívelt világ csak azért tartja üdősnek, mert abban a nemzet bizalma által választott férfiak ülnek, kik mint a nemzet akaratának hű tolmácsai, csak oly törvényeket hozhatnak, melyek a nemzet mindenkorl szükségeinek és szellemének kifolyásai; ellenben P. úr szerint az országgyűlés csak akkor felel meg rendeltetésének, ha az „az egyházzal legszorosabb kapcsolatban mintegy zsinatot képez“, mely csak a jus canonicum szerint határoz; más szóval, P. úr szerint, az az igazi országgyűlés, mely a nemzet egy picit töredékének, egy különvált érdekű testületnek értelmében összealkottatva, a nemzet ügyei fölött oly szellemben határoz, mely nem a nemzetnek a haladás által folytonosan változó szükségéit, s a kül- és belviszonyok különböző alakulásai szerint módosuló körülményeit, hanem ama testület örökké ugyanazonos érdekeit tartja szem előtt.

látják. E férfiak religioja, a kath. egyház iránti jó szándéka, mikor a ministerek választatnak, soha Kérdésbe nem jöhet. Lehet jó, lehet hideg, hitetlen katolikus, lehet protestans, unitarius, görög-nem-egyesült, lehet zsidó, lehet istentagadó, azért mégis minister lesz, ha a többség őtet akarja. Van elég mód, melylyel a királyt kényszeríteni lehet ezen minister elfogadására. A király alkotmányosan tartozik országolni, tehát az alkotmányos tanácsadó tanácsai szerint cselekedni. Kérdezhet ő Felsőge némely ügyek iránt másokat is, de mihelyt az ily nem alkotmányos tanácsosok befolyása az életben érezhető lesz, camarilla név alatt azonnal gyűlöletessé válik, s nem lesz tartható. Emlékezhetünk, mily gyűlöletes izgatásokat tettek, tesznek a fejedelmek gyóntatói ellen. Az ily gyanunak eloszlatására kitűnő csapást követelnek saját óhajtaik szerint. Sokszor, hogy ily kitűnő csapást a királyok jó lelkétől kierőszakoljanak, gyóntatóik vagy más camarillai befolyások gyanuit koholják, terjesztik. *) Tudnunk kell pedig, hogy ki alkalmas a püspökségre, ki érdemes? stb. ebben az 1848-iki alkotmány szerint egyetlen püspök, egyetlen érsek, még az ország primása sem alkotmányos tanácsos Ó Fölségénél: **) minister az egyedüli alkotmányos

*) E pont alatt mondottakról P. úrral vitatkozni nem lehet. Ő a maga álláspontján teljes igazában van; szerinte az emberi társadalom fő-fő gondja nem lehet más, minthogy a hierarchia kiváltságai teljes épségökben fentartassanak; mert szerinte nem a pap létezik a társadalomért, hanem a társadalom a papért. E szempontból tekintve a dolgot, mindenesetre igaza van P. úrnak, hogy több biztosítékot lát a fejedelmi gyóntatók tanácsadásában, mint a felelős ministeriumban, mert ez, mint a nemzetnek felelős, természetesen a nemzet javát tartja mindenekfelett szem előtt, míg az amolyan spiritus familiaris-féle szent atya előtt mindig elébb való az, ami szent testületének érdekeit előmozdítja, mint a nemzetnek akármily fontos ügye. De épen azért nem hihetjük, hogy valaha a nemzetek ügyeik vezetését önként gyóntatóatyák, és a kamarillához tartozó másféle egyéniségek kezeire bízák.

B. M.

**) Nem értjük, mystificatio akar-e ez lenni, vagy P. úr nem tudja, hogy az 1848-iki törvényhozás által megállapított ministeri ellenjegyzés épen nem zárja ki az egyházat a candidálási jogból; s így, miután fel kell tennünk, hogy az egyház csak érdemeseket candidál, a király ministeri ellenjegyzéssel csak egyet az érdemesek közül nevezhet ki.

B. M.

tanácsos, e minister hitéről, religiojáról pedig nem lehet vizsgálódás, lehet a legistentelenebb is, lehet a kath. egyháznak legnagyobb ellensége, az apostoli jogok gyakorlatában 1848 szerint ő az egyedüli alkotmányos tanácsadó, s alkotmányosan kormányozni annyit tesz, mint az ő tanácsai szerint intézkedni.“

„9. A kamarai többség által felemelt és hordozott minister a király előtt ellenállhatlan hatalommal bír; ne altassuk magunkat tehát, hogy mégis a király határoz, aki katolikus, aki apostoli király. Kérvény alakban adja elő a minister az ő felterjesztéseit, ez udvari szokás és semmi több, — de tárgyilag tanácsai a király előtt parancsok (?!). Nem esküszik-e a király arra, hogy alkotmányosan fog uralkodni? tehát alkotmányos tanácsosok tanácsai szerint? Elvetheti a király alkotmányos tanácsosának tanácsait, — elveit ha erős, nem veti el, ha gyenge lélek, elvetheti néha, nem vetheti el sokszor a külső körülmények miatt, mert a tanácsos tanácsai ellen tett királyi intézkedésnek, mégis az alkotmányos tanácsos által kell ellenjegyeztetni, amit a tanácsos megtagadhat, s erre a kamarai többség pártfogását könnyen kinyeri, miután könnyen pártbecsületté válik a kérdés. A király tehát az ő legjobb lelkiismeretéből meritett tanácsa szerint nem fog tehetni, ministerének követelésétől nem fog szabadulhatni. Az apostoli királyi jogoknak az egyház üdvére teendő gyakorlatáról még a király lelkiismeretében sem lehet így biztosíték. És nem lesz-e gondoskodva, hogy a király már gyermekkorától azon eszmékben neveltessék fel, hogy az alkotmányos tanácsadók tanácsait zsinórmértékül, lelkiismeretének szabályául tartsa? Az alkotmányok e pontot nem szokták elfeledni, a nemzet jövő életére, a koronaörökös neveléséhez is hozzá szoktak szólni. Így a király lelkiismeretére épített biztosítékok is elenyészhetnek, vagy legalább igen gyengéknek bizonyulnak be. Jó akarat mellett a király tehetetlen lesz, s az egyház legfőbb, legszentebb érdeke, mely a püspökkinevezésben van, egy oly ministertől fog

függni, kinek jó szándéka az egyház iránt alkotmányosan soha nem kérdertethetik. *)“

„10. Nem segít a dolgon a ministerialis tanácsos a papok közül, ezt a minister kedve szerint választja, elereszti, mást vesz, s tanácsait követni nem tartozik. 1848 előtt a püspökök voltak a király tanácsosai, 1848 után a ministerialis tanácsosok lesznek püspökök. Maga ellen pedig senki sem tesz választást. Ebben sincs tehát biztosság. **“

„11. Marad a püspökök erélye, ébersége. De mily gyűlölet támad ellenök, ha ellenkeznek? A minister a lapokat fogja ellenök küldeni, a csócselék nép, mint Prágában ez idén, 1860-ban Pesten láttuk, nem fog elmaradni. Mi történt Andrássy rosnyói, Lajcsák nagyváradi püspökökkel, friss emlékezetben van. Később gond lesz, hogy ne legyen ellenkező püspök. ***) Az ellenkezőket a felbőszített közvélemény fogja ostromolni, az aggkor megtörni, a halál elvinni, s lesz, cum solitudinem faciunt, pacem apellant, „Varsóban rend fog uralkodni.“ Ha pedig az Isten Szentlelkének fuvalma meg-

*) Úgy érzem magamat, mint egy ügyvéd, aki hatalmasan elkészült egy védbeszédre, s épen mikor el akarja mondani, előáll a bűnös, és mindent önkényt magára vall. Az ügyvéd fáradsága és dicsőségreménye filatbe ment. Amit P. úr e pontban maga ellen vall, mindazt felülmulja, amit én, csekély tehetséggel ellene felhozni valaha képes volnék. P. úr szerint az alkotmányos király akkor gyöngye lelkű, ha alkotmányos tanácsosaira hallgat; akkor erős, ha ezek tanácsait elvetni kész. Továbbá szerinte az alkotmányos király lelkiismeretében már csak azért sem lehet bízni, mert a törvényhozás gondoskodni fog, hogy a trónörökös úgy neveltessék, hogy a koronázása alkalmával letett királyi esküjét híven megtartsa. Ezekhez nem kell commentar. B. M.

***) Hogy, ha az 1848-iki törvények érvényre emelkednek, a ministerialis tanácsosok lesznek-e püspökökké? Azt még nem tudjuk; de hogy a P. úr által annyira dicsőített concordatumos Bachuralom alatt ez történt, erről P. úr maga is meggyőződhetik, ha egy kis szemlét tart. B. M.

***) Ha az, hogy ne legyen a törvényvel ellenkező püspök, főt. P. úrnak nem tetszik, akkor neki oly törvényhozás kell, mely mellett a püspök a hazai törvényvel bátran szembezállhasson s a Lajcsák-féle izgatások napirenden leheessenek. Elfogulatlan embernek ily követelés nagyon fonáknak látszik, de az ultramontán táborban ez annyira nem felőtöl, hogy Belgiumban az utóbbi években Broglie püspök a gyönyört elmélet gyakorlati kivételét is megkísérelte. B. M.

nem szűnik eleveníteni unokáinkat, mily zavar, mily izgatott állapot lesz a hazában?”

III.

Febr. 17.

Wer hat mehr Gründe, zu bleiben wie er ist, und zu wünschen, das Alles um ihn bleibe wie es ist, als der Bewohner der festen gelstlichen Ritterburgen, an deren Mauern die zerstörenden, wie die luftreinigenden Stürme der Zeit vorübergingen, ohne einen Stein abzubröckeln, ohne ihr Wehen der geistigen Atmosphäre im Innern mitzuthemen?

Leo Wolfram.

Veszett ügynek kell annak lenni, melynek védelmezése okos embert a józan ésszel hoz ellenkezésbe, és, mint P. úr fenebb közlött védiratában láttuk, minél jobban iparkodik igazait bizonyíthatni, annál jobban bonyolódik a sophismák hinárába, hol még polgári jelleme sem marad feltélkül.

Valóban szomorú volna, ha Európa nagy részének vallása oly ügygyel volna azonos, mely hogy túlszárnyalt helyzetében magát fentartsa, a kor legszentebb törekvéseit nem csak desavouálni, hanem, mint istentelen eretnkségeket, kárhozzatni kénytelen.

Ha a vezéreszmék: egyenlőség, szabadság és testvériség, melyekre a modern világ egész társas életét alapítja, csupa istentelenségek: akkor fogják tok vád alá az evangeliumot, mely amaz eszmé-

ket legelőször hirdette. Hiszen épen ez a dicsekvése a keresztyén embernek, hogy lehet vallásos tagja az egyháznak, anélkül hogy megszűnnék szabad tagja lenni a polgárzatnak.

E tagadhatatlan igazságokból kiindulva, nem tudtuk magunkkal soha elhívetni, hogy, a mit az ultramontanok katholicismus gyanánt *ex offo* hirdetnek és árulnak, az a katholicus világnak is hite és vallása volna. Vagy azt kell mondanunk, hogy a mívelt katholicus világ végkép megtagadta vallását, mert összes intézkedései az officiosus vallás elveivel ellenkeznek, vagy fel kell tennünk, hogy az officiosus vallásban, testületi érdekből, a katholicismus eredeti elveitől eltért és annak igazi szellemét nem fejezi ki.

Ki e lapok hasábjain újabb időben folytatott interreligionarius vitákat figyelemmel kísérte, elég alkalma lehetett tapasztalni, hogy nekünk a katholicismussal, mint vallással semmi bajunk. Mi csak a kath. egyházszerkezetben nyilatkozó papuralom ellen keltünk ki, mely, hogy a hialadás ellenében százados előjogait megvédhesse, testületi érdekeit a vallás érdekeivel azonosítja, s amannak megszorítására célzó minden intézkedést a vallás megsemmisítésére intézett merényletnek bélyegzi.

Mi csak az önző hierarchia ellen szólaltunk fel, mely azt vallja, hogy „katholicus egyház nélkül (nem kath. vallás, hanem gazdagságban uszó kiváltságos hierarchia nélkül) nem volt, nincsen, nem leszen magyar haza“, mely folyvást azt kiabálja,

hogy, midőn a törvényhozás az egyenjoguságot elvben kinyilvánította, más szóval, midőn azt követeli a kath. clerustól, hogy a nem kath. polgárok emberi jogait is tiszteletben tartsa, s középkori elnyomási rendszerét megszüntesse, egyenesen a haza, a világ veszedelmére tört.

Visszaidézzük t. olvasóink emlékébe, amit a lapok mult évi utolsó számukban a „Monde“-ból közöltek volt, hogy az mily veszélyeket jósol Európának, azért hogy nem akarja a pápa világi hatalmát fentartani. Az említett lap szerint a cholera, az algiri sáskák, a franciaországi áradások stb. — mind — mind csak előzményei ama rettenetes csapásnak, melyet a gondviselés „Krisztus helytartójaért“ Európára, s különösen Franciaországra mérend. A mi kis „Monde“-unk, a „Religio“ is befujt ultramontán kürtjébe, utolsó ítélettel fenyegeti a világot, Európát a pápáért, s végveszélyt jósol Magyarországnak. De hát miért ennek? Itt már ugy látszik a „Religio“ szerkesztője meg volt akadva; nagyon szerette volna ugyan valahogy kisütni, hogy a mult évi fagy, szárazság, cholera, mind csak Pio nono kedveért történtek; azonban attól tartott, hogy még elbarátai is majd azt fogják mondani, hogy Magyarország a pápa világi hatalmának bukásában — ha mégis bekövetkezik a bukás — épen oly ártatlan mint a ma született gyermek, nemcsak, hanem a mennyire töle — — — nem függött, minden áron azon volt, hogy szent Péter Patrimoniumában a

statusquo fentartassék s illetőleg visszaállíttassék. No de, aki ütni akar, hamar talál botot. Palásthy úr is megtalálta a magáét, s boldogabb végét fogva rá kiált a magyar nemzetre: most már remegj, térj magadba, fontold meg, bűneidet sirasd meg, mert itt az ítélet napja! — De hát ugyan mi lehet az a hallatlan, az a soha senki más által el nem követett bűn, mely miatt nemzetünket még az egyiptomi tiz csapásnál is nagyobb veszély fenyegeti? Ez a rettenetes vétek nem más, t. olvasók, mint..... az 1848-iki törvények vallásra vonatkozó határozmányai. — A „Religio“ folyó évi második számának „Haviszemle“ című rovatában P. úr jóslói lélekkel (?) így kiált fel: „De hát ha az Isten azon bűnök büntetésére, miket a nemzet három századon, különösen az utolsó 76 éven át a kath. egyház ellen elkövetett, megengedi, hogy a megfogyott nemzet meg is töressék? Sok ily ítélet hajtattott már végre az Isten birói székéről..... Megtörött már szellemileg a nemzet, mivel a 16-dik és 17-dik században csak Mátyás király által kormányozható magyar olygarchák a kath. egyháztól elszakadtak, s jobbágyaikat az elszakadásra kényszerítették: a megtörés 1848-nak vallási intézkedéseiben teljes lett.“ Szegény, szegény magyar nemzet! Az tehát a te bűnöd, hogy oly nemes lelkű és oly igazán nagy fiaid voltak, a kik érted és protestans vallásokért életüket ezerszer feláldozni készek valának! Az a te rettenetes vétked az egyedül üdvözítő egyház ellen, hogy a vértörvényszékek és a gályák kora után megmaradott rongyaiddal

ügyekeztedél kötözgetni protestans fiaid vérző sebeit! Az a te iszonyatos gonosz teted, hogy az 179°/₁-iki törvényekben hallatlan vakmerőséggel ki merted mondani, hogy protestans magzataiddal bánjanak legalább úgy mint a mostoha gyermekekkel szokás. És még mind ennyi nem volt neked elég! Bűneid koronáját 1848-ban tetted fel, midön kinyilvánítád, hogy protestans fiaid épen oly édes gyermekeid, mint a katolikusok! Ez már sok! Ez által a pohár csordultig telt! Itt már a jó Isten türelmének fonala is megszakad! Ezért lakolnod, pusztulnod kell! De a megtérés még nem késő, még mindig helyre hozhatod ama rettenetes bűnöket, „miket három századon, de különösen az utolsó 76 éven át a kath. egyház ellen elkövettél.“ Sokáig azonban már nem halasztgathatod bűneid megbánását, mert Palásthy úr, a te Jeremiásod, fellépett látnoki székébe, s ugyancsak teli torokkal kiáltozza: „Jerusalem, Jerusalem! convertere ad Dominum Deum tuum.“ — Bizony csak csodálatos teremtés az ember! Még az Úr Istent is kész saját szenvedélyeinek rabszolgájaként kikiáltani. Mi iszonyodunk a pogány ókortól, midön olvassuk, minő ocsmány tulajdonságokkal ruházta föl isteneit. Hát ugyan másképen volt-e ez a keresztyén középkorban, s nincs-e így az ultramontan új és legújabb korban? A rómaiak és görögök szerelmi kalandokban szerepeltették isteneiket, a középkori keresztyének a végtelen irgalmu és jóságú istent úgy képzeltek, mint akinek a máglyákon elhamvadt eretnekek hulláinak füstje jó illatu

áldozat; a pogányok istenei loptak és raboltak, az új és legujabbkori ultramontanok a legszentebb birtok, a lelkiismeret szabadság elrablását sarkalatos erénynek, az ember jogainak, s a lélek szabadságának sértetlen hagyását égbekiáltó bűnnek tartják, mely miatt Isten egész nemzetet, ha ez nem elég, egy egész világrészt, kész elpusztítani.

Ilyféle jajveszéklés egy mesét juttat eszünkbe. — Böriig átázva beállít az ürge a házi egerekhez. „A világ bűnei — kiált fel dideregve — az egekig hatottak, s azért Isten büntető keze özönvizet bocsátott reánk, hogy mindent eltöröljön a föld színéről. Jaj nekünk, kik e veszett nemzedék szülöttei vagyunk, mindnyájunknak el kell vesznünk!” Felszólal erre az öreg egér: „Talán nem is úgy van az jámbor! Azért, mert te benne vagy a lében, még nem következik, hogy a világnak vége legyen. Te az emberek véres veritékkel mívelt földjeit turkáltad, azért megérdemletted, hogy odudból kiöntsenek. A világnak épen nem baja az, hogy, kik más tulajdonát nem becsülik, méltó büntetésüket veszik. Ki mint vet, úgy arat.” Eddig a mese; fiat applicatio.

Mi a félév óta tartó vita egész folyama alatt az ürge szerepét játszó ultramontan sajtó fellármázásai ellen küzdünk, s annak bebizonyítására, hogy a hierarchia mind elejétől fogva a nemzet szabad fejlődését gátolta, közlöttük volt Kovács Albert úrnak „Fékevesztett ultramontanismus“ című cikkét, melyben ama párt által a nemzet ellen elkövetett bűnök egész sorozata történeti adatokkal illusztrálva

adatott elő. Most a tulsó táborban valami „Csont-halmi Vasfejű“ nevű úri ember az „Idők Tanuja“ ez évi 29. számában azt fogja ránk, hogy „azért szellőztetjük a vallási mozgalmak történetét, hogy abból való idézetek, rágalmak által a képviselőházban a magyar klerus ellen az ingerültséget, gyűlölséget nevelve, a meritorius tárgyalások alatt könnyen bánjanak vele,“ s farizäusi vagy, ha úgy tetszik, jezsuitikus álszenteskedésével így kiált fel: „Sajnálatos, hogy ezen izgatások épen oly korszakban történnek, mikor az országos tárgyalások folynak, melyek alatt 18 év óta felfüggesztett 1000 éves alkotmányos szabadságunk visszanyeréséért összetartásra oly nagy szükségünk van.“

Valóban ügyes fogás, a nemzeti érzet ellenünk zúditása által a közönség figyelmét sérelmeinktől elfordítani és a szót torkunkba fojtani. Ha valaki e „Vasfejű“ urat hallja, azt kell gondolnia, hogy csak elmúlt sérelmekről panaszkodhatunk, hogy ma már minden legjobb rendben van, és nincs, ki a régi uralkodó egyház nyomorgató rendszerét ellenünk folytatni kívánná.

De vajjon mit fog ama vasfejű úr mondani, ha megsugjuk neki, hogy vallásügyi helyzetünk a jelenben, úgy mint a közel multban, a 48 előtti állapotnál jóval nyomasztóbb lett és hogy mi csakis a béke érdekében emlegettük egyedül a multakat, s épen az egyetértés kedvéért nem szólottunk jelenkori és közelmúlti sérelmeinkről?

Ha azonban e sérelmekért a nemzet kath. ré-

szét általában kellene vádolnunk, még az olyan „Vasfejű“-féle kihívások sem szakíthatnák meg velünk a hallgatást és nem indíthatnának arra, hogy jelen válságos viszonyaink között velünk mintegy egy fedél alatt élő testvéreink ellen bepanaszoló szót emeljünk; de hála Istennek vádjaink nem katolikus testvéreinket általában, még a katolikus papokat is nem egyetemben, hanem ezeknek is csak kis reactionarius részét illetik. Ezeknek pedig, minthogy szólásra kényszerítenek, leplezetlenül szólni haza és egyház érdeke egyiránt ösztönöz.

Midőn 1849 után idegenek járma alatt nyögve, minden ember keresve kereste az alkalmat, ahol régi törvényeinket érvényesíthetve, magát magyarnak érezhesse és vallhassa: mi lett volna természetesebb és méltányosabb, mint hogy amaz urak, kik most a haza javát még a szabad szó leheletétől is féltik, a felekezeti viszálykodásokat egy időre feledve, oly kérdésekben, melyekbe az idegen hatalom nem avatkozott, az ország szentesített törvényeit szigoruan kövessék, s más felekezeti testvéreiket ne keserítsék oly zaklatásokkal, melyek ellen akkor még csak felszólalni sem lehetett. Ezt, az akkori viszonyok között, a hazafiság és lovagiasság egyiránt követelte volna. — És vajjon mi történt? Épen ellenkezője annak, amit teljes joggal várhatott volna az ember. Semmi sem volt ama jó urak előtt sürgetősebb, mint a tényleges hatalommal conspirálva, lábbal taposni mind azt, a mit a nemzet

több mint félszázados küzdelmek után a felekezetek megnyugtatóására érlelt, és hosszas fontolgtatás után törvénybe iktatott. Midőn 1860-ban superintendenciáink törvényesen megalakulva, 12 évi kényszerített hallgatás után először juthattak ismét szabad szóhoz, egész sorát állították össze az általános sérelmeknek, melyeket az ultramontan papok és azok ösztönzésére az absolut kormány nem az 1848-iki, hanem még az azelőtti hazai törvények ellen országszerte elkövettek. — Legyen szabad ezeknek egyikét a dunamelléki ref. egyházker. 1860 oct. 8-án tartott gyűlése jegyzőkönyve után ide iktatni.

1. „Barát József volt szerzetes, ki hat heti lakás után Pándon kétszeri jelentkezés megelőztével az illető plébános előtt törvényes rend szerint egyházunkba áttért, elfogatott, bebörtönöztetett; és ügyére vonatkozólag felsőbb helyről azt rendelték, hogy az áttérendő szerzetesek zárdai főnökök előtt jelentsék magokat, mi által a szerzeteseknek hozzánk áttérése lehetetleníttetik.“

2. „P. M. volt szerzetes, az illető magyarországi hatóságtól nyert engedély után külföldön megházasodván, házassága a magas kormány által érvényesnek nem ismertetik, és mint családapa hazajövetelre útlevelet nem nyerhet, s ennél fogva, bár áttért legyen, mégis szerzetesi fogadására kényszeríttetik.“

3. „Reformált anyának házasságon kívül született gyermeke csak azért, mert római kath. pap keresztelte, római katolikussá lenni kényszerít-

tetik, mint példa Méreg Erzsébet ordasi lakos leánya.“

4. „A vegyes házasságra lépni kívánó ref. völegények reversalisadás végett folyton és minden helyen ostromoltatnak, kihirdetési bizonyítványaik kiadása késleltetik.“

5. „A róm. kath. völegény reformatus jegyeseivel a helvét hitvallásu lelkész által végbeviendő egybeadás végett alig nyerhet plébánosától bizonyítványt, sőt az elbocsátás egyenesen megtagadtatik.“

6. „A róm. kath. egyházból hitfelekezettünkhöz áttért atyának meg nem engedtetik, hogy még hét éven aluli gyermekét is magával békésen áthozhassa, sőt az ily gyermekek róm. kath. vallásban leendő neveltetés végett zaklattatnak, p. o. Diószegi Taddé penci közbirtokos leánya Iréne.“

Midőn tehát amaz urak a legnehezebb időkben nem szóval, hanem a hazai törvény tettleges áthágásával bántalmazták a más felekezeten levőket, az semmi baj. De, hogy mi a törvény szentül tartása mellett felszólalunk, és jogaink eltipratásáról panaszkodunk, ez már izgatás! Valóban megmagyarázhatlan volna ez eljárás otrombasága, ha történelmünkben annak hallatlan, szomorú praecedensét nem ismernők és nem tudnók, hogy 1715-ben ugyanazon tábor emberei kieszközölték amaz országgyűlési végzést, hogy a protestansoknak még panaszaikat sem szabad ö Felsége elé vinni!!

Minket vádolnak hazafiatlansággal és a közbéke megzavarásával azon emberek, kik a fentebb jelzett nehéz időkben a nemzet tudta és beleegyezése nélkül létre jött concordatumot, hosszannával fogadva, mai nap sem akarnak más jogalapot elismerni azonkívül, mely, hogy a sok közül egyet emlitsünk, XXXV. §-ában ezeket mondja: „Per solemnem hanc conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in Imperio Austriaco et singulis, quibus constituitur ditionibus, hactenus lata, in quantum illi adversantur, abrogata habebuntur, ipsaque Conventio ut lex Status deinceps eisdem in ditionibus perpetuo vigebit“ mely egy pont által jövődre is be lenne vágva törvényhozásunk előtt az út, hogy az ország lakossága több mint harmadának jogos követeléseit kielégíthesse.

Ama loyalis hazafiak, kik most a magyar király „apostoli jogait“ még a felelős ministeri ellenjegyzés által is veszélyeztetve látják, abban semmi veszélyt nem látnak, hogy a concordátum II. §-a értelmében a placetum regium el levén törülve, a római curia a magyar püspökségeket a nemzet érdekei iránt ellenséges indulattal viseltető egyénekkel, sőt idegenekkel is eláraszthatja, az egyházi javakat kényekedve szerint osztogathatja és bulláival, melyeknek tartalma, mint az utóbbi encyklikából láttuk, rendesen a haladási és nemzet-szabadsági ügygyel homlokegyenesti ellentétben áll, az országban, amikor neki tetszik, zavarokat idézhet elő.

„Az állam tekintélye“, mondja Portalis, „nagyon kétes (precaire) lenne, ha területén oly emberek gyakorolhatnának befolyást a lelkekre és lelkiismeretekre, kik hozzá, legalább némi tekintetben, nem tartoznak.“

Mi is lenne oly államból, mely a nép vezetését oly emberekre bizná, kik annak egyetemes érdekeihez semmi által nem kötve, inspirációikat a nemzetek haladását, testületi önző célok miatt ellenző hatalomtól nyerik?

A „R.“ fentebb közlött cikkéből láthatta a t. olvasó, mily fanatikus gyűlölettel viseltetnek ama Palásthy-féle urak, minden iránt, amiért a nemzet 48 óta annyit áldozott, küzdött és szenvedett, és mily gyöngéd szeretettel ölelik keblükhöz azon reactionarius eszméket, melyek századok óta a nemzet életét lidércként nyomták. Most képzeljük azokat az érzelmeket pápai bréve által szentesítve, és a plébánosoknak avégett kiadva, hogy azok iránt a népet, mint vallása emanatiói iránt, föllekesítsék, ugyan ki számíthatná ki az ily eljárás felforgató következményeit? Vagy tán azt hiszi valaki, hogy ma már olyasmi nem is történhetik, hogy a fanatizmus nem találván kedvező körülményekre a közfelvilágosultságban, tán a tömegre is elvesztette hatását? — Valóban igen járatlannak kellene annak korunk történelmében lennie, ki aggodalmainkat oly idétlen bizakodással akarná visszautasítani. Tekintsetek oda az ultramontanok által szíftott belviszályokra, melyek alatt évtizedek óta az egyébkint

boldog, mert szabad Belgium nyög; vegyétek szemügyre Spanyolország és Mexico convulsioit — és látni fogjátok, hogy könnyű oly embereknek zavarokat támasztani, kik; mint Isten állítólagos ügyvédei, cselekvésük minden következményeiért Istent teszik felelőssé.

Avagy más-e amaz urak jelenlegi törekvése hazánkban, midőn a nemzetnek törvényben nyilvánult közakarata ellenére a vallási egyenjogúságot kijátszani és nyomorult felekezeti különböztetések által tovább is akadályozni akarja a nemzet egygyélételét a közhaza életkérdései megfejtése- és igazi érdekei előmozdítására?

Nem a jogos panaszok, nem a közös szabadsági ügyben emelt szózatok izgatók, hanem a nemzet közakarata ellen szenteskedő phrasisokkal lázító olyan beszédek, aminőket az ultramontán lapokban széltére olvasunk.

IV.

Febr. 24.

A jó főtisztelendő úrnak mindenre volt felelete, s ezen nem lehet csodálkozni; ez a régi-régi jelenség minden oly vitatkozásban, hol az egyik félt nem az bántja, hogy a másiknak nincsen igaza, hanem ellenkezőleg az győtri halálisan, hogy igaza van; s nem mintha jobbról akarna meggyőződni, szól és felel, hanem mivel elhatározottan azt követeli, hogy akár van igaza a másik félnek, akár nincs, tulkiabálja s ráfogja, hogy nincs igaza, mivel nem tetszik, hogy igaza legyen.

Jósika Miklós.

A „Religio“ legújabb számában főt. Palásthy úr olvasó közönségét a vitatkozás ujdonat-uj methodusával lepi meg.

A t. közönség ismeri nézeteinket a ker. egyház céljáról és ehez képesti feladatáról. Elég bőven kifejtettük az ősegyház miképi alakulását s annak kebelében a pápasági intézmény civilisáló nagy jelentőségét a multban, midőn az, mint a társadalmi fejlődés nagyszerű emeltyűje, folytonos emelkedésben és virágzásban az összes európai értelmiségnek irányt adott: úgy szintén kimutattuk szükségképi sülyedését azon időtől fogva, amidőn az általa fejlesztett közszellemtől tulszárnyalva, minden szabad mozgalomnak ellene kezdett szegülni, s ennek folytán befolyása a nemzetek életére nyomasztóvá, sőt veszedelmessé vált.

Kimutattuk fejtegetéseink folytán továbbá azt, hogy mióta a pápaság a haladási eszmék ellen reagáló politika végzetes ösvényére lépett, ön saját híveivel, a kath. világgal annyira ellenkezésbe lépett, hogy különösen az interreligionarius kérdésekben, alig van egy-egy pont, melyben a katolikus országok törvényhozásai az ultramontán értelmű jus canonicumnak ellent ne mondának. Hivatkoztunk e célból a 12-dik század óta csaknem minden európai hatalmakkal folytatott investitura-harcra, az ennek nyomán keletkezett concordatumokra. Hivatkoztunk arra, hogy a 16-dik század elején magában a kath. világban a pápai hatalom ellen oly roppant ellenmondás keletkezett, hogy a reformátio által az európai keresztyénség egy jó része teljesen függetlenítette magát a pápai uralomtól. Hivatkoztunk továbbá arra, hogy hazánkban, dacára annak, hogy

a kath. clerus az államügyekre mindelejétől fogva döntő befolyást gyakorlott, törvényhozásunk a pápa tulkapó törekvéseit mégis mindenkor a kellő korlátok közé utasította vissza. Hivatkoztunk arra, hogy jelenben is hazánk legjelesebb katolikus férfainak vallásügyi nézetei a jus canonicum ultramontan határozányaival homlokegyenest ellenkeznek. Hivatkoztunk végül arra, hogy a reformáció óta a paritási államoknak, ha keblükben szakadatlan önmegsemmisítési harcot folytatni nem akarnak, okvetlen szakítaniok kell a jus canonicum ultramontan felfogásával, mely a különböző felekezetek békés együttélését egyáltalában lehetlenné teszi.

Fejtegetéseink folytában az egyház államhozi viszonyának részletezésébe is bocsájtkozni kénytelenítettvén, a dolog természetéből s a katolikus clerus hazánkban politikai állásából kimutattuk, hogy a magyar király püspökkinevezési joga nem a pápától nyert egyházi, hanem tisztán világi, fejedelmi jus circa sacra.

S mit felel mindezekre főt. P. úr? Ő, ahelyett hogy történelmi deductioink ellen, történelmi deductiokat, észokok ellen cáfoló észkokokat hozna fel, könnyebbnek találja — s ez az ő új vitatkozási methodusa — eltérő nézeteinket a tudományban való teljes járatlanságunkból származtatni, nem talál elég szót vastag tudatlanságunk bélyegzésére és a kanoni jog iskolai tankönyveiből leckézve, meg akar tanítani a jus canonicum első elemeire.

Az olvasó közönség iránti tisztelet ellen véte-

nénk, ha ama gyermekes ingerkedések által arra engednők magunkat ragadtatni, hogy bizonyítgassuk, miszerint Ballagi még sem oly tudatlan, a milyennek a „Religio“ őt azért mondja, mert az egyházi jog határozmányait nem oly szellemben fogja fel, amilyenben P. úr ultramontan iskolai kézi könyvei azokat feltűntetik.

Sokkal haladatosabb munkát hiszünk tenni, ha kisserű remonstratiók helyett inkább azt adjuk elő, mikép fejlett ki magában a katholicismus kebelében, a P. úr által képviselt irány mellett, mely testületi zárkozottságában minden haladási szabadságnak hadat üzenvén, magát a művelt társadalommal ellenkezésbe teszi, — egy másik lumánusabb felfogás, mely az egyházon kívül egyéb emberiségi jogkörök iránt is elismeréssel lévén, a vallás érdekeit a haladás követelményeivel összeegyeztetni kívánja s különösen az egyháznak államhozi viszonyában szorosán ragaszkodik az Ur parancsához: „adjátok meg ami a császáré, a császárnak, és ami Istené, Istennek.“

Minden emberi közösség társulati szellemet tesz fel, melynek minden egyesben élnie kell, hogy az egésznek szellemi tagja lehessen. Ez szüli a gyakorlati életben a szükségét, hogy ama szellem, mint külsőleg megállapított törvény is nyilatkozzék; mert csak így biztosíthatjuk a társadalmat az egyeseknek, a társadalmi célokkal netalán ellenkező, önző törekvései ellen. E törvények kezelésére hatalommal felruházott élő közegek kellene, melyek,

mint ilyenek, a társaság kormányhatalmát képezik. E kérdésre nézve pedig: honnan nyerik e közegek az emberek között gyakorlandó hatalmukat? — mind elejétől fogva kétfelé ágaztak a nézetek. Némelyek a társulatot alkotó szellemet mystice fogván fel, azt állítják, hogy a társulati hatalom ama szellemtől veszi eredetét függetlenül a társulatot alkotó egyének bizodaljától, a király Dei gratia király, a pápa jure divino pápa; ez az absolutismus. Mások meg ama társadalmi hatalmat a társaságot alkotó egyének közakarata kifolyásának tekintik, úgy hogy a souverainitas a társadalom egyetemét illeti, mely azt egy egyénre ruházza s ez a modern constitutionalismus alapelve.

A középkor ez utóbbi nézetet nem ismerte; zsinórmértékül a biblia e mondatának szószerinti értelmét vevén: „Minden hatalom Istentől van“, a kérdés csak a körül forgott, hogy a pápát illeti-e a főhatalom a társadalomban vagy a császárt, vagy közösen mind a kettőt? (Ez utóbbi Dantenak volt a nézete).

E vitában a nyers erő absolutismusa (a középkori államban ez uralkodott), a szellemi absolutismussal állott szemben s kétség kívül az emberiségnek csak javára történt, hogy az utóbbi győzött. A pápai uralom minden esetre hathatós correctivum volt a középkori ököljog ellen; de azért azt hisszük, senki sem fogja amaz állapotokat olyanoknak találni, hogy azokat, előhaladt míveltségi viszonyaink közt, visszaidézni kívánná. „Tiszteljük a sátrat — mondja

Kemény Zsigmond — melyből Árpád és vezérei elődeinket annyi dicső győzedelemre vezették; de azért semmi kedvünk sincs sátor alá kerülni.“ A társadalom a középkori viszályokban szóba sem jö: mert csak mint materia vilis szerepel, mely csak arra látszott teremtvé lenni, hogy a hatalom birto-
kosai annak segítségével egymást döngessék. A köz-
ségnek sehol semmi szava; a világiakra nézve a csá-
szár, az egyháziakra nézve a pápa kezében volt min-
den hatalom. Hogy a társadalom ily állapota soká
nem volt tartható, a dolog természetéből világos.

Amint fentebb kifejtettük, a középkor vége felé,
a nemzetek öntudatra ébredvén, általános lett az
európai keresztyénségben az izgalom, különösen a
pápai absolutismus mindenhatósága ellen. Magában
a clerus kebelében, a pisai (1409), a constanci
(1414) és a báseli (1431) zsinatok, különösen arra
törekedtek, hogy a pápai absolut hatalom helyébe,
a püspökök egyetemének fennhatóságát érvényesít-
sék, hogy így a mindent központosító universalis-
mus ellen, a püspökök által, nemzeti egyházak
virágoztassanak. E törekvés szülte az egyházi jog
terén azon rendszert, mely közönségesen epis-
copalismus név alatt ismeretes. Ennek ellenébe
a tridenti zsinaton, különösen a protestantismus elleni
reactio folytán az universalismus, mint curialis
rendszer, vergődött győzelemre s e rendszer az,
mely máskép ultramontanismus név alatt ismeretes.

A curialismus, hogy a középkor sötét szá-
zadaiban az emberiség fölött nyert absolut hatalmát

magának jövendőre is biztosítsa, rendszerét oly alapokra fektette, melyek az emberi fejlődés törvényein kívül esvén, azokhoz a kutató és bíráló észnek érkezést nem engednek. Ha e rendszer valamely tételére azt mondd, hogy nem érted; a curialista azt feleli rá: nem is szükséges, hogy értsed, mert hiszen az egész institutio természet- és észfölötti. Hiában okoskodol aztán a curialismus logikája és morálja ellen; itt a logika és morál egészen más törvényeket követ mint az élet egyéb téerein. Kezünkbe vesszük az egyházi jog legujabb feldolgozását dr. Schöpftől (Handbuch des katholischen Kirchenrechts. 4 köt. Schaffhausen 1855); itt a 4-dik kötet 481-dik lapján az egyháznak államhozi viszonyáról, következőket olvassuk: „Az egyházi- és államhatalom közötti viszony meghatározásában, in abstracto, sem a tiszta ész, sem az államhatalom nem szolgálhat zsinórmértékül. Azért a rationalisták elmélete, — mely szerint a kérdéses viszonyt az állam érdeke, az állam jólléte és az állam fensége szempontjából kell szabályozni, — egyáltalában elvetendő. Az egyház- és állam-hatalom közötti marandó és lényeges viszony meghatározása, az egyház mint csalhatatlan magistra és Isten által jogositott auctoritás jogkörébe tartozik“; s ezt illetőleg az ide vonatkozó jegyzetben következő bizonyítékot használ: *Casus: Nullus esse potest in propria causa legitimus iudex; atqui ecclesia, esset iudex in propria causa, si ipsa decerneret, quae sui iuris (intuitu status). — Ergo*

Resp. Distinguo majorem: nullus ex iis, qui infallibilitate in judicando carent, potest esse legitimus in propria causa judex, concedo: etiam ille, qui divina inerrantiae praerogativa pollet, non potest esse judex in propria causa, nego.

Ez okoskodás szerint tehát a pápasági hatalom minden jogcíme a pápa infallibilitásán alapszik, ámde viszont az infallibilitás emberfeletti igénye honnan vette magát, és mi okon illeti a pápa személyét, nehéz volna megmondani. — Minden esetre azt kell Schöpf úr határozott állítása után hinnünk, hogy a pápa infallibilitása, mint valami axioma legalább magában az egyházban soha kétségbe nem vonatott.

Ámde a római katholicismus fennállása óta hányszor volt már a keresztyénség e vakmerő állítás tényleges megcáfolásának tanuja? Midőn a XV. század elején három egymást eretnekitő és kiátkozó pápa vette ezen kizárólagosan csak egy halandót illető emberfeletti tulajdont igénybe, és az egymással civakodó ellenfelek a keresztyénség segélyéhez folyamodtak, az egyház oda lett szorítatva, hogy akarva, nem akarva, az infallibilisok felett birói szerepet vállaljon, s akkor a konstanci zsinat XII. Gergely római pápát, önkéntes, XXIII. János spanyolországi pápát kényszerített lemondásra szoritotta, XIII. Benedeket pedig, ki Avignonban tartotta pápai residentiáját, mint az egységes keresztyén egyház elleni eretneket kiátkozta, s mindezek helyébe V. Mártont választotta a katolikus egyház új infallibilis fejévé.

„A római curia titkai közé tartozik — jegyzi meg tréfálkozva egy katolikus történész — hogy a konstanci zsinat határozmányait egyszerre elvetni és elismerni tudja. — Elvetni azért, mert urat tett a pápa fölé; elismerni, mert ezen határozmány értelmében lett az új pápa V. Márton megválasztva, pedig ezen megválasztás, és V. Márton által kinevezett bibor-nokok jogszerűségén nyugszik azóta az egész pápai hatalom jogszerűsége.“ (l. Hase Polemik 26. l.)

Ime ilyen alapokon nyugszik ama tulsó részen álló urak logikája!

Hát ehez a logikai remekhez mit szóljon a józan ész, hogy X. Ince ünnepélyes óvást tesz a westphali békekötés ellen azért, mert abban a protestánsoknak szabad vallásgyakorlat biztosítatik, ez óvást VI. Pius egy 1789-ben kelt Breve által megerősíti, e mellett VII. Pius az „in coena Domini“ bullát ismét hatályba teszi, mely bulla a protestánsokat, mint eretnekeket kiközösíti s kiátkozza, a kiközösítettekkel pedig keresztyén embereknek, a katolikus dogma szerint, semmi közlekedésbe lépni nem szabad, s mégis mindezek dacára a pápák tényleg a protestáns hatalmakat nemcsak hogy elismerik, hanem velök mint törvényes hatalmakkal ünnepélyes szerződéseket, concordatumokat is kötnek.

És nem hasonló megfoghatlanságok-e azok, a mikkel a római morál terén nem egyszer találkozunk. — A szerződés az egész művelt világ fogalma szerint arra való, hogy az emberek közt felmerülő kétes viszonyokat biztosítsák; ellenben

ha a curia lép szerződésre, akkor azon régi római maxima szerint *dilatatum non donatum* — minden maga részéről tett concessiókra nézve csak addig érzi magát kötelezve, a meddig a körülmények szükségessége parancsolja. — Midőn II. Paschal 1111-ben V. Henrik német császárral az investitura-ügyben kiegyezkedett, s az erre vonatkozó szerződést esküvel, és a szent ostya megosztásával megerősítette, titokban a *scriptum concessionis* ellen ily tartalmu óvást tett le: „*scriptum illud quod magnis necessitatibus coactus... sine patrum consilio aut subscriptionibus feci, super quo nulla conditione, nulla promissione constringimur, prave factum cognosco.*“ (Labb. XII. pag. 993.)

Hasonlókép járt el IV. Jenő az ismeretes frankfurti cikkek megerősítése alkalmával, a midőn külön okmányba, e következőket ígtatta: „*quoniam propter imminentem nobis aegritudinem non valemus omnia per eos petita et per nos concessa cum ea integritate iudicii et concilii examinare et ponderare, quem rerum magnitudo et gravitas requirit, tenore praesentium protestamus.. habentes non pro responsis et non concessis quaecunquae talia a nobis contigerit emanare.* (Raynald ad a. 1447 n. 7.)

Megengedjük, hogy az ily cselekvények az emberfeletti jog körében igen dicsők, de az emberi társaság jogviszonyai között az afféléket nem igen tisztességes névvel cimezik, s valóban felbomlásnak indulna minden a társaságban, ha oly eljárás valaha szabályozó érvényre emelkedhetnék.

A katolikus világnak csak becsületére válik, hogy a józan észszel és morállal oly kirívólag ellenkező rendszer uralma kebelében általánossá lenni soha nem birt. — Az egyház legkegyesebb és legtudósabb férfiai tapasztalván, hogy ugy az irás, miht minden idők tapasztalatai, a pápa föltétlen primatusa ellen tanuskodnak, nem találtak más utat az ügy megmentésére, mint, hogy az egyház tekintélyét a pápák személyétől elkülönítvén (*auferibilitas papae ab ecclesia*), kimondják, hogy az egyházi főhatalom tulajdonképi letéteményese nem a pápa, hanem a püspökök által nyilatkozó egyház egyeteme s hogy az egyház egyeteme a pápa fölött áll. — Ez alapja az ugynevezett *episcopalis* rendszernek. — És valóban, ha a Krisztus utáni korszak első egyházát, mielőtt abban még a pápai hatalom felállitva lett volna, erőteljes tevékenységben látjuk; ha a katolikus egyház évkönyveit átlapozva, a monarchiai kormány-alakot, a köztársaságiból csak lassan kifejlődni, s a pápai hatalmat csak századok folytán szemléljük oda erősbödni és növekedni, hogy magát egyedülinek állithassa: akkor egyáltalában nincs szükség semmi további bizonyítékra, hogy az eredeti, habár még ki nem fejtett *episcopalismus* képezi a katolikus egyház kormányzati alakjának igazi, valódi elméletét.

Ez elmélet szerint az egyházi hatalom a püspököket egyiránt illeti, s a pápa csak annyiban feje az egyháznak, a mennyiben ő, mint *primus inter pares* az egyház első hivatalnoka (*caput ministeriale*),

s e szerint az infallibilitás is nem a pápa személyét, hanem a püspökök egyetemét, máskép az oecumenicum conciliumot illeti.

Mint hogy azonban a tridenti zsinat óta általános zsinat össze sem ült, nincs is valami nagy kilátás, hogy oly zsinat egyhamar létrejöjjön: innen lett, hogy a pápa abszolút fennhatóságával ellenkező nézetűek, elveiket, mint nemzeti egyházak iparkodtak érvényesíteni. — Leghatározottabb kifejezést nyert e törekvés a gallicán egyháznak elhiresedett következő négy pontjában (1682):

1. Péter és követői Istentől csak az egyháziakban nyertek hatalmat és nem egyszersmind a világiakban is; 2. Ezen hatalom korlátozva van az általános conciliumok tekintélyét tárgyazó konstanci határozmányok, valamint 3. a gallikán egyház jogai és szokásai által; 4. a pápák határozmányai az egyház tekintélyének hozzájárulása nélkül nem is hibázhatlanok. — Ugyanezen elveket látjuk már elébb kifejtve és szentesítve, a német nemzet concordatumaiban, az ugynevezett concordata principumban, azaz, a báseli decretumok mainci acceptációjában (1439), azoknak frankfurti megerősítésében (1446) és IV. Jenő szentesítő bullájában (1447) és az 1448-ban kötött ugynevezett aschaffenburgi concordatumban.

Nem mondunk tehát sokat ha azt állítjuk, hogy azon szigorú curiális rendszer, melynek a „R.“ szerkesztője, oly makacs szószólója, magában a katolikus egyházban nemcsak hogy egyedül üdve-

zítőnek nem tekintetik, hanem a katolikusoknak épen legjobbjai és legjelesebbjei mind elejétől fogva ellene, és azon voltak, hogy: az egyházat a római exclusivismus enyhítése által a szabad gondolkodással és történelemmel kibékítsék, s minden kényuralkmi merényletnek ellene működvén, a helyett hogy a pápa személyében központosuló individualis egységre törekednének, megmaradtak a conciliumoknál, mint az egyház kifogástalan képviselőjénél — mindenestre tiszteletreméltó képviselőjénél, mely nemcsak imponálni képes, hanem nagy valószínűséggel lényeges hibák és visszaélések ellen is biztosít.

Hogy a canonjogi írók műveikben a curialis és az episcopalis rendszer közül melyiket követék, ez nem annyira az írók igazhívőségének kisebb vagy nagyobb mértékétől, mint inkább attól függött, milyen volt általában a kornak, a melyben irtak, uralkodó iránya és szelleme a haladást illetőleg.

Hogy Mária Terézia alatt a catholicismus Ausztriában fénykorát élte, úgy hisszük, még Palásthy úr sem fogja tagadhatni, s ime Riegger J. O., ki 1749-ben lett Bécsben az egyházjog tanárává kinevezve, 1768-ban kiadott híres 4 kötetű munkájában (*Institutiones juris ecclesiastici* 4 vol. Viennae) vitánk tárgyaira vonatkozólag Werner (*Geschichte der kath. Theologie* 214-dik l.) szerint következőleg vélekedik: „Habár a vallás magában független is az államhatalomtól; de annak külső gyakorlata minden oly viszonyokra nézve, melyekre az egyház az állammal érintkezésbe jő, a fejedelem

vagy a felsőség felügyelete alá van helyezve. Ezen felügyeleti jog a polgári társadalom céljából magyarázható ki és elidegeníthetlen ősi felségjoga a legfelsőbb világi hatalomnak. Amit Isten az örök üdvösség tekintetében rendelt, azt az állam nem változtathatja meg; de az egyházi hatalom rendeletei, a mennyiben a polgári életbe belenyúlnak, alá vannak rendelve a fejedelmi legfelsőbb felügyeletnek. A papi hivatal eszméjéből folyó s magától Krisztustól rendelt papi foglalkozások, nincsenek alávetve az állam jurisdicciójának. Az Isten által parancsolt hivatásszerű papi intézvényeken kívül, melyek kiválság az egyházi hatalom körébe tartoznak, vannak rendeletek, melyeket az egyház célszerűségi tekintetből bocsát ki; ily rendeletek fölötti szabaddéki jog nem tartozik az egyházi hatalom lényegéhez, azért ily rendeletek megvizsgálása az államhatalom részéről, — mely meg akar győződni, hogy a rendeletek összeegyeztethetők-e a társadalom jólétével — nem mondható az egyházi hatalom természetfölötti körébe való betolakodásnak. Tehát minden ilyes rendeletek alá vannak vetve a fejedelmi placetnak. Világi birtokaira nézve az egyház az államhatalom alatt áll; a fejedelemnek van joga amortizáló törvényeket kiadni. A házasság-kötéseknél mind az egyház mind az állam nagyon érdekelve van; s valamint az egyház úgy az államhatalom is állíthat fel házassági elválasztó akadályokat. A papok épen úgy, mint a világiak, alattvalói a fejedelemnek, aki jogosan intheti a püspököket, hogy

papi hivatásokból származott kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítsék.“

Aki eddigi fejtegetéseinket Riegger most idézett nézeteivel egybeveti, lehetetlen észre nem vennie, mennyire egy nyomon jár okoskodásunk s mindkettőnkénél mily egyezők az előzményekből vont következtetések; úgy hogy egy kis rossz akarrattal még azt is ránk foghatnák, hogy plagiumot követtünk el; pedig, mint már felebb említettük, Riegger Ausztriának, a világ egyik legkatholikusabb államának fővárosában volt a canonjog egyetemi tanára éppen abban az időben, midőn a katholicismus ott, mint uralkodó vallás, hatalmának zenithjén állott. Ebből aztán azt is láthatja a t. olvasó közönség, hogy midőn mi különbséget tettünk az európai műveltséggel haladó katholicismus és a minden haladást perhorrescáló ultramontanismus között, az éppen nem volt légből kapott ráfogás, amint ezt a „Religio“ ellenünk többször és külön cikkekben is bizonyitgatta; hanem oly igazság, mely ha a „Religio“-féle emberek elméletébe bele nem illik is, mindenesetre elvitázhatlan tényeken alapszik.

Előttünk fekszik dr. Brendel Sebald würzburgi egyetemi tanárnak, „Handbuch des kath. und prot. Kirchenrechtes“ című munkája, tehát egy per eminentiam katolikus egyetem tanárának a szent szövetség korából (1827) egyházjogtani műve, s mondhatjuk, hogy ha elégséges terünk volna, e munkából az egyháznak államhozi viszonyát tár-

gyazó, gyönyörű világossággal irt cikkeit átvehetni, mindenki maga meggyőződhetnék „hogy amiket mi e kérdésre vonatkozólag P. úr catholicismusa ellen állítottunk, igazhitű katolikus tanárok által még sokkal élesebben formulázva tanítatik. De ha a jeles munka ide vonatkozó terjedelmes részét egészen át nem vehetjük is, nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy indokolásaira nézve jeles cikkét a Placetumról ide ne igtassuk.

„A fejedelmi placet alatt az államhatalom abbeli jogát értjük, melynélfogva az mindenféle új egyházi rendeleteket, akár dogmai természetűeket, akár a fegyelemre vonatkozókat, közzétételök és végrehajtások előtt, vizsgálat alá vesz, hogy azon esetben, ha azok az államra nézve hátrányos dolgokat tartalmaznak, a közzétételt és a végrehajtást megakadályozza, hogy körülmények szerint javítást eszközöljön az egyházi hatóságnál. Ide számítják rendesen a bullákat, breveket, pástorleveleket, büjt-hagyásokat és a közönséges körleveleket. De ezen vizsgálat alá vétel negatív természetű és nem mondható tulajdonképi censurának, mely tetszése szerint töröl, javít, told, vagy a beltartalmat meghatározza; az egyházi rendeletek nem tekintetnek pusztá véleménynek, mely csak az államhatalom vizsgálata után emelkedhetik érvényre, mert az egyház az ő belső (tehát természetfölötti) hatáskörében szabad és független; hanem az említett Placet tudtára adja az illető hatóságoknak és minden állampolgárnak, hogy az egyházi rendelet

semmit sem foglal magában, a mi a közjólétre és államjogra hátrányos volna; a közzététel és végrehajtás megtagadása pedig azon hátrányokon alapszik, melyek az egyházi rendelet tartalmából az állam jólétére hárulhatnának. Mert, ha az államnak teljesítenie kell védnöki kötelességét, tudnia szükséges, mi az, a mit neki védenie kell; egyfelől a védelmére bízott canonnak netaláni megsértését, másfelől az államhatalom jogkörébe való semminemű erőszakos belenyulást nem szabad eltűrnie; nem engedheti meg, hogy egymással talán homlokegyenest ellenkező kettős törvény uralkodjék az államban. Azt mondhatja ugyan valaki, hogy a visszaélést nem szükség előre feltételezni, s ha épen feltűnik, elég eszköz van annak megakadályozására. De az állam e tekintetben sokszorosan kényszerített az önvédelmezésre, s az állambölcsesség parancsolja alkalmazni ez alapelvet: *principiis obsta, sero medicina paratur*. Itt az államhatalom és az egyház között még gyakorlatilag meg nem oldott vita körül forog a kérdés. E szempontból tekintendő ama vélemény, melyet Haller felállított, hogy az említett Placet nem egyéb, mint az egyház lealacsonyítása és megalázása, mely semmivel sem igazolható és csak a gyűlölet és üldözésvágy szelleméből származhatik; ime atheistáknak, demagogoknak korlátlan sajtószabadságot engednek, s az általános egyház fejt és egyéb főnökeit hallgatásra akarják kárhozatni, vagy pedig tudatlan és roszakaratu hivatalnokok lealacsonyító censurájának

alávetni. Épen ily-formán kiált fel a „Die deutsche katholische Kirche“ szerzője is: „minden hitetlen úzheti tehát gonoszságait, s különféle iratokban bátran nyilatkozhatik, csak a hívők atyjának az általános egyház fejének ne volna megengedve, híveihez szólni, azoknak tanácsot adni. azokat vigasztalni és tanítani?“ Azomban — habár az írók sajtó-szabadságot élveznek is, ezek helyzete egyáltalában nem hasonlítható az egyházfőéhez, ki kormányzási jogokkal bír, s ezeket igen gyakran az államjoggal ki nem egyeztethető terjedelemben veszi igénybe. Íróknak nincs törvényes tekintélyök, sem nem parancsolhatnak, sem nem tilthatnak el semmit. Továbbá ezek a sajtószabadsággal való visszaélésért még akkor is felelősök, ha alá vannak vetve a censurának, s a közvélemény által is szigoruan elítélthetnek. E fölött a főpapoknak is jogukban áll, rendeleteiket magoktól az állambatalom elé terjeszteni, ez által minden hátrányos viszálykodásnak elejét vehetik; a rendelet végrehajtása fölött egyezkedhetnek az állambatalommal, mit ez egy ideig szokásos volt az egyházban, amennyiben a püspökök az ő rendeleteiket keresztyén császárok által tették közzé. Mivel az egyház még mindég törekszik a papuralmat régi alakjában megszilárdítani, s mivel a curia még mindég nem akar lemondani hagyományos alapelveiről, egyetlen szabad állam sem mondhat le büntetlenül a Place jogáról, és azon néhány kanonista által ajánlott kisegítő eszköz, melynél fogva a főpapokat esküvétel által, hogy a

világi hatalom jogkörébe nem fognak beavatkozni, kellene a Placet-tól fölszabadítani, az egyház és állam egymástól sokszorosan eltérő és egymással ellenkező nézeteinél fogva nem nyujt kellő védelmet. Az egyházi hatalomnak a polgári kormányzás köréből saját, független hatáskörébe való utasítása nem vihető ki eredményesen általános abstractiók és egyszerű alapelvek szerint; az egyházi elem ezerféle alakban beavatkozik az állam gyakorlati életébe majd jótékonyan majd gátlólag, majd zavarólag; és sokszorosan magára vonja az államkormányok figyelmét. Innen van az, hogy még a legkatholikusabb császárok, III. Ferdinand és I. Lipót is gyakorolták a Placetot. Ausztriában nem csak az új pápai bullákat és brevéket, hanem az alkalmazásba hozandó régieket is alá vetik a császári Placetnek, s mindamélt az utóbbiaknak csak addig van érvényök, míg az új törvények azokat meg nem szüntetik. Épen ily rendszabály van alkalmazásban az egész egyházkerületekhez vagy ezek egy részéhez intézett minden köriratra nézve, melyekben a papságnak meg van parancsolva, hogy valamit tegyen vagy elhagyjon. 1817-dik év július 27-kén kiadott bullát Franciaország legkeresztyénebb királya tartalma miatt nem fogadta el, és néhány későbbi canonicus püspökkinevezési bullák csak annyiban lönek elfogadva és megerősítve, amennyiben azok a chartával, vagyis az állam alaptörvényeivel, a gallican egyház szabadságaival és alapelveivel nem ellenkeznek. Az állam-

polgároknak minden összeköttetése oly előljárókkal, kik az államon kívül laknak, valamint azokhoz való föllebbezés szinte csak a placet alapelvei és a diplomatia meghatározása szerint vagy a külügyminiszterium felügyelete és vezetése alatt történhetik. Utoljára is, aki egyebet nem akar, mint ami jogos, annak nem szükség félni a nyilvános hatóságoktól s elég eszköz és mód van, tényleg bebizonyítani, hogy a placet egészen fölösleges.“ Eddig Brendel.

Már most Palásthy urnak vagy azt kell mondania, hogy ama számtalan canonisták, kik Riegger és Brendel szellemében irták egyházjogtani műveiket, ugyanezen tudománynak még elemeiben is járatlank voltak épen ugy mint Ballagi, vagy pedig be kell vallania, hogy itt nem tudatlanság, hanem nézetkülönbség forog fenn; még pedig nem is Ballagi és Palásthy, hanem a katholicismus és ultramontanismus között rég óta vitatott nézetkülönbség. Hogy pedig mi hajlandóbbak vagyunk a katholicismusnak nemesebb, az emberiség szabad fejlődésével egyezőbb felfogását igaznak elfogadni, mint általában az ultramontanismusnak s különösen Palásthy urnak reactionarius irányu rendszerét, arra ama katholicus hitvallású jeles hazafiakkal való ismeretségünk ösztönözött, kiknek esze és szive iránt tiszteletünk sokkal nagyobb, semhogy meggyőződésökkel összeférhetőknek tarthatnók mind ama humanitás- és szabadságellenes középkori eszméket, melyeket Palásthy úr egyedül üdvözítő hitigazságok gyanánt árul.

S most, midőn a vita tulajdonképi kérdéséhez értünk, azt vesszük észre, hogy ugy cselekedtünk mint az egyszeri ember, ki a szomszédba akarván átlátogatni, hosszú utazásra tett előkészületeket, utazókocsijába befogatott stb. s csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen a szomszéd ajtóig pálca mellett is elballaghat.

Mi is P. urnak a püspökkinevezési jogokat illető kalandos állításait megcáfolandók, ellenfelünk hallatlan értekezései és kitérései által félrevezettetve, messzetávolban régi és újabb tudósoknál kerestük az ellenérveket és csak most vesszük észre, hogy leginkább kezünk ügyébe eső saját törvényünkől — a Corpus jurisból (Pars I. tit. XI.) vett egyetlen idézet P. úr minden beszédeit halomra dönti:

„Sciemdum autem, — így szól a C. j. — quod licet Papa, seu summus Pontifex, utramque jurisdictionem, temporalem scilicet, et spiritualem habeat; in collationibus tamen beneficiorum Ecclesiasticorum, pro tempore vacantium in hoc regno, summus ipse Pontifex nullam jurisdictionem exequitur, praeter confirmationis auctoritatem: Et hoc quadruplici ratione.

§. 1. Primo, ratione foundationis Ecclesiarum: Quia Reges Hungariae cum soli fuerint omnium Ecclesiarum, et Episcopatum, Abbatiarumque, et Praepositarum in hoc Regno fundatores; per ejusmodi foundationem, omnem facultatem juris patronatus, nominationis, electionis, ac collationis beneficiorum, sibiipsis acquisierunt, et vendicarunt: Qua ex causa, juris videlicet patronatus ratione; pertinet

semper ad Reges nostros hoc in Regno, beneficiorum Ecclesiasticorum collatio.

§. 2. Secundo, ratione susceptae Christianitatis: Quia Hungari non per praedicationem Apostolicam, vel Apostolorum, quorum Principis vicem, et personam in terris Papa gerit, sed per institutionem proprii Regis eorum, sanctissimi videlicet Stephani Regis, de quo et superius memini, conversi sunt ad Catholicam fidem: Qui primus omnium, Episcopatus, Abbatias, Praeposituras hoc in Regno fundavit, et harum omnium Ecclesiarum Praelaturas, ac beneficia solus ipse, ex nutu summi Pontificis, quibus maluit (idoneis tamen et virtutibus probitatum insignitis) contulit, sicuti Ecclesia de eo solenniter canit: Hic (videlicet Sanctus Stephanus) ad instar Salamonis, struit Tempora, ditat donis, ornat gemmis, et coronis, cruces, et altaria. Et mox subinfertur: Ad regendum haec, Praelatos, viros ponit literatos, justos, fides et probatos, ad robur fidelium. Sic talentum sibi datum Deo reddens duplicatum, ab aeterno praeparatum sibi, scandit solium. Ecce aperte describitur, quod ipse, et non alter quispiam ad regenda templa per eum constructa, donisque ditata, Praelatos justos et fidos posuit, prout ex ejus quoque historia, et pluribus privilegiis super Ecclesiarum foundationibus, et dotationibus, confectis, liquide patet.“ —

Ime törvénykönyvünk épen arra fekteti a főszlyt, hogy a király, mint király, magától és nem a pápától birja a püspökkinevezési jogot, mert

„Hungari non per praedicationem apostolicam vel apostolorum, quorum principis vicem et personam in terris Papa gerit, sed per institutionem proprii regis eorum“ lettek keresztyénekké. Ha pedig a király nem a pápától birja a püspökkinevezési jogot, akkor főt. P. úr minden okoskodásai s azokon épült minden jogigényei egyetemben halomra dőlnek. Vagy tán Verböczy is rossz catholicus volt s nem adta meg a pápának, ami a pápáé? Az idézett cikk bevezetése inkább arra mutat, hogy kora szellemében a pápának több jogot tulajdonított, mint maga főt. P. úr is egyik szavával legalább neki tulajdonítani hajlandó; mert Verböczy szerint „Papa utramque jurisdictionem temporalem scilicet et spiritualem habet“, P. úr szerint ellenben „a pápa politikai jogokat nem adományoz“, pedig a mivel az ember bir, azt természetesen adományozhatja is.

De a „R.“ szerkesztője több ujabbkorú okmányt is idéz ellenünk, hogy bebizonyítsa, miszerint a magyar király püspökkinevezési joga egyházi, nem pedig világi.

Idézi ellenünk különösen II. Sylvester „Legati nobilitatis vestrae“ bulláját, melyben az említett pápa Sz. Istvánnak megengedi, hogy püspököket nevezhessen ki. Már ezen adományozott jog, mint a „R.“ szerkesztője mondja, elég lett volna arra, hogy István után következett minden magyar király még az ujonnan alapított püspökségeket is minden különös pápai engedély nélkül betölthesse. És ime midőn Mária Terézia a besztercebányai püs-

pökséget alapította, VI. Pius pápa a magyar király püspökkinevezési jogát ezen ujonnan alapított püspökségre is kiterjesztette. „Ha — mondja P. úr — Mária Teréziának fejedelmi joga volt volna a kinevezést tenni, azért mert alapította, mert javadalmazta, ... nem volt volna szabad e jogot a pápától elfogadnia, hanem kötelessége volt volna az ily jogadományozásnak ellenmondani.“ — Felhozza továbbá P. úr, hogy II. József császár a pápától kért és nyert engedélyt a lombardi püspökségek betöltésére; I. Ferenc király pedig Kaunitz Alajos által kérelmezte 1819-ben VII. Pius pápától, hogy valamint a kath. püspököket kinevezi, ugy nevezhesse ki ezután a leMBERGI ÖRMÉNY kath. érseket is.

Ezek és ezekhez hasonlók által akarja P. úr a mi eddigi argumentatioinkat sarkaikból kiforgatni. De hát ugyan mit bizonyítanak mindezen idézetek? Egyrészt azt, hogy a pápák — amit anélkül is tudunk — minden időben „miképen mennyben ugy a földön is“ urak akartak lenni; más részről pedig, hogy a fejedelmek vagy elég gyöngék voltak a pápától kérni azt, ami tulajdonképen az ő fejedelmi sajátjuk volt, vagy pedig ugy cselekedtek a római curiával, mint mi a kis gyermekekkel szoktunk, engedtek ideigóráig, hogy makrancosságát lecsendesítsék, de azért mégis azt tették, ami nekik tetszett. Avagy hihető-e, hogy József császár, aki számtalan tettek által bebizonyította, hogy a szent szék világoralmi jogigényeit épen semmibe sem veszi, ebben a részben, melyről canonistái váltig

bebizonyították, hogy az ő jogilletősége, komoly szándékkal kérelmezett volna a pápánál?

Ha „P.“ úr ily okmányokból akart következtetést vonni, bizony még tovább is mehetett volna! Kimutathatta volna, hogy Európa minden országainak legfőbb világi ura a pápa; mert hiszen alig van ország Európában, melyre egyik másik római főpap jogigényt nem formált volna.

Midőn a 13-dik század elején Földnélküli János angol királyt a pápa kiközösítette, minden angol és irlandi birtokaitól megfosztotta, s ezeket Fülöp Ágost francia királynak adományozta; midőn ugyan ezen János király, hogy a pápát mint aféle makrancos kis gyermeket kibékitse, minden birtokát a pápának engedte át, s ennek legatusától 1000 marka évi adóért vette át saját királyságát; midőn VIII. Bonifác pápa Magyarországot magáénak mondotta, s Robert Károlyt akarta magyar királylyá tenni, s ez a pápától a koronát el is fogadta; midőn ugyan azon VIII. Bonifác szép Fülöpnek írta, hogy ő mind az egyháziakban mind a világiakban alá van vetve a pápának, akkor a curia emberei még a fejedelmi méltóságot is egyházinak vallották, — tehát a királyválasztás is „az egyház természetfölötti köréhez“ tartozott; s eretnekeknek nyilvánítottak mind azok, kik nem hitték, hogy a pápáknak, mint sz. Péter utódainak, Istentől nyert joguk fejedelmeket tenni és letenni, s hogy a pápák még világiakban is korlátlan urak. Hiába mondja nekünk P. úr, hogy „a pápák, midőn világi jogokat osztogattak, ezt nem

pápai, nem isteni (!!) hatalmokból tették, hanem a középkori európai nemzetközi jognál fogva.“ Ez ismét egy mutatója a fentebb bemutatott curialis logikának. Ha a pápa, mint a kis egyházi állam világi fejedelme, akart volna Európa országaira királyokat tukmálni, ha ő mint ilyen víttatta volna azt, hogy a pápa még a világiakban is fölötte áll a fejedelmeknek; bizony még a legbigottabb ember is kikacagta volna őt. De a pápa a kérdéses hatalmi pontokban mindég mint sz. Péter utóda, mint pápa, — vagy mint a „Religio“ szerkesztője magát nagyon is pogányos modorban kifejezi — mint „isteni“ hatalommal bíró rendelkezett. Innen volt, hogy aki a pápa fenebb említett jogait csak legkevésbé is kétségbe merte vonni, az már eo ipso eretnekké lön nyilvánítva. A pápa, mint világi fejedelem, nemzetközi jogok kétségbe vonásáért senkit sem közösinhetett ki. Tette tehát ezt, mint az akkori keresztyénség lelki fejedelme, mint pápa, a legszorosabb értelemben dogmák nem hívéseért.

Mind e hosszas deductióval nem fárasztottuk volna a t. olvasót, ha P. úr azt nem mondja, hogy „VI. Pius ezt (t. i. a királyok püspökkinevezési jogának egyházi voltát) dogmának nyilatkozattatta, hogy e jog egyházi, eredete a szent széknél, adományozása a pápától“ van. A fenebb idézett példákából és az ezután általunk tett következtetésből láthatja a t. olvasó, mennyi értéke van annak, ha valamit a pápa, egyházi jognak nyilvánít, ha valamely kine-

vezési jogról azt állítja, hogy „annak eredete a szent széknél, adományozása a pápától“ van.

De valamint a középkori pápák jogot formáltak magoknak arra, hogy világi hatalmat is osztogathatnak, úgy az újabbkori pápáknál is bizvást feltehetjük ez uralmi jogigényt, annál inkább, mert hiszen a pápaság minden törekvése mindég oda irányult, hogy a világi dolgokban is tetőpontra emelje hatalmát; és valamint a középkori fejedelmek alázatosan esengettek a pápákhoz világi jogok adományozásaért, úgy az újabb korban is, ha azt látjuk, hogy ez vagy ama fejedelem kért bizonyos jogokat a pápától, ebből egyáltalában nem következik az, hogy e jogok nem világiak, hanem egyházi természetűek.

Azért elemeztük mi eddigi fejtegetéseinkben a magyar király püspökkinevezési jogának mivoltát; azért mutattuk ki a dolog természetéből, hogy e püspökkinevezési jog nem is lehet egyházi, mert a király az általa kinevezett püspököknek nem ad egyházi, nem ad lelki, természetfölötti hatalmat; azért bizonyítottuk be, hogy az a hatalom, melyet a püspök a király kinevezése által nyer, nem tartozik sem a dogmák, sem a természetfölöttiség körébe; mert hiszen egyebet sem nyert ezzel a kinevezett főpap, mint hogy beleülhet a nemzet által adományozott vagyonba és a felsőházba s magát „méltóságosnak“ címezheti, ezek pedig, úgy hiszszük, nagyon is földi, nagyon is anyagi dolgok.

Szeretnők, ha P. úr úgy mutatná ki nekünk

a király által gyakorlott püspökkinevezés egyházas, természetfölötti mivoltát, mint ahogy mi bebizonyítottuk az ellenkezőt. Eddig még mind erről bölcsen hallgatott. Amit eddig e tekintetben felhozott, nem volt egyéb, mint saját szavaink variációja, ezzel pedig épen mellettünk bizonyít. Mi elmondottuk, hogy a mi a püspökségek betöltésénél egyházi, természetfölötti, azt most is a pápa és illetőleg az egyház osztogatja; ő pedig úgy akar bennünket cáfolni, hogy kimondja, miszerint „a felszentelést és felruházási jogot nem közölheti az egyház egy laicusnak sem, mert az papi rendet tételez fel.“ Mi is ugyanezt mondtunk, ebből aztán az is következik, amit mi kimutattunk, hogy a mi jogot a király a püspökkinevezéseknél gyakorol, nem lehet természetfölötti, nem egyházi, hanem tisztán világi természetű.

Általában P. úr argumentationinak nagy készletével aligha úgy nem jár, mint amaz afrikai nábób, ki otthon pénz gyanánt csigahéjakat használván, mihelyt hazája határain tullép, és kincseit érvényesíteni akarja, azt veszi észre, hogy szegény ember. P. úr érvei nagy beccsel birhatnak az ő saját ultramontán körében, de mihelyt ezt átlépi, eszmekincsei nem egyebek, mint értéktelen csigahéjak. „Non tali auxilio nec defensoribus istis tempus eget!“

Társadalmi újjáalakulás nagy korszakaiban csak oly erők számolhatnak ténykedő befolyásra, melyekről biztosak vagyunk, hogy az ujonnan alkotandó szervezet életműködését megakasztani nem

fogják. Olyankor az államélet fejlődésére szükséges történelmi institutiók körüli eljárásban a bölcsesség abban áll, hogy annak erőszakolása által ami nem igazolható, ne compromittáljuk azt, ami az institutiókban szent és tiszteletreméltó.

S mert ez a mi hitünk, azért irunk a mindent rúttal compromittáló ultramontan sajtó ellen, s nem azért — mint a „Religio“ a világgal elhíttetni szeretné — mert gyűlölettel viseltetünk a catholicismus iránt, s mintha nem volna más szavunk a magyar katholikus egyházhoz, mint „add meg magad, vagy döögölj meg.“

Iszonyatos dolog feltenni hazafiról — és büszkén mondhatjuk, hogy eddigi életünkben soha okot nem szolgáltatunk, melynél fogva tőlünk valaki e szép nevezetet megtagadhatná — iszonyatos dolog, ismételjük, feltenni hazafiról azt, hogy oly nagy horderejű institutió iránt, aminő hazánkban a catholicismus, oly durva ellenséges indulattal viseltetik, s ellene romboló szándékkal tör.

Mi ennek ellenében nyíltan és ünnepélyesen kijelentjük, hogy tiszteljük a catholicismust, mint annyi jeles honfitársaink áhíttának legszentebb tárgyát; de épen azért mert tiszteljük, mentnek kívánók látni azon gonosz kinövésektől, melyekkel az P. úr és elvbarátai rendszerében előttünk áll.

Avagy azért vértettek volna Európa-szerte századunk annyi jelesei a szabadságnak csak a rendezett államban létesíthető minden nemeiért, hogy 1867-ben egy irányt adni akaró pap, ki amellet

még egyetemi tanár is, nyíltan irhassa: „Szabad állam épen annyi, mint Istentől magát függetlenné kiáltó ember. Szabad gondolkozás az elmére, hogy minden gonoszt gondolhasson és senki se mond-hassa: ez bűnös gondolat, melyet agyadban forralsz; nincs törvény az elmére, nincs tehát bűn a gondolatban, ez gondolatszabadság?” — Azért küzdött volna fél Európa és hazánk egy tekintélyes része a leg-szentebb szabadságért, a vallásszabadságért, hogy napjainkban egy pap kinyomatni merje, hogy „az Isten országa vagy a megtértek szíveivel, vagy a megátalkodottak sirhantjain át terjeszkedik”? Tehát újból autodafék, újból vérpadok?!

Ily embertelen elveknek, hála a jószágos Istennek, napjainkban többé sem isteni tekintély, sem semmiféle vallásos buzgalom mentségül nem szolgálhat; mi legalább nyilvános működésünkben iszonyodással utasítók vissza a buzgóság betudását, habogy az emberiség ellenségének kellene lennünk a végett, hogy felekezetünknek hasznára legyünk.

S hát amolyan „kegyes“ érzelmek nyilvánítása után még azt várják ama jó urak, hogy a hazai törvényhozás a hierarchia függetlenítése, vagy még inkább annak az állam fölé emelése által öldöklő fegyvert adjon kezökbe, melylyel az annyi százado-kig pusztító belviszályokat újból feléleszthessék?!

Mi is az állam és egyház tökéletes különválását s mind a kettőnek önállóságát ohajtjuk, s valamint magunk részéről egyházi autonomiánkból hajszalnyit

sem vagyunk hajlandók engedni, úgy mi katolikus testvéreinktől sem irigyeljük, hogy egyházi ügyeiket autonomice kezelhessék.

A szabadság szellemi kincs, melyben a testvéri osztozás egy osztályosnak sem csökkenti részét, sőt mindenikét gyarapítja, mert verseny által az erőt fokozza; minékünk tehát semmi olyas nem kell, ami a kizárólagosságnak, a kiváltságnak csak szí-
nét is viseli.

Azonban a törvényhozás soha sem tévesztheti szem elöl, hogy protestans egyház és kath. egyház állaga szerint különböző két intézmény. A protestans egyház nem egyéb, mint ugyanazon polgároknak, kik az államot képezik, valláserkölcsei célokra való egyesülése; a katolikus egyház pedig hierarchiai szervezeténél fogva egy, a polgárzatot magából merőben kirekesztő s a felett abszolút hatalommal uralkodni akaró különérdekű zárkózott testület, mely, miután annak súlypontja a hazán kívül esik, egy francia nagy statusférfin (La Guéronnière) szerint: „gyakran az oltároknak és hitnek menhelyet a régi rendszer romjai között keresvén, a szabadságot, a haladást, a polgárisodásnak minden hódítmányát megtámadja.“

A protestans egyház az államhatalomtól való független állásában soha sem fog az állam érdekei ellen cselekedhetni, mert érdekei az államéival azonosok, s ha az állam ellen cselekednék, saját-kebelébe döfné a kést; ellenben a katolikus egyház, uti figura docet, az állammal homlokegyenest ellenkező

irányt is követhet; s így mindenesetre nagy kockáz-
tatás volna, oly testületnek korlátlan szabad kezet
engedni, mely P. úr szavai szerint, „a megátalko-
dottak sirhantjain át is terjeszkedni“ kész.

Hogy mindamelllett az állam és egyház külön-
válása a katholicismus terén is létesülhessen, erre
csak egy biztos út vezet, s ezt az utat derék Szalay
Lászlónk már rég következőleg jelözte: „Hogy a
status és egyház különválása egyoldalról s a jogos-
ság elérésére szükséges barátságos viszony a két
hatalom között a másikról, nem létesíthető, sőt még
nem is gondolható mindaddig, míg az egyház termé-
szetes egyesületi alkotmányához vissza nem tér,
azaz: míg a nép, ugyanaz a nép, mely a Felséggel
világi törvényeket hoz magának, a clerussal együtt
nem fogja alkotni az egyháziakat, — nem merész
állítás, mert tagadhatatlan. Ezt indítványozza az
egyház, ha diadalmasan akar kilépni a vitából; mint
jelenleg állanak a dolgok: a világi hatalom ellen
panaszt emelni, s azzal tilos közösülésben lenni,
hypocrisis.“

Utóhangok.

Nyílt levél Ballagi Mórhoz.

Őszinte elismeréssel tekintjük önnek a sötétség kereszt-vitézei ellen intézett fáradhatatlan működését, s illetőleg olvassuk a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“ újabb számaiban a Religio-féle elvek és emberek nyílt, igazságos, kellő illusztrációit. Hogy ilyen elvek képviselőivel érdemesnek tartja ön komolyan, őszintén, tudományosan szót váltani, ezt bizonyára csak azon meggyőződésben teszi, hogy még mindig akadnak őszintén igazság és tudás után vágyó emberek, kik — viszonyaik miatt — e téren kellő ismeretet nem szerezhetve, nem képesek az igazság iránt magukat tájékoztatni, s így a részletező világosításra szükségük van. És e tekintetben igazsága van nagytiszteletűségednek. Mert hogy — különben — azokkal az urakkal, kik előtt nem szent sem tudomány, sem igazság, csak saját érdekeik, s azoknak egész tendenciájával minden — ez irányában — gondolkodni szokott és szerető ember tisztában van: ezt — úgy hiszem — alig kell mondanom. Nem is ő érettök vettem fel a tollat, hanem másért.

E lapok szerkesztője, ha egész irodalmi működése a mellett nem tanuskodnék is, bizonyára mint valódi protestans ember, az igazság után törekvő véleményt mindég türelemmel fogja meghallgatni, még ha az övétől eltérő is az, és az őszinte szót az őszinte szóra nem sajnálván, ez által az eszme tisztulását készséggel elősegíti.

Többször volt kifejezve — a fentebb említett polemia folytán — e lapokban az a vélemény, — s közelebb a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“ 7-dik számában is, hogy a catholicismus mint vallásos intézmény, s a szerkesztő úr által megtámadott ultramontanismus két különböző dolog. Nézetem szerint ez az

egyetlen pont, a hol a Religio e lapok szerkesztője ellen sikeresen és diadallal csatározhat, a mennyiben ő valódilag a catholicismus érdekeit védi, mely az ultramontanizmussal egy és ugyanaz. Próbáljuk bebizonyítani.

A római (illetéktelenül ugynevezett) catholicus egyház, qua egyház, a legutolsó törvényes nyilatkozatot tette magáról a tridenti zsinat határozataiban, a mikor egyszersmind örök időkre lehetetlenné tette a közeledést a két vallásos elv — a protestantismus és catholicismus között. E zsinat — bár az egyházi fegyelem-, rendtartás- és felügyeletre nézve hozott is be némi reformokat, de ezek mind csak az egyház külsejét, leginkább annak hivatalnokait illették, magára az egyház lényegére nézve pedig az addig kifejtett nézeteket — a mennyire lehetett rendszerezve — összeállítá és szentesíté. Tehát kimondá, hogy az egyház egy, és az csalhatatlan; ez az egyedüli egyház a római catholicus; minden más vallásos nézet eretnokség és a kárhozatra visz. Ennek az egyháznak — szintén csalhatatlan — feje a római pápa, ki isteni joggal bir az egyházban minden hatalmat, jogot és kiváltságot, s azt tetszése szerint osztogathatja. Elég lesz ezek mellé a zsinat tényéből két pontot kiemelnem. Midőn a hitre tartozó decretumok elsoroltatnak, mindenik hitcikkely az attól eltérő nézetüekre kimondott rettenetes „anathema sit“—tel végződik. Egy átkozódó gyülekezet, mely a sötét poklot zúdítja a világ egyik részének fejére az Isten nevében! A hithatározatok összege nem egyéb, mint a középkor valamennyi dogmája, körül bástyázva az egyház kifelé szálló átkaival. Kell-e egyéb? — A catholicismusnak valósággal lényege a türelmetlenség. A legerősebben meg van győződve saját csalhatatlansága felől; meg arról, hogy egyedül az ő egyháza az idvezítő, minden egyéb út egyenesen a kárhozatra visz. Ha ez így van, valóságos lelkiismeretlenség volna az egyháztól, ha elnézné, hogy saját hívei a kárhozat ezen útjára tévedjenek, sőt lelkiismeretlenség az is, ha az ezen uton tévedezőket az üdvnek megszerezni minden

módon nem igyekeznek, mert hiszen az üdv mindennél előbb való, s az egyháznak épen az a feladata, hogy saját hívei lelkét megőrizze és más eltévedtteket is az üdvesség útjára vezéreljen. E tanban a legerősebb szentesítést nyer minden üldözés, minden inquisitio. S bizonyára a catholicus egyház nem is hanyagolná el ezen „szent“ kötelességét, ha a népek öntudatában egészen váratlanul egy más nagyobb hatalom nem növekedett volna fel, a mely mindezt lehetlenné teszi.

A másik említésre méltó pont a zsinat tényéből az, hogy a zsinat határozatai csak azon kikötés mellett erősítették meg az akkori pápa által, hogy a végzések magyarázatainak joga mindenkor a pápát illesse. Tehát nemcsak hogy a végzésekben ki lőn mondva a pápa csalhatatlansága és legfőbb joga, hanem az egyszersemind e föltétel megadása által a legvilágosabban kezébe adaték. E magyarázati jogból s a csalhatatlanságból legszorosabban következik, hogy a római catholicus egyháznak — a tant, a szellemet, az irányt illetőleg — a legtökéletesebb kifejezője a pápa. Az egyháznak mint testületnek csak a feltétlen hívés és engedelmesség kötelessége van fen. A mit a pápa mond, az mind igaz és csalhatatlan. Sokan csodálkoztak IX. Piusnak nem rég megjelent és nagy zajt ütött encyklicája fölött. Pedig ő nem tehetett mást, nem szólhatott másképp, ha igazi catholicus, ha igazi pápa akart maradni. Azt megtehetette volna, hogy hallgat és engedi működni a nálánál hatalmasabb szellemet, de ha szólt, csak azt mondhatta, a mit mondott. Ha IX. Pius nagy szellem — a minőnek kezdetben mutatta magát — megértve a kor szavát, lehetett volna reformátora az egyháznak, de akkor megszűnt volna catholicus lenni; így ő is mint annyian, nem bírta el a hagyományok sulyát és meghajolt alatta.

De nézzük a catholicismust a maga történeti létezésében. Mind a protestans, mind a catholicus theologusok egyaránt megegyeznek abban, hogy a catholicismus fénykorát a középkorban élte. A középkor az, a mely leghíveb-

ben képviseli a catholicismust, mely — hitében, tudományában, művészetében, államéletében — valódi katolikus kor-
nak nevezhető; s kérdem, nem épen azon elvek uralkodtak-e a középkorban a maguk teljes erejükben és kifejtettségükben, a melyekért küzd most erőszakadtából az ultramontanismus, s a melyeknek hanyatlását oly kétségbeesetten siratja? A papság a szentség fénykörébe burkolva, s ezek felett a főpap feltétlen hatalommal népek és fejedelmek fölött. A világ fővárosa Róma ragyogva a hódolat és gazdagság fényétől, melynek szeme és keze az ismert földrész négy sarkáig elért. A jog onnan nyert megerősítetést, a tudomány ott kérdezte meg nagy alázatosan, hogy meddig mehet. Mind az egyház mind az állam a legabsolutisticusabb alakban szervezve. Az alsóbbaknak a felsőbbekhez való viszonyuk e két szóban kifejezve: feltétlen engedelmesség. Fejedelmi kényúr, hűbérurak és rabszolgák. Sötét, babonás hit; hatalmas, fényes egyház; ököljog és inquisitio. S a nagy árny mellett másfelől a fény: a megtestesült költészet a lovagokban. Csodás, borzadályos vegyülete a nagynak és alacsonyoknak, a fenségességnek és átkosnak, és azért elég okunk van hálát adni, hogy róla mint multról beszélhetünk.

Ime ez a valódi catholicismus, a mely elméletileg kimondá magáról, hogy mi ő a tridenti zsinat határozataiban, s ugyanakkor háta megett volt egy gazdag élet, mely teljesen megfelele az elméletnek. S minthogy a róm. kath. egyház még ma is a tridenti zsinat határozatain áll, nem vonva azokból vissza egy jotát sem, s minthogy annak fejei újra és újra hivatkoznak a középkori szép napokra: teljes joggal nevezheti magát a „Religio“ valódi catholicusnak, midőn azon elvekért küzd, melyeket az encyklika vallott magáéinak.

De hát hogy esik mégis, hogy az elvek a catholicus világ nagy részénél nem talál-
nak viszhangra, sőt ezeket megbotránkozva utasítják vissza, s csupán egy kis töredék az — a világszerte ugynevezett ultramontánok — a mely

kétségbeesetten küzd érettök, feladása nélkül egyetlen pontnak, s a mely küzdelem majdnem nagyszerűnek volna nevezhető, ha e harc tárgyához annyi sötét emlék nem volna csatolva, s ha e kitartás indító oka oly kicsinyes — mondhatni nyomorult nem volna? E kérdésre alig kell felelnem. Az emberiség folyton halad célja felé, a világszellem fejlődik szakadatlan; s nincs kéz, mely fejlődését megakaszthatná. A katholicismus megállt egy helybe és ott állva maradt, beásva és eltorlaszolva maga előtt az utat, hogy még csak ne is mehessen tovább; ez által kívül maradt a fejlődésen, s elszakítá magát a folyton előretörekvő emberiségtől. S midőn a népek nagy része még szájjal magáénak vallja a zászlót, mely a mult sírjának földjébe letűzve van, ugyanakkor szívében egy más törvény lakik, a melynek engedelmeskedik, s mely őt előre parancsolja. A katholicus világ lényegében nem katholicus többé. A protestantismus nem vallásos felekezet, hanem életelv, az új kor életelve. A szó, melyet Luther a vallás terén kimondott, érvényesíté magát az élet minden terén, a társadalom minden rétegében, s a katholicismusra nézve bekövetkezett az a keserves anomalia, hogy legkitűnőbb híveit nem ismerheti többé magáénak. Tökéletes igazsága van a „Religio“nak, hogy parányi az igaz katholicusok száma e földön, és a nagy részt átjárta a korszellem „métélye“; de ebből nem az következik, hogy térjen vissza a világ a setétségbe, hanem, hogy a setétségbe hatoljon be a világosság. Szerencsére a világszellem és az emberiség fejlődése csak ezt az utat választhatja.

Nem, a r. katholicismus jelen alakjában tovább soká fen nem maradhat! Az egész vallásrendszer, az egész katholicus világnézet úgy van összeállítva, hogy ha egy követ kivesznek belőle, az egész mulhatlanul utána rogy. És e kövek mind meg vannak mozgatva, közeiken a szél fűtyül keresztül, s csak a külső tartja még össze az épületet, hogy romba ne dőljön. Benső erő nincs a katholicismusban többé semmi, s hogy ez így van, korunk büszkesége lehet.

De hiszen mindezeket e lapok - szerkesztője jobban tudja mint én, s voltaképen nem is választja ő szét határozotlan a szóban forgó két dolgot, csupán — kimélethől vagy eszélyességből — nem akarja kimondani egyazonosságukat, s rábizza az illetőkre, hogy döntsék el maguk. Azonban e kimélet ártalmára van az illető félnek s ártalmára az igazságnak. Ki kell mondani a szót, ha az ember őszintén meg van győződve annak igazságáról, még ha nehányan megbotránkoznak is abban; ez nekünk mint protestansoknak jogunk és kötelességünk. Meg kell világosítani a dolgot őszintén, szabadon. Hirdetnünk kell az igazságot, a miképen Isten tudnunk adta, hogy legyen az tiszta tudattá mindenkiben. Minden nagy eszme, minden nagy esemény a világ történetében, mielőtt megszületnék, előbb az egyesek lelkében érik meg: zajtalanul, öntudatlanul: az emberiség egy ideig méhében hordozza azt, s a midón valaki az idők teljességében kimondja, mindenki érzi saját lelkében annak igazságát, minden szívben viszhangra talál, s győzelme bizonyos, elmaradhatatlan. Így van a dolog nemcsak az újat teremtő eszméknél, hanem akkor is, midón nagy, százados, sokáig uralkodott előítéleteket, bálványokat kell megdönteni. A katholicismus, mint vallásos és társadalmi elv, talán még sokáig el fogja huzni, ha nem ad életjelt magáról, ha nem hívja fel egyenesen maga elleni küzdelemre a kor szellemét. Védelmezőinek minden föllépése csak végét hozza közelebb, mert semmi sem árthat neki annyit, mint a szabad szó és vitatkozás. De a jövődjő útja e részben szemmel látható; az emberiség nem megy visszafelé; a melyek háta mögött vannak, azokat elfeledi és folyvást előre néz. Az idő gyümölcse lassan érik meg, de bizonyosan meg fog érni. E meggyőződés ad erőt a küzdelemre, s ez emel felül a mindenség kerekét megállítani akarók kicsinyes vergődéseire.

Az Úr áldja meg a nagytiszteletű urat!

Baráth Ferenc.

Sohasem éreztük írói elégtelenségünket fájdalmasabban, mint, midőn szorgalmas tanulmányozás alapján tett hosszas fejtegetések után azt kell tapasztalnunk, hogy nem birtuk gondolatinkat azzal a szabatossággal kifejezni, mely, míg minden kétértelműséget kizáró világosságával a jóakarókat megnyeri, az ellenvéleményűeket a logika ereje által lefegyverzeni képes.

A t. olvasóközönség láthatta, mily gyűlöletes ellenkezésre találtak szavaink az ellentáborban; a fentebbi cikkben pedig olvashatja, hogy legjobb barátaink az ultramontanokéval épen ellenkező szempontból kiindulva, őszinteségünket vonják kétségbe, s fejtegetéseink legsarkalatosabb pontját pusztá captatio benevolentiaenak hajlandók tekinteni: a tulsó táborban a katholicismus iránti gyűlölet kifolyásának tekintik nyilatkozatainkat, elvbarátaink pedig arról vádolnak, hogy nagyon is simogatjuk ellenfeleinket.

B. F. úr abban akad fenn, hogy mi különbséget tettünk az ultramontanismus és katholicismus között, holott, ő szerinte, e kettő egy és ugyanaz, szinte ezt, habár más tekintetből, vitatja P. úr.

Valóban, ha az irott betű tenné a vallást, ha a párttusák között szülemlett felekezeti symbolumok örök időkre szolgáló mértékei lehetnének a kegyes életnek, akkor B. F. és P. urak állítása tökéletesen igaz volna, s valamint a „R.“ szerkesztője a maga álláspontján más nézetet nem is vallhat, úgy, ha B. F. úr szerint az ultramontanismus azért jogosult,

mert tételeit a tridenti zsinat határozmányjaiból mérí, akkor a protestantismusnak is csak azon alakulása és nyilvánulása lehet jogosult, mely a 16-dik századbéli confessióktól hajszálnyira sem tér el.

Igaz, hogy a tridenti zsinat a maga határozmányait örök időkre állapította meg, míg a confessiók ily természetellenes igénnyel nem lépnek fel; de ne feledjük, hogy míg a confessiók közzsinatilag meg nem változtatnak, azok a protestansra nézve épen oly kötelezők, mint a katholikusra nézve a tridenti zsinat határozmányai. Aki tehát a catholicus világ fejlődését kizárólag a tridenti zsinat határozmányaihoz mérí, annak a protestantismust is a 16-dik századbéli confessiók szempontjából kell megítélnie s akkor P. úr jajveszékése tökéletesen igazolva van, hogy a világ elvallástalanodott, istentelen lett; mert bizony a protestans ember nem kevésbé idegenedett el rideg confessióitól, mint a catholicus a tridenti zsinat átkozódó végzésitől.

De mivel a mai nemzedék vallásosságának, kegyességének nem az írott betűk, nem a felekezeti symbolumok irányadói, a vita nem is annyira a confessiók között mint inkább, minden confessiókban egyformán, a haladók és maradók között foly; amazok a vallást öszhangzásba kívánják hozni a kor minden nemesebb törekvéseivel, emezek a világ fejlődését feltartóztatni és egy törpe minoritás érdekében az emberiséget a míveltség által rég tulszárnyalt képzetek gyámsága alá helyezni akarják. Ha azt látjuk, hogy az ultramontánok s a hitcikkelyekhez

ragaszkodó protestansok szövetkeznek a dogmák fentartására; ha tapasztaljuk, hogy a társadalmi kérdések megoldásában szabadelvű protestansok és szabadelvű katolikusok kezét fognak; ha észleljük, hogy a tulsó táborban csak elvileg ismerik el a katholicismus és ultramontanismus ugyanazonosságát, míg a gyakorlatban, a társadalmi kérdések megoldásában épen úgy irtóznak a világi mívelt katolikusok egész tömegétől, mint a protestansoktól, akkor azonnal meggyözödünk, hogy a vallási pártok csoportosulása mai nap nem az írott confessiók, hanem egészen más szempontok szerint történnek.

Volt idő, midőn a vallási dogma képezte kizárólag az emberi társadalom szellemi légkörét: az kölcsönözött szárnyakat a tudománynak, annak szolgálatában fáradozott a művész; az iránti hűség-től várta üzlete felvirágzását az iparos, szóval, midőn a földi dolgokban is a dogma és egyedül az volt irányadó. Akkor a dogmaszerű vallásosság levén mértéke a polgári jórahaláságnak, a társadalomban mindent a confessiók szerint osztályoztak: voltak kath. államok, a hol a tridenti zsinat határozmányai szolgáltak zsinórmértékül közigazgatásnak és törvényhozásnak, s voltak protestans államok, hol a közügyek a protestans dogma szellemében intéztettek. Ez idő végkép lejárt.

A vallás magasztos érvénye mai nap sem vonatik kétségbe, sőt az állami háztartásban épen elutasíthatlan szükségűnek ismertetik el. De a vallás

szóhoz ma nem kötik ugyanazon eszméket, melyeket azzal a mult századokban kötöttek össze.

A mai mívelt világ a vallást sokkal egyetemibb, de egyszersmind sokkal realisabb istenáldásnak ismerte fel, semhogy annak lényegét érthetetlen tételek hívésébe helyezze.

Az összehasonlító tudomány oda vezette az emberiséget, hogy a dogmában a valláseszme symbolizáló nyilvánulását látja, s ennél fogva a dogmatikai eltéréseket ugyanazon eszme különböző nyilatkozatainak tekinti.

Az újabb kor elvalahára át kezdi érteni Krisztus isteni nagy művét, s e szerint intézi társadalmi létét. Krisztus nem támadta meg a mosaismust, mint vallásformát, nem azt követelte követőitől, hogy a fennálló vallásintézményeket elhagyva, ilyen vagy amolyan dogmát higyenek, hanem, hogy „imádják az Atyát lélekben és igazságban“ Ján. IV. 22. Ez a modern emberiségnek vallási credója, melyben a különböző felekezetek igazán vallásos tagjai szépen megférnek egymás mellett, és baráti kezet foghatnak. „Voltaire és az ő philosophiája“, — mondja Giovini, katolikus olasz író, — „elveszték varázsokat korunkra, most hinni ohajtunk, s érezzük szükségét azon vallásnak, mely Istent hihetővé teszi, mely a szív szükségletének, a morálnak, a társadalomnak, a közrendnek, a nemzetek és családok békéjének eleget tesz.“

Ez az, a mit a vallásos mívelt ember, legyen annak neve katolikus vagy protestans, egyformán

vall; ez az, amire az újabb vallási tusák között törekszik a keresztyén emberiség. A modern világ a vallásban egy a lelkeket egyesítő magasabb szellemi principiumot akar látni, s azért hangsulyozza benne a kölcsönös szeretetet, az erkölcsi jóra valósságot, és a közbékét; a régi világ ellenben az elkülönző dogmákat, az embereket egymás elleni gyűlölségre fegyverző külsőségeket tartotta szem előtt, s minél kizárólagosb volt valaki a maga hitvallásában, annál kegyesebbnek tekintetett. A mai világban a dogma e kizárólagos uralmának katolikusoknál úgy, mint protestansoknál vége van. Váltig hirdetheti ma a római catholicismus, hogy extra ecclesiam nulla salus, azért még sem hiszi senki, hogy Borgia Sándor minden pápasága mellett Isten előtt kedvesebb ember volt volna, mint Titus, mint Marc Aurel, kik pogány császárok, de amellet kegyes, jó emberek voltak.

Nem volt tehát fogás, midőn mi különbséget tettünk ultramontanismus és catholicismus között, valamint nem volna fogás, ha protestantismusról szólván, mindenesetre különbséget tennénk confessionalismus és protestantismus között.

Isten örizzen, hogy oly vallás ellen emeljünk valaha támadó szót, melynek kebelében hazánk annyi dicső fiai lelkük nyugalma keresik és találják; de igenis küzdöttünk és küzdeni fogunk, míg Isten hozzá erőt ad, azok ellen, kik sötét korok pártusái között szülemlett határozatok érvényesítésébe helyezvén a vallásosságot, az egy drága hon

fiai közt kölcsönös gyűlölködést és visszavonást megörökíteni képesek.

Nem az a mi célunk, hogy a 16-dik századbéli gyűlöletes vallási vitákat felélesszük, mi ellenkezőleg arra törekszünk, hogy a kizárólagosság visszautasítása által, mind jobban-jobban érleljük és terjesszük a hitet, miszerint az emberiség végcélja, hogy „egy akol és egy pásztor“ legyen, mi azonnal el lesz érve, mihelyt közérvényre emelkedik a meggyőződés, hogy az emberek különbözhetnek vallásformáikra nézve, csak legyenek egyek lélekben és igazságban.

Acme
Bookbinding Co., Inc.
100 Cambridge St.
Charlestown, MA 02129

3 2044 073 467 441

1	2	3	4	5	6	7	8	9
BALLAGI, Mór							Call Number	
AUTHOR							BX	
A protestantismus							4818.3	
TITLE							.B25	
harca az ultramontanismus								

Acme
Bookbinding Co., Inc.
100 Cambridge St.
Charlestown, MA 02129